

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta
Katedra právních dějin

Zásady činnosti římských úředníků

Diplomová práce

Martin Šlosar

Vedoucí práce:
prof. JUDr. Michal Skřejpek, DrSc.

Září 2014

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracoval samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Dolních Habarticích dne 10. 8. 2014

.....
Martin Šlosar

Na tomto místě bych rád poděkoval panu prof. JUDr. Michalu Skřejpkovi, DrSc. za mnoho cenných rad, podnětných připomínek, vstřícný přístup a čas, který mi věnoval při vedení této práce. Dále bych chtěl poděkovat i mé rodině za její neutuchající podporu, nejen při psaní této práce, ale po celou dobu mého studia.

Obsah

Obsah	1
Úvod.....	2
1. Vývoj římské státní správy v době královské	5
1.1. Cesta ke zrodu města	5
1.2. Vyvrácení legendy o vzniku Říma	11
1.3. Etruský vliv na státní správu	15
2. Vývoj římské státní správy na počátku republiky	22
2.1. Magistatus populi Romani.....	23
2.2. Služebníci a pomocníci římských úředníků	36
3. Limity činnosti římských úředníků	41
3.1. Zásada volitelnosti	48
3.2. Zásada kolegiality	55
3.3. Zásada dočasnosti	60
3.4. Zásada čestnosti a odpovědnosti	61
3.5. Právo provokace	67
Závěr	78
Seznam použité literatury	80
Seznam použitých edic a překladů pramenů.....	84
Seznam příloh	85
Příloha č. 1: Mapa Etrurie	86
Příloha č. 2: Septimontium	87
Příloha č. 3: Kapitolská vlčice kojící Romula a Rema	88
Příloha č. 4: Lucius Iunius Brutus	89
Příloha č. 5: Řím – Serviovské hradby	90
Příloha č. 6: Liktor se svazky prutů (fascēs) s vetkanou sekerou.....	91
Příloha č. 7: Stará římská mince znázorňující právo provokace	92

Úvod

„Nic není staršího, než včerejší noviny.“ Tak zní onen slavný citát Karla Čapka, kterým s lehkou dávkou ironie charakterizuje, jaké strasti v sobě skýtá novinářská řehole. V případě tématu, kterým se bude zabývat tato diplomová práce, by toto tvrzení mohlo platit dvojnásob. Přestože se římské právo považuje za základní stavební kámen kontinentálního právního systému, jelikož mnoho současných soukromoprávních institutů z něj odvozuje svůj původ, a čas od času dokonce znovu ožijí výroky starých římských právníků v argumentaci soudců Ústavního soudu, s římským právem veřejným se dnes již v právní praxi téměř nesetkáme. Mohlo by se tedy zdát, že tento obor již nemá právní praxi dnešních dnů co nabídnout. Obzvláště, bude-li nás zajímat státní správa antického Říma na počátku republiky, tedy v období před dvěma a půl tisíci lety. V takovémto porovnání se už pak ani včerejší noviny nezdají býti tolik staré. Ačkoliv tedy problematika římského práva soukromého dodnes nachází své publikum, tak otázky, které přináší římské právo veřejné, stojí dost často zcela mimo zájem právnické veřejnosti, přičemž sdílí smutný osud včerejších novin a pomalu zapadávají prachem, čekajíc, až je někdo nalezne a opráší.

Výše zmíněné závěry by leckoho mohly svádět k myšlence, že hlubší výzkum římského státního zřízení je zbytečný. Já si však troufám tvrdit, že povědomí o těchto dobách se může stát i pro moderního člověka užitečným. Na podporu tohoto tvrzení se nabízí hned několik důvodů. Prvním z nich je, že pro správné a komplexní pochopení jednotlivých římskoprávních institutů je potřebná i znalost poměrů, za nichž došlo k jejich utváření. Je již léty osvědčenou pravdou, že právo a dobová politická situace fungují jako spojené nádoby, přičemž jeden faktor ovlivňuje druhý a odráží se v něm. Druhý důvod má zřetelný praktický význam, jelikož znalosti nabyté studiem antického státního zřízení se mohou stát vítaným a též i potřebným poučením pro současnou společnost. Římský stát se ve své dlouhé existenci dokázal přizpůsobovat různým problémům, a to tak, že neustrnul na určitém vývojovém stupni, ale byl schopný se plasticky měnit a adaptovat na tehdejší poměry. A právě proto se Řím vyvíjel takovým způsobem, který vedl k mocenskému i územnímu rozvoji a celkové prosperitě říše. Přesto však ani v Římě nebyla situace vždy jen růžová a i z dob, kdy docházelo v Římské říši k úpadku, můžeme dnes čerpat a poučit se, jakým způsobem se má, nebo

naopak nemá státní správa vykonávat.

Jelikož Římané v oblasti státní správy v mnohém navazovali na Etrusky, v první části práce se blíže zaměříme na tuto fascinující civilizaci. Etruskové již několik staletí lákají badatele k rozkrývání četných tajů, jimiž je tento pozoruhodný národ obestřen. Na následujících stránkách jsem se proto pokusil poodhalit roušku tajemství, která obepíná toto prameny málo zmapované období, a přiblížit, jakou roli Etruskové sehráli při založení a utváření města Říma.

Dále nás v souvislosti s touto prací budou především zajímat římské státní úředníci – magistráti (*magistratus populi Romani*). Právě oni totiž představovali vykonavatele moci výkonné, přičemž byli k výkonu své funkce nadáni rozsáhlými pravomocemi, které jim umožňovaly efektivní plnění úkolů v mezích státní správy. Všechny tyto četné výsady měly především sloužit ke správě římského státu a zajišťování veřejných potřeb. Historická zkušenost však Římany varovala, že přílišná moc v rukou jednoho člověka chutná neodolatelně sladce, a tak leckoho dokáže svést na scestí. Jelikož však Římané chtěli docílit toho, aby k podobným proviněním ze strany magistrátů nedocházelo a za žádných okolností nechtěli připustit návrat jimi tak nenáviděné královlády, začali uvažovat o účinných opatřeních, která by zabraňovala překračování a zneužívání magistrátských oprávnění. Tyto snahy našly svůj odraz jak v republikánské legislativě, jež se snažila protiprávní jednání magistrátů postihovat a formulovala proto odpovědnost za takovéto chování, tak i v nepsaném obyčeji (*mos*), který tvořil základ celého římského veřejného práva.

Jakkoliv se nám proto zdá antický svět od dnešních dní vzdálený, je třeba mít na paměti, že tehdejší lidé měli stejné tužby, stejné strasti a řešili podobné problémy, jakým čelíme i my v současné době. A také antická společnost řešila v oblasti správy státu obdobné problémy, které dnes pálí nás. Kupříkladu řešení stále se opakujících otázek: Jak zajistit efektivní fungování veřejné správy? Jak docílit toho, aby široké pravomoci vrcholných představitelů státu posloužily svému předem stanovenému účelu a nestávaly se v rukách některých jedinců prostředkem k prosazování vlastních zájmů? V současné době se toto jeví téměř jako nerozluštitelná hádanka. V této práci se proto zaměříme na to, jak se s těmito problémy dokázala popasovat římská společnost. Ony pojistky proti excesům, brzdy a protiváhy¹ a normy, jež stanovovaly pravidla pro výkon

¹ Princip brzd a protivah (v originále checks and balances) není pojem, který by vycházel z římského

jednotlivých úřadů, vytvářely ve svém souhrnu principy, které upravovaly a vymezovaly činnost římských úředníků. Tyto zásady si prošly v oblasti římského práva zajímavým vývojem a tato práce se jej pokusí přiblížit, a to již od samotných počátků římské obce, následovaného dobou královskou, přes období rané římské republiky, až do dob diktatury Lucia Cornelia Sully.

V části věnované zásadám, které ovládaly římské republikánské magistratury, jsem svoji pozornost soustředil pouze na jejich podrobný popis a charakteristiku. O notoricky známých faktech se proto zmiňuji pouze stručně, jelikož nechci, aby zůstaly v práci pomínuty, nicméně rozsah mi nedovolí soustředit se na ně blíže. Svoji pozornost jsem proto soustředil spíše na informace, které mi pro danou problematiku přišly relevantní, přínosné, případně nějakým způsobem zajímavé. Zcela záměrně jsem pomínul stav, kdy docházelo k porušování těchto principů a vyhnul jsem se též období, kdy prakticky ustalo jejich užívání. Toto téma je totiž velice obšírné a svým rozsahem by vydalo na další práci. Z toho důvodu jsem se rozhodl, že anomálie jednotlivých zásad v dobách občanských válek a na sklonku republiky budou předmětem mé další kvalifikační práce.

Jakožto každá studie, která se zabývá římským právem, ani tato by nemohla vzniknout bez použití zdrojů právní povahy. Bohužel justiniánské kodifikace, a obzvláště Digesta, nám nedokáží poskytnout celistvý pohled na danou problematiku. Při cestě k bližšímu pochopení tedy musíme využívat i další zdroje poznání, které představuje literatura neprávní povahy. Jelikož budeme v našem pátrání obracet svoji pozornost hluboko do historie, budou nám pomáhat dobové prameny antických autorů zachycujících nejstarší římské dějiny (především díla Livia, Cicerona, Dionýsia z Halikarnassu, Polybia, či Hérodota). Dále budeme čerpat z celé řady českých a též i mnoha zahraničních publikací (především pak tituly německých a italských právních romanistů), které se věnují danému tématu. Důležitou část práce proto tvořil sběr materiálů, jejich analýza a následná kompilace sebraných informací tak, aby mohla vzniknout ucelená a srozumitelná studie. Doufám, že tato snaha nepřišla vniveč a předkládaná práce bude mít pro právní romanistiku patřičnou vypovídací hodnotu.

práva, ale původ tohoto principu je anglosaský.

1. Vývoj římské státní správy v době královské

„Není pochyb o tom, že doba královská nevybudovala pouze základy Říma jako státu, nýbrž že založila také vnější moc Říma. Zásahu na tom má především královský rod Tarquiniovců; obrysy toho se však ztrácejí jako v nádherných červácích,“²

Theodor Mommsen, Římské dějiny

1.1. Cesta ke zrodu města

Nejstarší dějiny Říma často zcela unikají, anebo stojí na samém okraji pozornosti historiků, kteří toto období stroze odbývají použitím legendy o Romulovi a Removi a svoji pozornost spíše obracejí na dobu největšího rozkvětu Římského impéria. Z právněhistorického hlediska se badatelé zabývají především vývojem právní vědy za dob římské republiky a posléze za císařství. Právě díky tomu by se mohlo zdát, že tyto dávné časy, kdy bylo město Řím ještě v plenkách, poněkud ustupují do pozadí před epochami slavnějšími a historicky zajímavějšími. Navíc mnohým se dnes může jevit archaické období římských dějin již natolik vzdálené, že snad ani nemá modernímu světu co nabídnout, a proto tedy postrádá smyslu se touto etapou římských dějin do hloubky zabývat. Zejména když uvážíme fakt, že by takové zkoumání, ztížené nedostatečnými informacemi a kusými prameny, stejně nepřineslo žádné další převratné poznatky. Z hlediska vývoje římské organizační struktury by však bylo takové přehlížení nebo dokonce opominutí velkou chybou. V tomto období se totiž utvářely základy celé římské kultury, především pak státní správy.

Abychom dokázali postihnout vývoj římské státní správy v celé šíři, musíme zaměřit svoji pozornost do dob dávno minulých. Vypravme se tedy daleko proti proudu času, až do časů před vznikem slavného Říma, na místa, kde se nad tokem řeky Tibery na jejím levém břehu zdvíhá k nebi sedmero travnatých pahorků. Tento kraj, rozkládající se ve středu Apeninského poloostrova, se nazývá Latium. Zelené svahy slouží jako pastviny pro dobytek, úrodná půda v okolí řeky zase zajišťuje živobytí

² Převzato z KELLER, Werner. *Etruskové*. Praha, 1975, str. 106.

rolníkům z italských kmenů.³ Právě rolníci a pastevci z řad Latinů a Sabinů tvoří většinu usedlého obyvatelstva a obývají chatrče z roští, kryté rákosou a slámou se stěnami vymazanými jílem. Několik takovýchto primitivních příbytků vytváří jednotlivé roztroušené osady, jejichž centra můžeme nalézt na vrcholcích třech římských pahorků – Esquilinu, Palatinu a Caeliu.

Jakékoliv výraznější sblížení těchto archaických osad nebylo možné, jelikož v údolí mezi řekou a pahorky se rozkládaly vlhké mokřady a bažiny, ale i přesto by se dalo hovořit o jakési volné federaci předřímských vesnic. Nazýváme ji *Septimontium*,⁴ a to proto, že ji tvořilo sedm osad na výše zmíněných pahorcích.⁵ Každá z těchto osad si přitom uchovávala vlastní nezávislost a zůstala nadále hospodářsky a správně samostatnou, avšak v omezené míře probíhaly mezi jednotlivými vesnicemi styky v kultovní oblasti.⁶ V čele jednotlivých osad stáli místní náčelníci, kteří byli nejspíše označováni jako králové (*rex*).

Takto mohlo vypadat území budoucího Říma, když na toto místo zavítali první Etruskové. A právě tímto příchodem započala slavná epocha Věčného města. Tento národ totiž stál za rychlým rozvojem celého území Septimontia, a proto právě Etrusky můžeme označit za hlavní hybatele pokroku v předřímské společnosti. Etruskové (v latině označováni jako *Tusci*, v řečtině *Tyrhénové*)⁷ byli velice vyspělým starověkým národem. V antickém Řecku byli Etruskové známi jako *Τυρσηνοί* (Tyrsenoi), později také jako *Τυρρηνοί* (Tyrrhenoi), a právě od tohoto označení byl odvozen název Tyrhénského moře.⁸ To nám taktéž dokládá, že Etruskové podobně jako Řekové byli námořní velmocí a dali název též i druhému moři, jež omílalo východní břehy jejich území. Adriatické (nynější Jaderské) moře odvozuje své pojmenování rovněž od Etrusků. Ti je nazývali Hatriatickým či Hadriatickým podle své osady Hatrie, později latinizované na Atrii, jež ležela nedaleko dnešních Benátek.⁹

³ Italikové byly starověkou etnickou skupinou indoevropského původu, která pronikla do Itálie ze severu, z oblasti středoevropského Podunají v dobách 1200 př. n. l. V polovině prvního tisíciletí př. n. l. již tvořili většinu obyvatel Itálie. Z Italiků měli největší význam sabellské kmeny, Umbrové, Oskové a Latinové.

⁴ Viz příloha č. 2.

⁵ BURIAN, Jan. *Řím: světla a stíny antického velkoměsta*. Praha, 1971, str. 18 a násl.

⁶ Tamtéž.

⁷ BURIAN, Jan a MOUCHOVÁ, Bohumila. *Záhadní Etruskové*. Praha, 1966, str. 5.

⁸ BURIAN, Jan a MOUCHOVÁ, Bohumila. *Záhadní Etruskové*. Praha, 1966, str. 23; dále pak KELLER, Werner. *Etruskové*. Praha, 1975, str. 101.

⁹ Informace převzata z článku Jaderské moře [online], cit. 11. 4. 2012 dostupné z URL: <http://www.chorvatsko.cz/obec/jadran.html>, k tomu též KELLER, Werner. *Etruskové*. Praha, 1975, str. 101.

Ale pozůstatky etruské civilizace můžeme vystopovat i z jiných skutečností než ze zeměpisných označení. Dochované archeologické nálezy nám ukazují obdivuhodnou zručnost etruských řemeslníků při zpracování dřeva, kamene a obzvláště kovu. Na vysoké úrovni byla také výroba keramiky. Etruskové vynikali ve stavbě lodí, což z nich činilo znamenité mořeplavce. Tato civilizace si též osvojila umění písma. Avšak nejzásadnějším rysem, kterým se Etruskové odlišovali od všech ostatních italických kmenů, se stalo město. Tento starověký národ byl bez nadsázky mistrem v budování měst. Tuto skutečnost potvrzují i zachovaná písemná svědectví starověkých historiků, která Etrusky označují jako „stavitele měst“. O výrazném sepětí etruského národa s městy svědčí také jméno, kterým se sami Etruskové označovali – *Rasenna*. Tento výraz znamená „příslušící k městu“.¹⁰

Etruská města byla na svoji dobu vyvinutými kulturními středisky. Fungující zavlažovací systémy umožňovaly produktivní zemědělství a vysoce rozvinutá řemeslná výroba podporovala intenzivní obchodní styk, a to především s Řeky a Kartaginci. Taktéž správa těchto měst byla ukázkou důmyslnosti etruského lidu dokládající vyspělost této starověké kultury. Etruskové mnoho z těchto znalostí přenesli na území Říma a následně je tam ve velké míře začali uplatňovat.

Už ve starověku se však objevily názory, že Etruskové jsou v Evropě cizím prvkem, obzvláště když se svojí kulturou (zmiňme především orientální prvky v etruském umění),¹¹ zvyky, ale i řečí (hovořili neindoevropským jazykem)¹² značně lišili od ostatních národů. V otázce etruského původu jsme byli v dřívějších dobách zcela odkázáni na svědectví antických dějepisců, zejména na Hérodota¹³ a Dionýsia z Halikarnassu.¹⁴ Mezi nimi však nepanovala shoda, což nám samozřejmě notně ztěžovalo situaci. Zatímco otec dějepisu Hérodotos uváděl, že Etruskové přišli do Itálie z prostoru Malé Asie a dovozoval, že jejich pravlastí je Lýdie, Dionýsios zastával přesvědčení, že jde spíše o domácí obyvatelstvo než o přistěhovalce. Sám však o Etruscích píše, že „...s žádným jiným národem nemají podobný jazyk.“¹⁵ což by v souvislosti se vzájemnou jazykovou podobností ostatních italických kmenů mohlo být

¹⁰ BURIAN, Jan a MOUCHOVÁ, Bohumila. *Záhadní Etruskové*. Praha, 1966, str. 88.

¹¹ KELLER, Werner. *Etruskové*. Praha, 1975, str. 375.

¹² BURIAN, Jan. *Řím: světla a stíny antického velkoměsta*. Praha, 1971, str. 16.

¹³ BURIAN, Jan a MOUCHOVÁ, Bohumila. *Záhadní Etruskové*. Praha, 1966, str. 82 a násled.; k tomu dále KELLER, Werner. *Etruskové*. Praha, 1975, str. 375.

¹⁴ Tamtéž.

¹⁵ BURIAN, Jan a MOUCHOVÁ, Bohumila. *Záhadní Etruskové*. Praha, 1966, str. 102.

argumentem pro cizí původ. Vyskytovala se také teorie, že Etruskové přišli do Etrurie¹⁶ po souši ze severu, poté co zdolali Alpy.¹⁷ V současnosti jsme ve věci původu poněkud moudřejší. Především díky vědeckému pokroku si archeologická pátrání moderní doby mohou dovolit důkladné genetické výzkumy, pomocí nichž se nám podařilo některé z výše zmíněných teorií vyvrátit a vést zkoumání etruského původu zcela novou cestou.

Za toto vděčíme především dvěma vědeckým studiím, jež byly shodně zveřejněny v roce 2006, z nichž ta dřívější zkoumala podobnost mitochondriální DNA Etrusků,¹⁸ kterou vědci odebrali z kosterních pozůstatků nalezených v etruských nekropolích, s DNA současných Toskánců. Jejich porovnání ukázalo, že se obě DNA navzájem lišily do té míry, že rozhodně nelze pokládat Etrusky za přímé předky dnešních obyvatelů Toskánska. To znamená, že se z genetického pohledu jednalo o specifickou skupinu obyvatel, jež nejeví prakticky žádné známky genetického příbuzenství se současnou populací.

Později uveřejněná studie se zabývala mitochondriální DNA toskánských krav.¹⁹ Jakkoliv se nám může zdát povaha tohoto zkoumání úsměvnou, dokázala do této problematiky vnést konečně světlo a svými zjištěními velice napomohla rozluštění této již přes dva tisíce let staré hádanky. Výzkum nám vydal následující svědectví:

„Jak se ukázalo, okolo 60 % mitochondriální DNA krav, které žijí v centrální oblasti Toskánska, je identická s mitochondriální DNA hovězího dobytka, který je pěstován na Blízkém východě a v Malé Asii, v oblastech, kde podle jedné z teorií vznikala a rozvíjela se civilizace Etrusků. Při těchto genetických výzkumech byla vyloučena příbuznost mezi toskánskými kravami a skotem, který se pěstuje na jihu a severu Itálie. A vzhledem k tomu, že krávy jsou domácí živočichové a nemigrují po Eurasii samostatně, vypovídají tato fakta o migraci chovatelů dobytka z východního středomoří do Toskánska. Neexistují žádné důkazy o pohybu Etrusků mezi současným Tureckem a Itálií po souši. Podle výsledku výzkumu se tedy dá soudit, že Etruskové

¹⁶ Viz příloha č. 1.

¹⁷ BURIAN, Jan a MOUCHOVÁ, Bohumila. *Záhadní Etruskové*. Praha, 1966, str. 82 a násl.; dále BURIAN, Jan. *Řím: světa a stíny antického velkoměsta*. Praha, 1971, str. 16.

¹⁸ MOUNTAIN, Joanna. *Serial Coalescent Simulations Suggest a Weak Genealogical Relationship Between Etruscans and Modern Tuscans* [online], cit. 12. 4. 2012 dostupné z URL: <http://www.sciencedaily.com/releases/2006/05/060526065706.htm>.

¹⁹ PELLECCIA, Marco. *On the origin of the Etruscan civilisation* [online], cit. 10. 4. 2012 dostupné z URL: <http://www.newscientist.com/article/dn11174-on-the-origin-of-the-etruscan-civilisation.html>.

*společně se svým skotem připluli na Apeninský poloostrov po moři.*²⁰

Spojíme-li si výsledky těchto dvou studií, dojdeme k závěru, že Etruskové skutečně byli na italském území cizím prvkem. Mínění Dionýsia pod tíhou důkazů, které nám poskytl genetický výzkum, již v současnosti neobstojí, naopak musíme dát za pravdu Hérodotovi. Teprve až genetika a rozbor mitochondriální DNA nám daly, když už ne definitivní odpověď, tak alespoň významné vodítko k nahlížení na tuto otázku.

Předpokládejme tedy, že tento lid připlul ze své bývalé domoviny na východě do nové vlasti v Itálii. Teritorium, které Etruskové obývali, se rozkládalo na severozápadě Apeninského poloostrova, na úrovni Korsiky, v oblasti, jež ve starověku nesla název Etrurie (na jejím území leží dnešní Toskánsko). Titus Livius nám ve svém díle Dějiny od založení Města (*Ab urbe condita*) Etrurii přibližuje takto:

*„Etrurie byla tehdy tak veliká politickou mocí, že už naplnila pověstí o své slávě nejenom země, ale i moře po celé délce Itálie od Alp až k úžině sicilské.”*²¹

Z dřívějšího i současného pojmenování domoviny Etrusků a z líčení Liviova jasně vyplývá, že byl tento kraj neodmyslitelně spjat s jejich působením. Stejně tak i moře, jež omílá břehy někdejší etruské vlasti a celé západní pobřeží Itálie, jim vděčí za své jméno.

Etruskové začali pronikat skrze Etrurii do oblasti Septimontia přibližně kolem 8. až 7. století před naším letopočtem. Mezi prvními příchozími byli zřejmě etruští obchodníci provozující dálkový obchod. Tito obchodníci proto začali hojně využívat brod, ležící v místech, kde byl tok řeky rozdělen ostrovem (dnešní Isola Tiberina). Brod totiž výrazně usnadňoval překonání řeky, a tím etruským poutníkům umožnil dostat se na druhý břeh Tibery a postupovat na jih. Z území obklopeného sedmi pahorky se tak doslova přes noc stala významná tranzitní tepna, která zprostředkovávala pohyb zboží. Jelikož tuto obchodní stezku zpočátku využívali výlučně Etruskové, proudily přes toto místo výrobky z Etrurie a pokračovaly na své cestě dále do Latia a do Kampánie.

A byl to především čilý obchodní ruch, jenž měl největší zásluhu na dalším rozvoji a prosperitě tohoto kraje. Předřímské osady se tak dostaly do etruské sféry vlivu,

²⁰ Převzato z REVILÁKOVÁ, Nad'a. *Tajemství původu Etrusků prozradily krávy* [online], cit. 10. 4. 2012 dostupné z URL: http://www.rozhlas.cz/leonardo/historie/_zprava/322350.

²¹ Livius. I 2.

což s sebou přineslo nejen pokrok, ale též silné působení vyspělé etruské kultury na usedlé Latiny a Sabiny. Netrvalo dlouho a z vesnické federace postupně začala vznikat primitivní městská osada. Zatímco Septimontium bylo pohlceno touto etruskou osadou, vsi stojící mimo tuto oblast si zachovávaly samostatnost a nespádaly pod nadvládu Etrusků.

Samotný obchod však nedokázal ze všech vesnic utvořit město. Obzvláště když trvalejšímu osídlení v nížinách bránily bažiny a mokřady v okolí řeky Tibery. Kmeny Latinů, které obývaly vesnice, neměly potřebné znalosti ani technologie k jejich odstranění. Pro pokročilou civilizaci „stavitelů měst“, kteří navíc měli v této oblasti bohaté zkušenosti, to však taková překážka nebyla. Okolnosti vzniku města Říma nám přibližuje Jan Burian barvitým popisem, který si v této práci jistě zaslouží být citován:

„Etruskové však vytvořili předpoklady pro organické splynutí všech předřímských vesnic v jedno město (synoikismos). K dosažení tohoto cíle bylo rozhodující podmínkou vybudování kanálu, který odvodňoval bažinu ležící mezi Kapitoliem, Palatinem, Quirinalem a Viminalem (tzv. cloaca maxima). Vysušením močálu vzniklo středisko, ke kterému měly přirozený spád všechny vesnice ležící na pahorcích. Usnadnění styku, který se začal projevovat i v hospodářské sféře, bylo přímým impulsem ke vzniku jednotného města. O významu odvodněného území svědčí okolnost, že na něm vzniklo slavné římské forum (forum Romanum), na němž se v republikánské době soustřeďoval život města. Asi v polovině 7. stol. př. n. l. byl vymezen obvod města. Nejprve se tak stalo zřejmě jen symbolicky vyoráním brázdy, která podle etruského zvyku určovala vnější hranici pohraničního městského pásu, pomeria (pomoerium), v němž mělo být vybudováno skutečné opevnění.“²²

Informace o založení města nalezneme i v letopisech mnohých starověkých autorů.²³ Ti poněkud upozadují, či zcela opomíjejí zásluhy Etrusků a často uvádějí jako zakladatele města prvního římského krále Romula. Tvrzení antických dějepisců má v současnosti více odpůrců než zastánců a hlavně z řad historiků čelí silné kritice. To zapříčinilo, že analistické líčení zrodu Říma podstatně ztrácí na hodnověrnosti a legenda o Romulovi, spíše než aby objasňovala historickou skutečnost, ji zastírá.

²² BURIAN, Jan. *Řím: světla a stíny antického velkoměsta*. Praha, 1971, str. 19.

²³ K tomu blíže Livius. I 4-8, dále Dionýsios. II 1 a násl.

1.2. Vyvrácení legendy o vzniku Říma

Římané byli známí tím, že si zakládali na svých tradicích. Ještě více však lpěli na vlastním původu, který odvozovali od mýtického trójského reka Aenea a samozřejmě také od Romula. Oba tito bájní praotci římského národa byli podle legend božskými syny. Aeneas, jehož matkou byla bohyně Venuše, měl údajně přicestovat na italskou půdu po dobytí Tróje. Usadil se na území Latia a zanechal po sobě řadu významných potomků. Romulus, v jehož žilách kolovala Aeneova krev, měl prý taktéž božský původ. Ovšem na rozdíl od Aenea jej zdědil po otci, jímž byl samotný bůh války Mars.

Často vyprávěný příběh o dvojčatech odkojených vlčicí,²⁴ jenž zná téměř každé malé dítě, je nepochybně poutavý, nicméně v rámci tohoto bádání by bylo zbytečné ho zde celý líčit. Přesuňme se tedy do okamžiku, který je pro naši situaci relevantní, a to když Romulus spolu s dvojčetem Remem založili Řím. Řešení otázky, po kterém z nich bude město pojmenováno, pro ně bylo natolik ožehavým tématem, že mezi oběma bratry vzplanul spor, který vyvrcholil až Removou smrtí. Pověst o Romulovi nabyla své konečné podoby až za časů republiky, konkrétně ve 4. stol. př. n. l.²⁵ Sám Livius ještě při líčení souboje dvojčat uvádí dva možné scénáře Remova zabití. Romulus bratra usmrtil buď při hádce nastalé po interpretaci věštných znamení a Remus „...byl ve zmatku udeřen a klesl mrtev.“²⁶ anebo poté, co „...na posměch bratrovi Remus přeskočil hradby. Nato prý byl zabit rozhněvaným Romulem.“²⁷ Skutečnost, že se legendární vyprávění o vzniku Říma dotvářelo téměř až čtyři století poté, co se událo, nám poněkud zpochybňuje jeho hodnověrnost. Rozhodně tomu nepomáhá ani fakt, že existují dvě verze rozuzlení příběhu, které se sice od sebe v mnohém neliší, ale v očích seriózní historie se tím poněkud degraduje historická hodnota tohoto příběhu.

Snad se těmito líbivými bájemi o Aenovi a Romulovi antičtí dějepisci snažili pozvednout starobylost římského národa a posílit tak národní hrdost, podobně jako se o to pokoušeli v naší historii Václav Hanka s Josefem Lindou při padělání Rukopisů královédvorského a zelenohorského. Ovšem takový postup nebyl ve starověku ničím

²⁴ Viz příloha č. 3.

²⁵ BURIAN, Jan. *Řím: světa a stíny antického velkoměsta*. Praha, 1971, str. 37.

²⁶ Livius. I 7.

²⁷ Tamtéž.

neobvyklým, protože s obdobnými příběhy se můžeme setkat například i u Řeků. Sám Titus Livius se k tomu vyjadřuje následovně: „*Dopřává se dávnověku výsada, že smí mísit lidské s božským, a činit tak počátky měst vznešenějšími.*“²⁸ Tato Liviova slova se u těchto nejstarších pověstí o bájných polobožích Aeneovi a Romulovi zdají doslova šitá na míru. Proto jakákoliv snaha objevit z těchto dob nějaký relevantní pramen, jenž by obsahoval objektivní popis historických událostí, je předem odsouzena k nezdaru.

Ironií osudu je, že právě ona pověst o Aeneovi, jehož římský národ pokládal za svého praotce a samotný Romulus se hrdě hlásil k jeho rodu a odkazu, byla již dříve známa i v Etrurii. Je tedy více než pravděpodobné, že ji Římané převzali od Etrusků.²⁹ A právě díky tomuto směšování faktů s fikcí neznáme detailněji dobu vrcholného rozmachu etruské moci a reálné okamžiky založení Říma.

Leč důvodné pochybnosti kolující kolem osoby Romula nám evokují i nejistotu ohledně datace založení města. Běžně se můžeme setkat s domněnkou, kterou navíc ještě živí výpovědi antických autorů, že ono tradiční symbolické vyorání brázdy bylo provedeno Romulem roku 753 př. n. l. Toto datum bylo stanoveno velkým římským polyhistorem 1. století př. n. l. Markem Terentiem Varronem v rámci chronologie římských dějin.³⁰ Na mysl se však dříve otázkou, zda nejde o falzum. Moderní historie se vcelku jednomyslně kloní k názoru, že ano, a proto drtivá většina historiků, právní romanisty nevyjímaje, toto datum označuje jako smyšlené. Pro demonstraci si uvedme myšlenky anglického historika a numismatika Michaela Granta, podle kterého je toto datum „...*příliš pozdní na první pravidelné osídlení a příliš časně na dobu pravé urbanizace.*“³¹ S tímto míněním nelze než souhlasit. Přesto se nám vedle roku 753 př. n. l. objevují i další data možného založení Říma. Kupříkladu řecký historik Timaios nejvíce věří datu 814 př. n. l.,³² což by byl shodou okolností totožný rok vzniku jako u fénické kolonie Kartága, onoho dávného římského soka. Nejslavnější římský básník Augustovy doby Publius Vergilius Maro zas hovoří o zrození města v roce 848 př. n. l. Naopak Marcus Porcius Cato starší a řecký historik Polybiós uvádějí shodně datum 751 př. n. l., načež jeden z prvních římských historiků Quintus Fabius

²⁸ Livius. I předmluva.

²⁹ BURIAN, Jan a MOUCHOVÁ, Bohumila. *Záhadní Etruskové*. Praha, 1966, str. 67.

³⁰ ZUCCA, Raimondo. *I popoli italici e le origini de Roma*. Milano, 2004, str. 15.

³¹ GRANT, Michael. *Dějiny antického Říma*. Praha, 1999, str. 23.

³² GUIDETTI, Massimo. *Storia del Mediterraneo nell'antichità: 9.-1. secolo a.C.* Milano, 2004, str. 126.

Pictor uvádí rok 748 př. n. l.³³ Řecký písíci letopisec Lucius Cincius Alimentus předpokládá, že Řím byl založen někdy mezi roky 729 př. n. l. a 728 př. n. l.³⁴ Všechna tato data ovšem sdílejí stejnou historickou pochybnost. Římané si dokonce i stanovili konkrétní den, kdy k této slavné události došlo. Dle tradice spadalo založení města na 21. dubna, a proto se v tento den každoročně slavil svátek, který měl připomínat onen významný moment – tzv. *Parilie*.³⁵ Znovu se tedy nejspíše jedná o smyšlený údaj, a tedy o nepravdu, usilující o umělé vykreslení starodávnosti a římské civilizace. Jak by se k dané otázce stavěl vynikající římský řečník, státník a filozof Marcus Tullius Cicero a zda by, ač sám byl hrdým Římanem, vůbec takovýto postup schvaloval, když v díle O řečníkovi (*De oratore*) tvrdil, že „*Prvním zákonem historie je, aby se neodvážila tvrdit nic nepravdivého.*“³⁶ zůstane navždy ve hvězdách.

Ačkoliv tedy nevíme, kdy přesně došlo k založení města a nejsme si ani tak úplně jisti, kdo byl oním zakladatelem, není sporu o tom, že nově založené město bylo pojmenováno Roma. V historické literatuře již zcela běžně nacházíme konstatování, že jméno Roma je etruského původu.³⁷ Livius nás zpravuje o tom, že „...*založené město bylo nazýváno jménem zakladatele.*“³⁸ Nepochybně tím míní Romula, jenže Romulus, jakožto potomek dávného Aenea, rozhodně nebyl etruského původu. Z toho opět pramení rozkol, ve kterém na jedné straně stojí starověké písemnictví reprezentující římskou legendu jako fakt, a na straně druhé moderní historické zkoumání, jež si klade za cíl oprostit se od nekritického přijímání informací z děl antických autorů.

Touto cestou se vydal i významný německý právní romanista Theodor Mommsen. Ten se ke všem legendárním událostem, jež popisují vznik Říma, vyjadřuje značně kriticky a zcela zpochybňuje pověst o Romulovi. To nám nejlépe ukáží tato jeho slova:

„*O vlastním založení města tím způsobem, jak o něm hovoří pověsti, nemůže být*

³³ MORA, Fabio. *Il pensiero storico-religioso antico: autori greci e Roma*. Roma, 1995, str. 161–166.

³⁴ ZUCCA, Raimondo. *I popoli italici e le origini de Roma*. Milano, 2004, str. 15.

³⁵ *Parilia* (z původního *Palilia*) byl svátek, který byl slaven vždy 21. dubna. Na tento den spadalo výročí založení Říma. Kromě toho však měl tento svátek i náboženský rozměr. Jednalo se o jarní očistný svátek, při kterém se přinášela nekrvává oběť bohyni Pale. Ona Pales byla staroitalská zemědělská bohyně pastýřů a pěstitelů dobytka. Rolníci očišťovali toho dne chlévy, vykuřovali je sírou a zdobili zelenými ratolestmi. Pastýři zapalovali slámu, hnali přes ni dobytek a sami přeskakovali oheň. Tradice Parilií se udržela až do 5. století n. l.

³⁶ Překlad převzat ze SKŘEJPEK, Michal. *Poodkryté tváře římského práva*. Praha, 2006, str. 15.

³⁷ K tomu např. BURIAN, Jan a MOUCHOVÁ, Bohumila. *Záhadní Etruskové*. Praha, 1966, str. 61.; BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva: ve třech fázích jeho vývoje*. Praha, 1995, str. 17.

³⁸ Livius. I 7.

*v žádném případě ani řeči... Povídačky o založení Říma ... Romulem a Remem nejsou ničím jiným než naivním pokusem nejstarší rádobyhistorie... Od takových pohádek, které by rády byly historií, se musí historie za všech okolností oprostít.*³⁹

Třebaže šlo o myšlenky velice erudovaného učenice, jenž se v odvětví římského práva a římské historie vůbec těšil značné úctě, přesto se však Mommsen těmito odvážnými úvahami vydal na tenký led. V době, kdy takto výrazně odsoudil pravdivost nejstarší a nejdůležitější římské tradice, neměl prakticky žádné přímé důkazy, kterými by podpořil tuto svoji tezi. Mommsenovo mínění zaštitěné pouze silou jeho autority ovšem dalo podnět k dalšímu intenzivnímu vědeckému bádání. Mommsenova troufalost posloužila jako správný hnací motor pro práce mnohých výzkumníků zabývajících se podrobněji počátky Říma. Mezi těmito badateli se objevovali taktéž archeologové. Ti začali se svými vykopávkami teprve až na počátku dvacátého století. A právě archeologům bylo souzeno nalézt uspokojivé řešení záhady vzniku města.

Vykopávkami, které řídil profesor A. M. Colini, bylo nesporně prokázáno, že ani v 8. století, ani v následujícím 7. století př. n. l. Řím jako město neexistoval. V místech, kde bylo souzeno Římu vzniknout, se rozkládala neobydlená pustina pokrytá bažinou a teprve až kolem poslední čtvrtiny 7. století př. n. l. se poprvé můžeme setkat s pozůstatky po obydlích.⁴⁰ Přesné datum, kdy se toto osídlení přeměnilo ve starověké město Řím, neznáme, ale je více než pravděpodobné, že dříve než kolem roku 600 př. n. l. to nebylo, což je bezmála půldruhého století od legendární Romulovy doby. O přesnou dataci se snažil švédský archeolog zabývající se římskými počátky Einar Gjerstad. Výzkum jej dovedl k následujícímu zjištění: „...v roce 575 př. n. l. došlo k epochální události. Po dlouhou dobu navzájem oddělené osady byly spojeny v jednu obec – město!“⁴¹ Ačkoliv toto tvrzení není přijímáno bez výhrad, nespornou zůstává skutečnost, že archeologické objevy naprosto vymýtily legendární založení Říma Romulem.

Současným historikům tudíž nezbyvá nic jiného než konstatovat to samé, co již roku 1856 správně prorokoval Theodor Mommsen. Faktickou přesnost jednotlivých děl antických autorů nelze ani přespříliš přeceňovat, nicméně ani je rázně odvrhnout jakožto naprosto nevěrohodné. Bylo by proto krátkozraké označit kompletně celé

³⁹ Převzato z KELLER, Werner. *Etruskové*. Praha, 1975, str. 106.

⁴⁰ KELLER, Werner. *Etruskové*. Praha, 1975, str. 113.

⁴¹ KELLER, Werner. *Etruskové*. Praha, 1975, str. 118; k tomu dále i BURIAN, Jan a MOUCHOVÁ, Bohumila. *Záhadní Etruskové*. Praha, 1966, str. 67.

vyprávění o počátcích Říma za snůšku pověr a výmyslů. Je však nutné mít na paměti výše citovaná Liviova slova o mísení lidského a božského, a tedy velice citlivě a se silou rozumu třídit jednotlivé informace.

1.3. Etruský vliv na státní správu

Běžně se traduje, že období, kdy Římu vládli králové, započalo roku 753 př. n. l., v němž Romulus založil Řím a skončilo vyhnáním posledního krále Tarquinia Superba roku 510 př. n. l. Římu mezi těmito lety vládlo celkem sedm legendárních králů. Prvním králem byl otec římského národa Romulus. Po něm vládl „druhý zakladatel Říma“, král sabinského původu Numa Pompilius, který dle tradice vybavil Řím zákony a formuloval jeho náboženství.⁴² Numovým nástupcem a v pořadí třetím králem Říma se stal Tullus Hostilius. Za panování čtvrtého krále Anca Martia dle pověstí začali do města přicházet Etruskové. Zbývající tři králové, Tarquinius Priscus, Servius Tullius a Tarquinius Superbus, jsou pak již všichni etruského původu.

Vidíme tedy, že Etruskové nebyli antickým dějepisectvím zcela zatajeni. Z toho nám vyplývá, že význam Etrusků ve městě musel zákonitě být alespoň takový, že je zkrátka nešlo naprosto pominout a přejít tak všechny jejich činy bez jediné zmínky. Přestože Etruskové se hráli při budování Říma a v jeho počátcích velkou roli, je pochopitelné, že římskými národními legendami je jejich historická úloha zlehčována. Čím hlouběji pronikáme do minulosti a blížíme se době Romulově, tím více jsou etruské skutky přecházeny, až jsou nakonec opomenuty úplně.

Dá se tedy předpokládat, že na pověst Romula plynně navazují pověsti o jeho třech bezprostředních nástupcích. Takto vymyšlená historie by vytěsnila Etrusky z nejstarší římské minulosti a do popředí zájmu by dala mnohem přitažlivější osobu polobožského Romula. Ten svými velkými činy přímo vybízí své potomstvo k následování a jeho vznešená gloriola otce národa podněcuje Římány k národní hrdosti. Celkový obraz vytvořený římskou mytologií měl za cíl zakrývat fakt, že Řím již od svých počátků byl etruským městem.

O této skutečnosti nás zpravuje řecký historik Dionýsios, který píše: „*Přítomní byli vyslanci (Etrusků) nesoucí odznaky moci, kterými zdobili své krále: zlatou korunu,*

⁴² SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov, 1999, str. 16.

slonovinové křeslo, žezlo ozdobené nahoře orlicí, nachovou tuniku a tógu zdobené zlatem. Tarquinius však těch odznaků neužíval hned, jak říkají mnozí římsí spisovatelé, ale přenechal rozhodnutí o tom, zda mají být užívány, senátu a lidu. Přijal je teprve tehdy, když všichni souhlasili.⁴³

Tento zdroj nás informuje o některých attributech původem z Etrurie, které byly přejaty do Říma. Jednalo se o tyto insignie: věnec ze zlatých dubových listů, slonovinové žezlo, slonovinové křeslo – *sella curulis*, zlatá *bullā* (schránka na amulety), zvyk užívat liktorů nesoucí svazky prutů (*fascēs*)⁴⁴ s vetknutou dvoubřitou sekerou, či nachelem lemovaná *toga praetexta*.⁴⁵ Tato skutečnost svědčí o tom, že Řím byl ve svých počátcích etruským městem. Římané do budoucna tyto znaky moci přijali za své a i po skončení doby královské se s nimi můžeme setkávat jako symbol moci nejvyšších magistrátů. Z etruského prostředí dále přišly do Říma například též lidové hry (*ludi*) či triumfální pochod.

Etruskové působili na počátky římského práva veřejného stejně intenzivně jako na vznik samotného Říma a podstatně tak ovlivnili jeho vývoj do budoucna. Tento úsudek by se zprvu snad mohl zdát poněkud přehnaným, nicméně na jeho podporu se nabízí hned několik logických argumentů. Jakkoliv se pozdější republikánská doba snažila distancovat od poměrů doby královské, z hlediska práva v tom nebyla, ba ani nemohla být úspěšná. Zdůrazněme především skutečnost, že všechny zásadní principy, na kterých fungovala nepsaná republikánská ústava, svým původem sahají do doby královské. Některé z nich vděčí za svůj zrod přímo osobám římských králů. Etruští králové tedy položili základy organizace římské správy a vybavili tak Řím důležitými řídicími institucemi. Předpokládá se, že Etruskové v Římě zavedli podobný organizační řád, jaký panoval v jiných etruských městech, pouze jej přizpůsobili specifickým římským, nebo spíše latinským, podmínkám. Tudíž pokud si jako předlohu vezmeme uspořádání v jednotlivých etruských městech, lze komparativní metodou dovést,

⁴³ Překlad převzat ze SKŘEJPEK, Michal. *Prameny římského práva Fontes iuris romani*. Praha, 2004, str. 23.

⁴⁴ *Fascēs* tvořilo několik prutů (*virgae*) a do nich byla vetknuta dvoubřítá sekera (*securis*). Dohromady byly svázány červeným řemenem. Sekera byla znakem práva nad životem a smrtí (*ius vitae ac necis*), a proto bylo, v souvislosti s vydáním provokačních zákonů, v Římě *fascēs* užíváno bez seker. *Fascēs* byly nošeny na levém rameni sekerou nahoru, při pohřbech pak sekerou dolů (*versi fascēs*). Před lidovými shromážděními musel úředník *fascēs* sklonit na znamení, že uznává suverenitu lidu. Na znamení vítězství byly svazky prutů ověnčovány vavřínem (*fascēs laureati*). Takto upravené je pak užíval Gaius Julius Caesar, jako stálou insignii, a po něm tento zvyk převzali i římsí císaři. K tomu MOMMSEN, Theodor. *Römisches Staatsrecht*. I. 3.

⁴⁵ BURIAN, Jan. *Řím: světle a stíny antického velkoměsta*. Praha, 1971, str. 26.

jak mohl vypadat správní aparát města Řím za vlády etruských panovníků.

Pro nedostatek přímých podkladů, které by nám pomohly objasnit společensko-politickou strukturu etruských středisek, jsme odkázáni na svědectví antických autorů.⁴⁶ Ti nás zpravují o tom, že v čele etruského města stál král, jenž byl v archaickém období označován výrazem *lucumo*. Ten byl obdařen mnoha funkcemi, zvláště nejvyšší soudní pravomocí, velením vojska a figuroval i jako nejvyšší představitel ve věcech kultu. Jeho poradním sborem pak byl senát. Král však mohl i do této instituce zasahovat, jelikož měl právo sestavovat senát (*senatum legere*).

Funkce krále byla přenesena do Říma ve stejné podobě, jak ji užívali Etruskové. Královské pravomoci byly značně široké, například řídil výstavbu města, měl na starosti správu majetku daného města, či vypovídal válku a uzavíral mír. Královský úřad byl zřejmě doživotní. Neznámou však byla skutečnost, jak probíhalo obsazování této magistratury. Víme, že královská hodnost nebyla dědičnou, a není doloženo ani to, že by král mohl svého následníka jmenovat.⁴⁷ Nejspíše docházelo k volbě krále na lidovém shromáždění. Možnou, avšak protiprávní alternativou dosažení tohoto úřadu byla i uzurpace moci, již se rozhodl využít minimálně Tarquinius Superbus a předpokládá se, že také Servius Tullius.

Jednou z mnoha funkcí krále byla pravomoc vykládat obyčejové právo. Tato kompetence v sobě zahrnovala kromě samotné interpretace i dotváření stávajícího práva a v případě potřeby i vytvoření nového pravidla. Na základě toho se dle římské tradice můžeme setkat s cílenou právotvorbou římských králů, kterou označujeme jako tzv. královské zákony – *leges regiae*. Bohužel se nám žádné z těchto zákonů nedochovaly v autentickém znění, proto zůstává jak obsah dochovaných zákonů, tak i autorství připisované konkrétním králům poněkud sporným. O těchto zákonech hovoří pouze povětšinou kusé zmínky pozdějších antických autorů, proto tedy není divu, že důvěryhodnost těchto norem je mnohými zpochybňována, obzvláště nalezneme-li zprávy o královských zákonech v sousedství legend o dětech odkojených vlčicí, ohnivém údu oplodňujícím otrokyni⁴⁸ a podobných málo uvěřitelných událostech.

⁴⁶ PEČÍRKA, Jan a NOVÁKOVÁ, Julie. *Antika v dokumentech II*, Řím. Dionýsos Halikarnatský. Římské starožitnosti, Praha, 1961, str. 25 a následující.

⁴⁷ BURIAN, Jan. *Řím: světla a stíny antického velkoměsta*. Praha, 1971, str. 26.

⁴⁸ Podobně jak tomu bylo u ostatních římských králů, i život šestého římského krále Servia Tullia byl opředený poněkud těžko uvěřitelnými bájemi, kterými se nejspíše římská tradice snažila zastřít pravdu o původu onoho etruského krále-reformátora. To lze doložit z následujícího Liviova vyprávění: „Za vlády nejstaršího Tarquinia vyvstal jednou z popela v jeho ohništi mužský úd a služka královny Tanaquil,

Nicméně právě díky zachované tvorbě různých římských spisovatelů, právníků, filozofů či slovníkářů se nám dochovaly texty této archaické právotvorby. Královské zákony jsou proto právními romanisty považovány za nejstarší římské právní normy.⁴⁹

Nauka nezaujala jednotné stanovisko k otázce, zda král tato závazná pravidla buď přímo vyhlašoval, anebo zda byly zákony dávány lidu k formálnímu schválení při konání kuriátních lidových shromážděních. Koncem královské doby, za vlády Tarquinia Superba, měl údajně shrnout tyto normy jakýsi Sextus Papirius do sbírky nazvané *Ius civile Papirianum*,⁵⁰ která prý byla komentována ještě za života Gaia Iulia Caesara, kdy k ní sepsal komentář Granius Flaccus. Hovoříme-li o Papiriově díle, tak se patrně jednalo o podvrh z dílny republikánské jurisprudence. Tento názor by mohly podporovat i zkazky řeckého historika Dionýsia Halikarnasského, jenž nás informuje, že za vlády posledního římského krále nedošlo k sepsání norem, nýbrž naopak ke zničení desek s královskými zákony. Dionýsios doslova uvádí: „(Tarquinius) zrušil všechny zákony sepsané Tulliem, aby jimi nebyli jako dříve utiskováni patriciji při smlouvách, a nenechal ani desky, na nichž byly napsány, ale nařídil, aby byly odstraněny z fóra a zničeny.“⁵¹

Pro každou starověkou pospolitost bylo charakteristické, že se jejich společnost diferencovala příslušností k rodům či kmenům. Z hlediska jakési historické podmíněnosti musela každá prvobytně pospolná společnost, chtěla-li se dále vyvíjet, udělat takový krok, kterým by přešla od starých pořádků k novému společenskému uspořádání. V dějinách každé významné starověké civilizace proto nalezneme jednotlivce, který ve snaze vést společnost cestou pokroku, učinil taková opatření, jimiž se zpřetrhaly archaické patriarchální svazky mezi jednotlivými rody. Šlo o jakési odvržení okovů minulosti a nastolení nových pořádků, kde je rozhodujícím určovatelem bohatství a moc. Pokud jde o Řím, tak tímto reformátorem byl druhý král etruského původu a v legendární chronologii šestý vladař doby královské Servius Tullius.

Vládu tohoto krále, jenž v čele Říma vystřídal Tarquinia Prisca, lze časově

Ocesia, která tu seděla, byla jím oplodněna.“ Je proto možné snadno dovodit, kdo že bude oním dítětem, které vzejde z této plamenné příhody.

⁴⁹ Současná nejúplnější rekonstrukce královských zákonů byla sestavena Salvatorem Riccobonem a nalezneme ji v díle Fontes iuris romani antejustiniani. K tomu SKŘEJPEK, Michal. Constitutio – mos – lex – codex. (Flexibilní „ústava“ starověkého Říma). In *Pocta Prof. JUDr. Václavu Pavlíčkovi, CSc. k 70. narozeninám*. Praha, 2004, str. 34.

⁵⁰ Pomp. D. 1, 2, 2, 2.

⁵¹ Překlad převzat ze SKŘEJPEK, Michal. *Prameny římského práva Fontes iuris romani*. Praha, 2004, str. 25.

zařadit do období vrcholícího 6. století př. n. l. Serviovi Tulliovi především přičítáme provedení mnoha významných reforem, dále však spočíval význam druhého etruského krále v nezanedbatelné stavitelské činnosti. Servius Tullius se výrazně podepsal na změně tváře města, a to především tím, že k městu připojil další dva pahorky Quirinál a Viminál, jak nám dokládá Livius.⁵² Za podstatný přínos jeho vlády můžeme bezesporu označit vybudování městských hradeb a také dvou velkých svatyní, z nichž významný byl zejména Dianin chrám na Aventinu.⁵³

Dá se předpokládat, že i reformy Servia Tullia, kterými byla provedena významná restrukturalizace římské společnosti, měly původně charakter královských zákonů. O legislativních snahách šestého římského krále nás zpravují i následující fragmenty z děl antických autorů.

„Ustanovil totiž census, to je soupis majetku, zařízení velmi prospěšné pro říši v budoucnosti tak velikou, podle něhož povinnosti ve válce i úkoly v míru by byly plněny ne podle hlav jako dříve, ale podle poměrů majetkových. Pak na základě cenzu zřídil třídy a setniny a celý řád vhodný pro mír i pro válku.“⁵⁴

„Poté když vydělil z celkového počtu lidu velký počet jezdců, rozdělil zbylý lid do pěti tříd, oddělil starší od mladších a tak je roztrídil, aby hlasování nebylo v moci množství, nýbrž majetných, a postaral se o to, co je třeba zachovávat v každém státě, aby nejvíce moci neměl nejvyšší počet lidí.“⁵⁵

„Tullius povolil, aby propuštění otroci získali občanství. Nařídil totiž, aby se cenzu podrobili společně se všemi ostatními svobodnými také propuštěnci, a rozdělil je do čtyř městských tribuí... a připustil je, stejně jako ostatní plebeje, k veřejným záležitostem.“⁵⁶

„Ty, kteří se nepodrobili cenzu, nařídil trestat tak, že jim byl zabaven majetek,

⁵² Livius. I 44.

⁵³ BURIAN, Jan. *Řím: světla a stíny antického velkoměsta*. Praha, 1971, str. 19.

⁵⁴ Livius. I 42.

⁵⁵ Cicero. *De rep.* II 22.

⁵⁶ Dionýsios. IV 22. Překlad převzat ze SKŘEJPEK, Michal. *Prameny římského práva Fontes iuris romani*. Praha, 2004, str. 25.

*byli zbičováni a prodáni.*⁵⁷

Tento krok, který je připisován dle římské tradice Serviovi Tulliovi, měl za následek faktickou likvidaci archaického rodového zřízení. Reformy se samozřejmě promítly i v právu a ve fungování státní správy, jelikož došlo k vytvoření dvou nových typů lidového shromáždění (*comitia centuriata a tributa*), a nejstarší lidový sněm, kurijsní lidové shromáždění (*comitia curiata*), tím zcela ztratil dosavadní vliv. Pro vznik nových typů comicií bylo stěžejní provedení majetkového *censu* (soupis všech občanů a jejich majetku), respektive vytvoření nových územních obvodů (*tribuí*). Z výše uvedených fragmentů je jasně patrné, že pravidla pro sepsání *censu* a pro příslušnost k tribuím byla stanovena velice podrobně.

Při vytvoření centurijsního lidového shromáždění byl možná sledován jiný účel, nežli vznik dalšího politického subjektu. Původně mělo toto shromáždění především vojenskou úlohu a organizovalo římskou armádu. Dost možná byla tímto krokem primárně sledována určitá kategorizace římské armády do jednotlivých setnin (*centurií*), přičemž bylo 193 centurií rozděleno dle výše majetku do šesti tříd (*classes*). Jelikož armáda je téměř v jakékoliv době silným politickým hráčem, následně proto došlo k logickému kroku, že takto shromážděný římský lid vykonával i úkony politické. Především pak za republiky je jeho přínos do chodu římského veřejného života naprosto nepostradatelný.

U tributního lidového shromáždění došlo k rozdělení občanů dle místa, kde se nacházel jejich nemovitý majetek. Na počátku existovalo dvacet tribuí, přičemž byly čtyři městské (*urbanae*) a 16 venkovských (*rusticae*). V pozdějších dobách, okolo roku 241 př. n. l., se jejich počet ustálil na třicet pět, kdy jednatřicet tribuí bylo venkovských a čtyři zůstaly městské. Za republiky má toto shromáždění taktéž svoji důležitost v oblasti státní správy, ačkoliv nemá tak velký politický význam jako *comitia centuriata*.

Aby se nikdo nevyhýbal *censu* a tento akt byl proveden co možná nejrychleji, byla určena výše uvedená přísná sankce, tedy zabavení majetku, zbičování a prodání. Servius Tullius svými významnými reformami přebudoval starou patriarchální organizační strukturu a vytvořil tak nové státní zřízení založené na územním a

⁵⁷ Dionýsios. IV 15. Překlad převzat ze SKŘEJPEK, Michal. *Prameny římského práva Fontes iuris romani*. Praha, 2004, str. 25.

majetkovém principu. Obě lidová shromáždění byla organizována na timokratickém principu, jelikož hlavní slovo při řízení státu a spravování veřejných záležitostí měli ti nejbohatší Římané. Tento počín šestého římského krále označujeme jako Serviovskou ústavu, jež se stala základem pozdější republikánské ústavy.

Jak uvádí Milan Bartošek: „*Etruskové vtiskli Římu ráz antického města a nastolili v něm pořádek obdobný tomu, jaký vládl v jejich městech. To dokazují četné etruské názvy politické, sociální i náboženské a zejména vnější odznaky královské moci a sám pojem impérium.*“⁵⁸ Římské republikánské právo si jako pozůstatek královské funkce ponechalo pro vrcholné magistratury tzv. *imperium* – tj. nejvyšší rozkazovací a nařizovací moc. Ve výčtu zmíněných informací by nás tedy neměla překvapit fakt, že mnoho státních institucí a veřejných orgánů, které vznikly v době královské, přežilo až do císařství.

Taktéž skutečnost, že výstavbu města, zřizování institucí a provádění reforem uskutečňovali příslušníci cizího národa, konkrétně Etruskové, a nikoliv příslušníci původního usedlého obyvatelstva, by neměla vzbuzovat přílišný údiv. Rozdíl v pokročilosti obou těchto kultur byl značný a je proto pochopitelné, že se Etruskové postavili do role učitelů, kteří předávali své vědomosti méně vyspělým latinským kmenům. Budoucí Římané se však obratně chopili role žáků a jejich velká vnímavost k etruským podnětům a skutečnost, že byli schopni velmi kreativní vlastní iniciativy, zapříčinila prudký skok ve vývoji této společnosti. Nastalý pokrok římské pospolitosti ovšem moudře usměrňovali sami Etruskové, kteří nejen Řím založili, ale i vybavili mladé město vším, co potřebovalo pro svoji existenci a budoucí životaschopnost. To oni zavedli důležité instituce, implementovali své zvyky, utvářeli právo a v důsledku těchto intervencí ustavili celé římské zřízení, zpočátku městské a později i státní. Etruskové tedy stáli na počátku cesty Říma ke světovládě. Věnovali se tomuto městu jako pozorný otec svému dítěti, které se učí chodit. Při prvních krůčcích ještě drželi Řím za ručičku a jistili ho před zakopnutím. Pomáhali mu překonávat překážky, ukazovali mu směr, kterým se má vydat. Téměř by se dalo říci, že první úsek cesty, jež nám v tomto podobenství označuje dobu královskou, skoro celý vydláždili. Poté to už musel Řím zvládnout bez jejich pomoci, avšak základ, který mu předali Etruskové, již měl. Od té chvíle již Římané dokázali touto cestou kráčet sami.

⁵⁸ BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva: ve třech fázích jeho vývoje*. Praha, 1995, str. 263.

2. Vývoj římské státní správy na počátku republiky

„*Servius Tullius... vytvořil jedno z nejmoudřejších zřízení, přinášející Římanům velké výhody... jemu, Etruskovi, vděčili za základ svobody a moci.*“⁵⁹

Dionýsios z Halikarnassu, Římské starožitnosti

Za fungováním každého státu se skrývá rozsáhlý aparát veřejné správy. Ten však sám o sobě nezaručuje dosažení životaschopného státního zřízení. K tomu, aby vše fungovalo tak, jak má, a daný stát si vydobyl své místo na slunci, je třeba účinně rozdělit státní moc. To je ovšem úkol nesnadný, jenž se dá přirovnat k hledání optimálního rozložení váhy mezi několik úzkých pilířů, podpírajících nesymetrickou a věčně se přelévající masu všech členů společnosti. Tato fakta si ovšem uvědomovaly i dávné starověké civilizace, a to nejen společnost řecká, ale i obec římská (*civitas*). A nejen to, obě dvě je dokázaly i velice obratně uvést do praxe.

Republikánské zřízení, založené dílem na základě serviovských reforem a dílem na nepsané římské ústavě, se těšilo mezi římskými občany značné oblibě a váženosti. Jeho vlastnosti vyzdvihuje přibližně ve 2. století př. n. l. řecký historik Polybios z Megalopole. V šesté knize svého díla *Dějiny (Ἱστορίαι)* se tento autor zevrubně věnoval nepsané římské ústavě.⁶⁰ Označil ji za vzor pro ostatní národy, přičemž právě v její kvalitě, vycházející z propracované dělby moci, viděl Polybios důvody, jež vedly k římské světovládě. Ve svých úvahách došel až k tomu, že pro podmaněné národy je římská nadvláda dokonce výhodná, jak z hlediska právního, tak i ekonomického a vojenského. Římskou ústavu vnímal jako souhrn tří vyvážených prvků s tím, že každý z nich symbolizoval určitý druh moci. Senát dle něj zastával roli aristokratické složky římské organizační struktury, naproti tomu lidová shromáždění ztělesňovala demokratický prvek. Magistráti pak představovali dle Polybia monarchistický prvek, který vycházel z předchozí doby královské, tudíž se k jejich kompetencím přihlíželo jako ke známým a zavedeným. Jakkoliv se tedy republikánská doba snažila distancovat od poměrů doby královské, z hlediska veřejného práva v tom nebyla, ba ani nemohla být úspěšná. A to kvůli tomu, že šlo o stěžejní pravomoci,

⁵⁹ Převzato z KELLER, Werner. *Etruskové*. Praha, 1975, str. 135.

⁶⁰ POLYBIOS. *Dějiny*. Praha, 2008, str. 14, 17.

bez nichž by nebylo vůbec možné zajistit běžný život Říma, a ty tedy nebylo možné jednoduše odvrhnout. Proto zákonitě musely při absenci královského úřadu přejít na jiného úředníka, či případně být rozděleny mezi nějaké jiné, nově zřízené magistratury.

2.1. Magistatus populi Romani

Rok 510 př. n. l. byl z hlediska římských dějin velkým přelomem. Po svržení krále Lucia Tarquinia Superba došlo k pádu královlády a na území římské obce bylo nastoleno nové státní zřízení. Počínaje tímto rokem se začala psát historie římské republiky. Sami Římané toto datum vnímali jako velmi významný milník ve vlastní historii, a proto byla tato slavná událost římskou tradicí velmi často připomínána a též i náležitě oslavována, a to vždy 24. února, při svátku zvaném *Regifugium* či *Fugaliūm*.

Římský dějepisec Titus Livius velice barvitě popisuje události, které vedly k Tarquiniově svržení. Především zneuctění vdané ženy Lucretie Tarquiniovým synem Sextem a její následná sebevražda zažehly jiskru protikrálovských nálad. Ve středu vzbouřenců stáli dva Luciové, prvním z nich byl vdovec po Lucretii Lucius Tarquinius Collatinus, druhým byl Lucius Iunius Brutus.⁶¹

Odborná literatura nám líčí: „*Vznikla prý proti němu nenávisť u všeho římského obyvatelstva, a jeho vyhnání proto bylo provázeno spontánním nadšením.*“⁶² a Livius dodává: „*Římané, kteří se proti němu vzbouřili, mu kladli za vinu, že římský lid je ponořen do příkopů a stok, které musí vykopávat, a že římsští muži, vítězové nad všemi okolními národy, se změnili z válečníků v kameníky a řemeslníky.*“⁶³ Zlehčíme-li tato slova, můžeme s trochou nadsázky předpokládat, že povstání zřejmě velice aktivně podporovali mladí římsští muži z řad vojska. Bojechtiví Římané se nedokázali smířit s tím, že by měli vykonávat otrocké práce, obzvláště při oné velmi lákavé představě, že se v blízkém okolí za římskými hranicemi nacházelo značné množství národů, které čekaly na podmanění.

Jelikož král byl tou dobou na válečném tažení mimo Řím, Brutus s Collatinem

⁶¹ Viz příloha č. 4.

⁶² BURIAN, Jan a MOUCHOVÁ, Bohumila. *Záhadní Etruskové*. Praha, 1966, str. 67.

⁶³ Livius. I 59.

využili příležitosti, která se jim tímto naskytla a vyburcovali lid ve městě proti Tarquiniovi. Po jeho návratu z tažení, již král nebyl vpuštěn do Říma.⁶⁴ Lucius Junius Brutus je římskou tradicí vnímán jako ústřední postava protitarquiniovské opozice. Právě jemu je připisován největší podíl na svržení královlády a jeho přičiněním se stal Řím republikou. Příhoda s Lucretií znamenala pověstnou poslední kapku. Došlo tedy k státnímu převratu, který tak ukončil jednu z historických epizod římských dějin – dobu královskou.

Budeme-li však číst pozorně mezi řádky, nalezneme v tomto vyprávění ještě další rozměr. Sám Livius líčí, že v čele římského odporu proti Tarquiniovi stáli přední muži obce.⁶⁵ Nejednalo se tedy o nikoho jiného, nežli o příslušníky významných patricijských rodů. Odpověď na otázku, nakolik šlo o ochranu cti Lucretie a obranu římského národa proti svévoli a zpupnosti krále, a nakolik o mocenský převrat vlivných patricijů, se dnes již spolehlivě nedozvíme.

Pád království způsobil, že dosavadní pravomoci, jimiž disponoval král, bylo nutno rozdělit mezi několik republikánských orgánů. Uvolněnou pozici zaplnili římská státní úředníci, kteří se nazývali magistráti (*magistratus populi Romani*). Tento název označoval nejen úřad, ale též i osobu samotného úředníka, ovšem ve zcela jiném než moderním smyslu. Funkci římských magistrátů bychom spíše přirovnali k postavení dnešních ministrů. Byli to totiž především aktéři političtí, kteří k výkonu své funkce nepotřebovali žádné odborné vzdělání či znalosti. Jelikož můžeme římské úředníky označit za jakési laiky ve službách státu, nemohlo se v žádném případě jednat o kvalifikovaný byrokratický aparát. Uděláme-li si krátký etymologický exkurz do latiny, kterým nás provede Vladimír Groh, zjistíme následující: „*Jazykově souvisí toto označení se slovem magister, znamenajícím původně vyšší, pak představený.*“⁶⁶ Theodor Mommsen pak přibližuje, že významový vývoj se ubíral tou cestou, že termín *magistratus* nejprve nabyl kolektivního významu úřednictva, a teprve až poté se z něho ustálil výraz, kterým byl označován konkrétní úředník.⁶⁷

Pravomoci republikánských magistrátů byly, jak už bylo dříve řečeno, do značné míry odvozeny od moci krále, přičemž vycházely z obyčejového práva (*consuetudo*). Toto zjištění by nás nemělo příliš překvapovat, jelikož velká část římského veřejného

⁶⁴ Livius. I 60.

⁶⁵ Livius. I 59.

⁶⁶ GROH, Vladimír. *Starý Řím*. Praha, 1931. str. 61.

⁶⁷ MOMMSEN, Theodor. *Römisches Staatsrecht*. I. 8.

práva byla určena právním obyčejem a zvyky předků (*mores maiorum*), a tudíž byla nepsaná. Stejně tak byla nepsaná i římská republikánská ústava. Římané nikdy, za celou dlouhou existenci svého státu, nese-psali žádný základní zákon, jenž by plnil funkci ústavy. Dnes se sice může stav, kdy nejsou písemně zachyceny základní principy a nejdůležitější právní normy týkající se správy státu, jevit jako nevýhodný, možná skoro až nepřijatelný. Jistě by se vyskytlo velké množství kritiků, kteří by měli důvodné obavy, že může docházet pomocí účelové interpretace k situacím, kdy každý bude moci pravidla formulovat volně, jak mu to bude momentálně vyhovovat. V podmínkách antického Říma ovšem takovýto stav fungoval velice dobře.⁶⁸

Ačkoliv svržení krále znamenalo určitý odklon od dřívější formy vlády, nešlo však o odklon natolik markantní, jak by se na první pohled mohlo zdát. Náboženské pravomoci krále, jakožto římského velekněze a nejvyššího obětníka převzali dva zástupci kněžského kolegia. Nejvyšší pontifik (*pontifex maximus*) se stal hlavou římského náboženství a jemu podřízený král obětník (*rex sacrorum*) vykonával posvátné obřadní úkony, které dříve náležely králi. Především v prvních letech republiky, než došlo ke zřízení dalších „republikánských“ magistratur, se bývalá moc krále fakticky kumulovala v rukou dvou úředníků. Jako přímé nástupce královské velitelské a politické moci, a tudíž vrchní představitele výkonné moci na území Říma, můžeme označit konsuly (*consules*).

V nejstarších dobách se však tito jedinci, kteří stanuli v čele římské republiky, neoznačovali jako *consules*, nýbrž jako vrchní praetoři – *praetores maiores*. Jejich pojmenování (*prae + itor = jdoucí v čele*) odkazuje na důležitou složku jejich pravomocí, tj. nejvyšší moc vojenskou, která v sobě zahrnovala pozici vrchního velitele římské armády. Kromě této pravomoci ve svých rukách soustřeďovali nejvyšší moc správní a též i soudní. Souhrn těchto nejvýznamnějších práv – nejvyšší rozkazovací a zakazovací moci – označujeme latinským termínem *imperium*. O imperiu hovoří i Marcus Tullius Cicero, přičemž praví: „...*bez něho nebylo možné spravovat věci vojenské, velet armádě, anebo vést válku.*“⁶⁹

Teprve až postupem času začali být tito úředníci titulováni jako konsulové.⁷⁰

⁶⁸ V současné době je existence nepsané ústavy spíše výjimkou, ale i tak se s ní můžeme setkat. Klasickým příkladem je Velká Británie.

⁶⁹ Cicero. *Phil.* V 16. (...*sine quo res militaris administrari, teneri exercitus, bellum geri non potest.*)

⁷⁰ Název *consules* se pro dvojici nejvyšších republikánských úředníků začal používat (dle řeckého historika Cassia Diona) až roku 449 př. n. l. Také se nazývali *iudices*.

Hovoříme o nich jako o úřednících vyšších (*magistratus maiores*) a fakticky šlo o nejvyšší a nejmocnější úředníky v Římě, jimž příslušela pravomoc spravovat veřejné záležitosti a zastupovat římský stát navenek v mezinárodních vztazích. Jednalo se o magistraturu řádnou, jelikož byla volena lidem, a to každoročně na centurijním lidovém shromáždění. První zmínky⁷¹ o volbách těchto nejvyšších magistrátů pocházejí již z roku 510 př. n. l., tedy ze stejného roku,⁷² ve kterém došlo k vyhnání posledního římského krále Tarquinia Superba. O těchto skutečnostech nás samozřejmě zpravuje Livius,⁷³ ale mnohé též víme i díky dochovaným seznamům nejvyšších úředníků tzv. *fasti consulares*. Pozorného čtenáře by tedy nemělo překvapit, že prvními konsuly se roku 509 př. n. l. stali hlavní představitelé protikrálovského odboje – Lucius Iunius Brutus a Lucius Tarquinius Collatinus, kteří byli zvoleni na centurijním lidovém shromáždění.⁷⁴

Konsulský úřad se mezi samotnými Římany těšil značné úctě, i když v sobě fakticky zahrnoval dřívější moc římských králů. Byla to první a zároveň též i nejvyšší republikánská magistratura. O poskytnutí širokých oprávnění, jež tvořila základ moci konsulů, ovšem rozhodoval římský lid. Činil tak pomocí zákona, takzvaného *lex curiata de imperio*, jenž byl přijímán na kurijním lidovém shromáždění. Tento zákon konsuly potvrzoval v jejich úřadu a zároveň jim uděloval *imperium*. V této praxi je zřetelně patrné zachování jisté kontinuity s dobou královskou, kdy byl tento zákon uplatňován též, a to dokonce i na osobu samotného krále, kterému se takto při jeho nástupu do čela římské obce formálně předávalo ono *imperium*. Konsulové tedy byli magistráty s *imperiem* (*magistratus cum imperio*), přičemž rozlišujeme dva možné typy této nejvyšší moci, a to *imperium domi* – pravomoc výkonu úřadu přímo ve městě Římě, tzn. *domi* (jednu míli⁷⁵ od tzv. *pomoeria*)⁷⁶ a *imperium militiae* – vojenské *imperium*

⁷¹ Livius. I 60.

⁷² Consulové byli totiž tzv. eponymní úředníci, což znamená, že se podle nich datovalo.

⁷³ Livius. I 55-60.

⁷⁴ Livius. I 60.

⁷⁵ 1484,5 m.

⁷⁶ *Pomoerium* (lat. *post murus*, za zdmi) nebo *pomerium*, byla posvátná magická hranice latinských měst, která město chránila před negativními silami. Myšlenkově byla tato hranice spojována s prvotní brázdou (*sulcus primigenius*) vyoranou spřežením bílé krávy a bílého vola. Předpokládá se, že tento zvyk byl Římany přejat od Etrusků. Původně *pomoerium* korespondovalo s městskými hradbami, později bylo uvnitř rozrůstajícího se města vyznačováno malými kůly. Byla to oblast, v níž bylo možné odvolat se proti postupu římských úředníků k tribunům a k lidu. K účinnosti ochrany, kterou *pomoerium* poskytovalo, bylo třeba dodržovat jistá pravidla, zejména v něm vojáci nesměli viditelně nosit zbraň. Jedinou výjimkou bylo uspořádání triumfu povolené senátem. Také zde nesměl být prováděn kult cizích bohů.

užívané ve válečném poli. Imperium se projevovalo především právem svolat senát a lidová shromáždění a předkládat těmto orgánům návrhy (*ius cum patres/populus agendi et referendi*), civilní jurisdikcí (*iurisdictio inter privatos*), vojenským velením, právem potrestat římského občana, pokud by neuposlechl příkazu magistráta (*ius coercendi*), a v neposlední řadě též i důležitými sakrálními úkony spojenými s péčí o římský národní kult (např. provádění tzv. *auspicíů*).

Konsulové však nebyli jedinými úředníky, kteří působili v římské státní správě. Jak již bylo řečeno, konsulát byl první republikánskou magistraturou, ale krátce po pádu království jej začaly následovat magistratury další. K tomuto rozvoji republikánské organizační struktury napomohly právě široké pravomoci římských nejvyšších magistrátů. Postupem času se z jejich oprávnění začaly některé kompetence vydělovat a namísto konsulů je vykonávali příslušníci nově zřízených republikánských magistratur. Tímto krokem se zajistilo efektivní plnění daných úkolů státní správy, na které se nyní již plně specializovali tito úředníci. Konsulům tak sice ubyly některé pravomoci, ale o to lépe se mohli soustředit na vlastní správu římského státu.

Bezesporu nejdůležitější vydělenou kompetencí byla civilní soudní jurisdikce. Tu, od vydání zákonů dvou tribunů lidu – Licinia a Sextia (*leges Liciniae Sextiae*), roku 367 př. n. l., namísto konsulů začal vykonávat nově zřízený úředník – *praetor*. Zřízení praetury se ukázalo jako velice pragmatické řešení. V raných obdobích Řím velice často vedl dobovačné války s okolními národy. Stávalo se tedy, že oba konsulové, jakožto nejvyšší velitelé římské armády, se nacházeli se svým vojskem v poli, tedy mimo území města Říma, a ve městě scházela osoba, která by spravovala chod státu a vykonávala soudní moc. Jelikož se tento stav jevil jako neudržitelný, vznikla nová magistratura, která měla asistovat konsulům (hovoří se o tom, že byl menší kolega konsulů – *collega minor*) a vykonávat správu věcí veřejných při nepřítomnosti nejvyšších magistrátů. Jeho hlavní činností však byl výkon soudnictví. Praetor měl stejně jako konsulové imperium a měl povinnost zůstat trvale ve městě (proto je označován jakožto praetor městský – *praetor urbanus*). Roku 242 př. n. l. dostal tento úředník svého kolegu – praetora cizineckého (*praetor peregrinus*). Tento úředník měl jurisdikci ve sporech Římanů s cizinci, případně ve sporech cizinců navzájem, pakliže se podřídili římskému soudu.

Dalšími významnými vyššími úředníky byli kupříkladu censoři. Censura byla velice váženým úřadem. Sami Římané ji vnímali jako nejdůstojnější ze všech

magistratur a censura tak představovala vrchol politické kariéry římského občana.⁷⁷ Ačkoliv samotný vznik censu je nedílně spojen s reformami Servia Tullia, samotný úřad censorů je mladšího data. Podle římské tradice vznikla tato magistratura v polovině 5. století př. n. l., přičemž jedním z hlavních důvodů jejího vzniku byla snaha vymanit konsuly z povinnosti sepsovat a vést census. Mezi další povinnosti censorů patřilo vedení senátorského alba, což byl seznam členů senátu, přičemž zápisem do tohoto alba se přijímal⁷⁸ nový člen senátu a vyškrtnutím jména určitého jedince z alba se daný senátor vyloučil. Censor též působil i jakýsi patron nad dobrými mravy a dozorce nad morálkou v římské společnosti, což jistě byl velice nelehký a nezáviděníhodný úkol. K zajištění žádoucího stavu byl oprávněn používat i sankční prostředky, konkrétně udělovat provinilcům censorskou důtku (*nota censoria*). Pomineme-li některé, pro účely této práce poněkud méně významné skutečnosti (např. censoři řídili těžby v dolech, dávali do pachtu státní pozemky), tak pozoruhodné na censuře je, že ačkoliv byla magistraturou vyšší a mezi římským lidem se těšila vysoké autoritě, tak censoři nevládli imperiem. Museli se tedy spokojit pouze s nižší nařizovací mocí, zvanou *potestas*, kterou disponovaly též i nižší magistratury.

Republikánská organizační soustava znala i celou řadu nižších magistratur. Ty existovaly vedle magistratur vyšších, ale na rozdíl od nich měly pouze omezený okruh působnosti. Již bylo řečeno, že nižší úředníci nebyli nadáni při výkonu svých funkcí imperiem, nicméně jejich mocenský základ pramenil z toho, že byli (podobně jako censoři) nositeli nižší nařizovací moci, tzv. *potestas*. Dalším rozdílem byl způsob volby těchto úředníků. Též byli voleni lidem na lidových shromážděních, jenže na rozdíl od vyšších magistratur, které volila *comitia centuriata*, nižší úředníci byli voleni tributním lidovým shromážděním. Jednou z vůbec nejstarších magistratur tohoto typu byla quaestura. O quaestorech (*quaestores*) existují zmínky, které svým původem sahají až do doby královské. Tato magistratura měla několik odnoží, které se specializovali na rozličné činnosti. Kupříkladu *quaestores aerarii* spravovali římskou státní pokladu (*aerarium*), jež se nacházela v Saturnově chrámu. Velmi významnými byli *quaestores parricidii*, v jejichž působnosti bylo stíhat hrdelní zločiny. *Quaestores urbani* zas působili, jak již samotný název napovídá, při správě města. Působnost

⁷⁷ KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin a SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. Praha, 1995, str. 9.

⁷⁸ K tomu blíže MAŠKIN, Nikolaj Alexandrovič. *Dějiny starověkého Říma*. Praha, 1957, str. 157. Zde se uvádí, že doplňování členů senátů, tzv. *lectio senatus* si však konsulové podrželi až do vydání *lex Ovinia de senatus lectione*, tedy do roku 312 př. n. l.

quaestury nebyla však spjatá pouze s výkonem povinností v městě samotném. Mohli jsme se setkat též i s quaestory, kteří svoji funkci vykonávali mimo Řím. Příkladem budiž quaestoři vojenští (*quaestores militares*), kteří doprovázeli magistráta velícího vojsku do války, kde pak plnili různé hospodářské a finanční úkoly, například vedli polní pokladnu či rozprodávali kořist. O tom, že quaestoři měli opravdu širokou škálu uplatnění, svědčí i skutečnost, že to byli právě tito úředníci, kteří ukládali do archivů desky s texty nových zákonů, nebo prováděli návštěvníky po městě Římě.

Stejný rok, ve kterém vznikla praetura, došlo na základě *leges Licinae Sextiae* ke zřízení další magistratury – *kurulské aedility*. Kurulští aedilové byli nižšími úředníky bez imperia, nicméně jelikož šlo o úřad kurulský,⁷⁹ stáli v hierarchii republikánských úřadů výše nežli quaestura. Místní působnost těchto magistrátů byla *domi*, tedy se vztahovala pouze na město Řím. Kurulští aedilové tvořili společně spolu s plebejskými aedily zvláštní kolegium, přičemž předmět jejich činnosti byl značně široký. Patřila sem tzv. *cura urbis*, která v sobě zahrnovala především péči o veřejný pořádek a policejní službu, dozor na stavbách, boj proti přepychu a péči o veřejné cesty. Dále pak *cura annonae*, jež představovala starost o zásobování města Říma a dozor nad trhy, a konečně *cura ludorum*, díky které měli aedilové na starosti pořádání římských her. Kompetence kurulských aedilů zasahovaly i do soudnictví. Tito úředníci měli jurisdikci ve specifických případech u tržních záležitostí, a to ve sporech vyplývajících ze smluv o prodeji a koupi otroků či dobytka. Zajímavostí je, že působili též i jako soudci v situacích, kdy zvíře (ne volně žijící, ale zvíře mající vlastníka) svoji divokostí způsobilo jinému Římanovi škodu na veřejném místě. Soudili tedy takzvanou *actio de pauperie*.

Vlastní magistratury měla též i velice početná frakce římského obyvatelstva – plebejové. O původu plebejů existuje velká řada teorií a domněnek.⁸⁰ Jednalo se o neprivilegovanou část římského obyvatelstva, jež se živila především

⁷⁹ To znamená, že úředníci, kteří spadali pod tuto kategorii, měli právo používat liktory, slonovinovou hůlku a kurulské slonovinové křeslo – *sellu curulis* – od něhož byl odvozován název pro tuto skupiny římských státních úředníků. Kurulské křeslo bylo symbolem jurisdikce. Mezi kurulské magistráty, kromě kurulských aedilů, dále z řádných magistratur patřili též konsul, praetor a censor. Ostatní úředníci, kteří nebyli zahrnuti do tohoto výčtu, pak byli magistráty *non curules*.

⁸⁰ Pro účely této práce by bylo nadbytečné uvádět všechny známé teorie o původu plebejů, proto odkazují na propracovanou diplomovou práci, kde jsou k dispozici nejen informace o původu této skupiny římského obyvatelstva, ale též je zde zevrubně vyličen celý patricijsko-plebejský politický boj – ŽŮREK, Jan. *Politický boj plebejů v letech 494 až 287 př.n.l. a jeho odraz v ústavě římské republiky* [online]. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2013.

řemeslnictvím a zemědělstvím. Tato skupina vždy stála v opozici vůči urozeným patricijským rodům a vzájemný boj těchto dvou frakcí vyústil nejen k revizi ústavního zřízení, ale též i k zrovnoprávnění těchto skupin v římském veřejném životě. Plebejské úřady zpočátku byly vnímány jako určité „samosprávné“ orgány plebejů. Jednotlivé úřady stály zcela mimo republikánskou správní strukturu, protože nepatřily mezi magistratury římského lidu (*magistratus populi Romani*). Právo zastávat dané úřady příslušelo toliko příslušníkům plebejské skupiny a jednotlivé plebejské úředníky (*magistratus plebei*) volilo plebejské shromáždění (*consilia plebis*, někdy též i *comitia plebis tributa*).

Historicky nejstarší plebejskou magistraturou bylo dvoučlenné kolegium plebejských aedilů. Tito úředníci pečovali jako správci o plebejské chrámy, jak již ostatně vyplývá z jejich názvu (*aedes* = budova, chrám), a také strážili plebejskou pokladnu a archiv, uložený v chrámu bohyně Cerery. V rámci pravomocí ryze plebejských pak působili jakožto pomocníci tribunů lidu. O jejich společné policejní kompetenci s aedily kurulskými již byla řeč výše.

Aedilita však nebyla jediným plebejským úřadem, se kterým bychom se mohli setkat na území antického Říma. Další a zdaleka nejvýznamnější magistraturou plebejů byl tribun lidu (*tribunus plebis*). Tato magistratura, nadána velice širokými kompetencemi, vznikla v souvislosti s první secesí roku 494 př. n. l. a byla odrazem patricijsko-plebejského politického boje. Zřízením této magistratury dosáhli plebejové prvního výrazného úspěchu. Pravomoc tribunů lidu nevycházela z *lex de imperio*, tudíž ani nemohli být nositeli nejvyšší rozkazovací moci. Mocenský základ tribunů lidu měl sakrální charakter. Všichni plebejští úředníci, tedy nejen *tribuni plebis*, ale i plebejští aedilové, stáli pod ochranou plebejských božstev Cerery (*Ceres*), Libera (*Liber*) a Libery (*Libera*). To se promítlo i do legislativy, jelikož zákony upravující jejich postavení – *lex sacrata de tribunis plebis et de postulatione tribunatus*⁸¹ z roku 494 př. n. l. a *lex Valeria Horatia*⁸² z roku 449 př. n. l. – vymezovaly tyto úředníky jako osoby nedotknutelné (*personae sacrosanctae*). Kdokoliv by vztáhl ruku na tribuna lidu, tedy na osobu nedotknutelnou, stával se sám osobou zasvěcenou bohům (*sacer*),⁸³

⁸¹ Např. Livius. II 32–33; Cicero. *De rep.* II 33.

⁸² Livius. III 55.

⁸³ K tomu SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov, 1999, str. 160. Zde se uvádí, že *sacer* byla osoba, jež byla odsouzena lidovým shromážděním v politickém procesu vedeném tribuny lidu. Byli to často jedinci, kteří se dopustili násilí na tribunech lidu, případně

kteřá ztrácela status římského občana (*status civitatis*) a jakýkoliv člověk by pak takového jedince mohl beztrešně zabít. Tribunové sice zpočátku nevládli téměř žádnou pozitivní pravomocí, přesto však jejich kompetence nebyly bezvýznamné. Primárním úkolem tribunů lidu bylo ochraňovat zájmy plebejů před patriciji (*ius auxilii*), k čemuž byli vybaveni mnohými pravomocemi (především *ius intercessionis* a *ius coercendi*). Mezi další pravomoci pak patřilo svolávat plebeje k účasti na plebejská shromáždění (*ius cum plebe agendi*) a později též i svolávat senát, či navrhovat zákony.

Mimo řádných magistratur, jež byly zmiňovány v předcházejícím výkladu, Římané též vytvořili několik magistratur mimořádných. Takovéto úřady pak často plnily ve státní správě funkci dočasnou, a po splnění úkolu, pro nějž byly zřizeny, pak došlo k návratu k předcházejícímu stavu. Jednou z takovýchto mimořádných magistratur byla diktatura. Římané se uchýlovali k ustanovení těchto extraořinárních úředníků především ve chvílích, kdy došlo k bezprostřednímu ohrožení bezpečnosti státu a bylo proto třeba rozhodovat rychle a efektivně. Pokud by se řešení takovýchto krizových situací ponechalo v rukách řádných magistrátů, byly by zvladatelné jen s velkými obtížemi. Diktátor (*dictator*, původně označován též jako *magister populi*) nebyl volen lidovým shromážděním, ale byl jmenován⁸⁴ po dohodě se senátem jedním z úřadujících konsulů. Diktátorovi podléhaly všechny ostatní magistratury, jejichž představitelé za diktatury zůstávali ve svém úřadě, avšak vykonávali pouze takové úkoly, které jim diktátor výslovně uložil, anebo které sám nevykonával. Diktátorova široká oprávnění mohla být vykonávána jak přímo ve městě Římě, tak i ve válečném poli a neomezovalo je téměř nic. Jedinou povinností, která se od diktátora vyžadovala, bylo jmenovat svého pomocníka – velitele jezdců (*magister equitum*), který měl též magistrátské postavení. Za cenu vykonání důležitých úkolů proto byla sistována i občanská práva římských občanů (například provokační právo). S ohledem na skutečnost, že v diktátorových rukou se kumulovala nebývalá moc, bylo trvání diktatury časově omezeno. Funkce diktátora (resp. velitele jezdeckva) logicky zanikala v případě, kdy pominulo ono nebezpečí, kterému měl římský národ pod jeho vedením čelit, případně pokud diktátor splnil daný cíl, pro který byl ustanoven. Pokud ovšem nedošlo k takovýmto okolnostem, byl diktátor povinen složit úřad ve lhůtě šesti měsíců.

útočili na samotné základy republikánského zřizení, usilovali o samovládu nebo měli snahu obnovit decemvirát či obdobné úřady.

⁸⁴ I v tomto pravidle se však dopátráme výjimky. Případem, kdy nebyl diktátor jmenován je volba Quinta Fabia Maxima Cunctatora z roku 217 př. n. l.

Diktátor se též musel vzdát své funkce v momentě, kdy ve svém úřadu skončil konsul, který jej navrhl.

V římských dějinách se však můžeme setkat i s dalším typem diktatury (např. Sullova a Caesarova diktatura). Takovýto typ měl s diktaturou, jakožto klasickou republikánskou mimořádnou magistraturou, až příliš společných prvků – společné pojmenování, rozsah kompetencí, vznik za politicky nestálé situace a značně napjatých poměrů, ale též i skutečnost, že úřad zastával pouze jednatel. Nicméně, jak v případě diktatury Lucia Cornelia Sully z roku 82 př. n. l., tak i v době vlády Gaia Iulia Caesara v roce 47 př. n. l., se jednalo o zcela nový typ úřadu, který jen v návaznosti na republikánskou tradici umně skrýval svůj pravý důvod, totiž neomezenou vládu jediné osoby nad celým římským státem.

Dalším příkladem mimořádných magistratur byli decemvirové (*decemviri legibus scribundis*). Tento desetičlenný sbor římských občanů byl ustanoven dvakrát (konkrétně v letech 450-449 př. n. l.), a to vždy na jeden rok, za účelem sepsání obyčejového práva. Kromě legislativní činnosti měli decemvirové na starosti veškerou správu obce. V době působení této komise totiž byla pozastavena římská ústava, a nedošlo tak k volbě jiných magistrátů. Decemvirové tedy vládli obci sami a všechny povinnosti plnili v rámci vlastního kolegia. Proto také vládli imperiem, přičemž byla v jejich rukou koncentrována veškerá moc správní, soudní i vojenská. Tento sbor se však velice osvědčil ve své legislativní práci, a za dva roky, co Římu vládli decemvirové, vzešel z jejich dílny onen nejstarší soupis římského obyčejového práva – zákon XXII desek (*lex duodecim tabularum*). Nicméně jak úspěšné bylo kolegium decemvirů v zákonodárné činnosti, tak neúspěšné bylo při realizování státního převratu. Uzurpace moci, o kterou se roku 449 př. n. l. v pořadí druhý lidem zvolený sbor decemvirů pokusil, skončila z pohledu této mimořádné magistratury fatálním neúspěchem. Decemvirální kolegium tak pocítilo hněv římského lidu, který tento pokus o puč rázně potlačil, a navždy tak uzavřel kapitolu této mimořádné magistratury.

Na pomezí mezi řádnou a mimořádnou magistraturou stojí specifický úřad, který se objevoval v období rané republiky, a to vojenští tribunové s konsulskou mocí (*tribuni militum consulari potestate*). Dalo by se říci, že nešlo ani o magistraturu řádnou, ani mimořádnou. Asi nejlépe můžeme tento úřad charakterizovat jako magistraturu dočasnou. Krátce po pádu decemvirů, konkrétně od roku 445 př. n. l. až do roku 367 př.

n. l., byl v některých letech místo dvou konsulů zvolen blíže neurčitý počet vojenských tribunů s konsulskou mocí, nazývaných též jako konsulští (či konsulární) tribunové. Tato magistratura byla zřízena na základě zákona lidového shromáždění *lex de tribunis militum consulari potestate creandis*.⁸⁵ V literatuře se můžeme setkat s názory, že tvořili kolegium tří až osmi mužů.⁸⁶ Jiní autoři zas uvádějí počty 3-6,⁸⁷ v souvislosti s tím, že jednou byli do kolegia vojenských tribunů omylem započítáni dva censoři.⁸⁸ S touto zajímavou magistraturou se ovšem můžeme setkat i v Digestech, kde nám jí přibližuje Pomponius. I on uvádí, že byli ustanovováni v různém počtu, přičemž někdy jich bylo dvacet, někdy víc, někdy méně.⁸⁹ Je tedy nesporné, že počet konsulárních tribunů kolísal, avšak skutečnost, že by tento úřad zastávalo dvacet, či dokonce více Římanů, můžeme nejspíše označit za Pomponiovu mýlku. Konsulární tribunové byli vytvořeni dle příkladu klasické hodnosti římských legií a jejich volba probíhala na centuriálním lidovém shromáždění.

Okolnosti vzniku tohoto úřadu nám římská tradice promlouvající ústy Livia⁹⁰ vykládá tak, že šlo o snahu plebejů dosáhnout na úřad konsula. S tím se však patriciové nechtěli spokojit, a proto, aby žádný plebej pošpinil onen posvátný úřadu konsula, se raději rozhodli pro zavedení zcela nové magistratury. Jednalo se tedy o určitou formu politického kompromisu v rámci patricijsko-plebejského politického boje. Svoji roli jistě hrál i fakt, že dvoučlenné kolegium konsulů v danou chvíli již nestačilo na všechny povinnosti a úkoly, které s sebou přinášela jednak správa města Říma, a také i neustálé vedení válek. Tento krok se proto v dané situaci ukázal jako velice pragmatický a uklidnil poměry jak uvnitř státu, tak i navenek.

Sbor vojenských tribunů s konsulskou mocí se těšil obdobných výsad, jaké mohly čerpat řádné magistratury disponující imperiem. Kupříkladu stejně jako konsulové byli i konsulární tribunové doprovázeni dvanácti liktory.⁹¹ Přestože můžeme vypožorovat celou řadu shodných znaků s úřadem konsula, i tak byli konsulští tribunové v očích Římanů vnímáni jako nižší a méně váženější magistratura nežli konsulát. Tuto

⁸⁵ Livius. IV 6.

⁸⁶ KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin a SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. Praha, 1995, str.7.

⁸⁷ TAYLOR, Thomas M., *A Constitutional and Political History of Rome: From the Earliest Times to the Reign of Domitian*. London, 1899, str. 96-97; dále též GROH, Vladimír. *Starý Řím*. Praha, 1931, str. 62.

⁸⁸ GROH, Vladimír. *Starý Řím*. Praha, 1931, str. 86.

⁸⁹ Pomp. D. 1, 2, 2, 25.

⁹⁰ Livius. IV 6.

⁹¹ KRÁL, Josef. *Státní zřízení římské*. Praha, 1921, str. 145.

tezi podporují hned dvě skutečnosti. Za prvé, tato dočasná magistratura byla zpřístupněna i plebejům, a to bezmála o tři desetiletí dříve, nežli příslušníci této skupiny římského obyvatelstva dosáhli na úřad konsula.⁹² A za druhé, na rozdíl od konsulů neměli konsulární tribunové právo triumfu,⁹³ neboť nebyli zřízeni dle pravidelných ústavních ustanovení.⁹⁴

Zajímavou magistraturou, která svým původem sahala už do doby královské, jež republika přejala a též i občasně využívala, byl úřad takzvaného mezikrále (*interrex*). Úřad mezikrále se využíval především v případech, kdy bylo třeba vykonat volbu nových konsulů, a ve městě se nevyskytoval žádný magistrát, který by byl oprávněn svolat lidové shromáždění a řídit tyto volby. Proto bylo obvyklé, že po marném uplynutí dvou až tří dnů býval vybírán *interrex* losem z řad římských senátorů. Tento úředník byl ustanovován ze senátorů zcela nepravidelně, a to pouze na pět dnů. Vladimír Groh k tomuto uvádí: „*Stalo-li se, že nastal nový úřední rok a nejvyšší úřad nebyl obsazen, přecházela moc na senát, jenž ze sebe určil několik patricijských členů (interreges), kteří se střídali v pětidenních lhůtách ve vyřizování vládních věcí a opatřili volbu nových nejvyšších úředníků.*“⁹⁵ Toto přechodné období se nazývalo *interregnum* neboli mezivládí.⁹⁶ Během této doby byla mezikráli k zajištění jeho úkolu propůjčena svrchovaná moc nad celou obcí, načež on následně začal podnikat příslušné kroky k zajištění průběhu voleb, ovšem samotné volební komisie mezikrál svolat nesměl. Tento úkol spadal až na některého z jeho nástupců, a to buď na navrátišího konsula, anebo se jej ujal k tomuto účelu speciálně jmenovaný diktátor (*comitiorum habendorum causa*). Další úkoly již *interrex* vykonávat nemusel, protože nově zvolený konsul následně dokončil volby ostatních úředníků.⁹⁷

Úředník nesoucí titul *praefectus urbi* se objevoval už za časů, kdy Římu vládli králové, avšak republikánské zřízení tuto magistraturu též převzalo. Tento magistrát byl přímým zástupcem konsulů (dříve krále), který byl těmito nejvyššími římskými

⁹² GROH, Vladimír. *Starý Řím*. Praha, 1931, str. 86.

⁹³ Triumf (latinsky *triumphus*) byla veřejná oslava pořádaná na počest vítězného vojevůdce. Za republiky přiznával tuto poctu veliteli senát. Pro to, aby bylo možné uskutečnit triumf však muselo být splněno několik podmínek. Dosažení vítězství muselo vést k završení války, vítězství muselo být vybojováno ve spravedlivé válce (*bellum iustum*) a v rozhodující bitvě muselo padnout alespoň 5000 nepřátel. Triumf mohl být přiznán jen nejvyšším magistrátům, jimž náleželo *imperium*.

⁹⁴ KRÁL, Josef. *Státní zřízení římské*. Praha, 1921, str. 145.

⁹⁵ GROH, Vladimír. *Starý Řím*. Praha, 1931 str. 67.

⁹⁶ Z římské historie je doloženo několik takových období, kdy došlo k *interregnu*. Například v letech 509, 482, 413, či 52 př. n. l.

⁹⁷ SKŘEJPEK, Michal. SKŘEJPEK, Michal. *Poodkryté tváře římského práva*. Praha, 2006, str. 36.

magistráty vybrán a ustanoven pro správu Říma v dobách jejich nepřítomnosti. Posléze však došlo k upuštění od této praxe, a místo praefekta urbi obsadili jiní magistráti. Byl to zejména úřad městského praetora, který od konsulů převzal část jejich agendy, a následně tedy spravoval Řím po dobu absence konsulů výlučně on. Úřad praefekta urbi tedy prakticky ztratil svůj význam. Nicméně magistratura jako taková zcela nezanikla a našla svůj obraz ve sféře římského kultu. Z náboženských důvodů se jmenování praefektů udrželo při příležitosti, kdy se konsulové účastnili společných obřadů celého latinského spolku a odcházeli z Říma na albskou horu.⁹⁸ Pro tento případ pak byli zváni *praefecti feriarum Latinarum causa*.⁹⁹

V roce 241 př. n. l. ovšem došlo k dobytí Sicílie, kde byla následně zřízena první římská provincie. A proto, jak se postupně rozšiřovalo území římské říše, bylo třeba zajistit správu na nových přidružených územích. Správu provincií proto zpočátku vykonávali praetori, kteří byli voleni právě za tímto účelem. Postupem času se však počet římských provincií rozšířil natolik, že již nebylo možné obsadit veškeré provincie řádnými magistráty. Proto začali být do čela provinciální správy posíláni bývalí konsulové či praetori, a to po uplynutí jejich úředního roku v Římě. Takovéto magistráty označujeme jako prokonsuly, respektive propraetory pro jednotlivé provincie. Oba tyto úřady spadaly do skupiny tzv. promagistrátů, což byli takoví řádní magistráti, kterým byly po konci jejich funkčního období prodlouženy úřední kompetence. Došlo tedy k tzv. prorogaci (*prorogatio*) jejich pravomocí.

Notně pozoruhodná se jeví i souvislost mezi římskými republikánskými magistraturami a ostatními italskými, především pak latinskými. V celé řadě latinských měst totiž působili úředníci, kteří svým názvem byli totožní s římskými magistráty. Příkladem mohou být města jako Bantia, či Praeneste, kde působili praetori, v Ariminu bychom se zas mohli setkat s konsuly. Zdejší konsulové však nebyli předními úředníky, tak jako v Římě, nýbrž pouze druhořadou magistraturou. V mnohých městech úřadovali též aedilové (Fundí, Formiar, Alpinum), služeb censorů využívali i Oskové a Samnité. Naproti tomu magistratury plebejské, zejména pak úřad tribuna lidu, byly zřejmě původu ryze římského a ostatní města, která jej znala také (Bantia, Venusia), jej pouze přejala od Římanů. V některých městech se vyskytovali diktátoři (Alba, Aricia, Caere). Diktátor pak stál i v čele latinského spolku, v čemž někteří právní romanisté spatřují

⁹⁸ GROH, Vladimír. *Starý Řím*. Praha, 1931, str. 67.

⁹⁹ SKŘEJPEK, Michal. *Poodkryté tváře římského práva*. Praha, 2006, str. 49.

původ římské diktatury. První římsští diktátoři veleli spojeneckému vojsku, nicméně později již byli jmenováni pouze v mimořádných případech. Taktéž tradice hovoří o prvních diktátorech latinského spolku z řad Římanů.¹⁰⁰

2.2. Služebníci a pomocníci římských úředníků

Jelikož by bylo takřka nemožné zvládnout všechny povinnosti, které s sebou přinášela správa města Říma, měli jednotliví úředníci své pomocníky a sluhy. Těmi mohli být kupříkladu státní otroci (*servi publici*). Státní otroci byli přidělováni buď určitým magistrátům přímo, anebo byli dáni k dispozici některému kolegiu všeobecně. Římsští úředníci služeb těchto státních otroků využívali pouze k úkolům podružným a nikoli k úkonům ve vlastní úřední agendě. A právě s úkoly, jež plynuly z jejich primární činnosti a daný úředník je nemohl vykonat sám nebo skrze otroky, magistrátům pomáhali i samotní římsští občané. Mohlo se jednat jak o svobodné římské občany (často však nižšího společenského postavení), tak i o propuštěnce – tzv. *libertiny*. Takovýmito občanům pak za jejich služby náležela i finanční odměna (*merces*), jež jim byla vyplácena ze státní pokladny (*aerarium*). Pokud však působili jakožto pomocníci magistrátů v provinciích, tak byli vypláceni přímo daným úředníkem, kterému sloužili. Výše tohoto platu nám bohužel zůstala utajena, dá se však usuzovat, že podle zájmu, který tyto pozice vzbuzovaly mezi římskými občany, šlo nejspíše o přijatelnou částku. Tato skupina osob, jež se asi nejvíce přibližuje dnešnímu pojetí termínu „úředník“ nebo i „úřednictvo“, se označovala jako tzv. *apparitores*, ale můžeme je nalézt i pod názvem *officiales* nebo *ministeria*. Magistrát mohl mít přiděleno i několik apparitorů, docházelo však i k situacím, kdy jeden pomocník sloužil několika různým magistrátům současně. *Apparitores* byli vybíráni a přijímáni přímo samotným magistrátem a dokonce měli tito služebníci úředníků vyhrazena zvláštní místa v divadle a v cirku.¹⁰¹

De iure trvala služba apparitorů pouze jeden rok, de facto však byli takoví pomocníci, kteří se osvědčili a během své služby prokázali své schopnosti, přejímáni nově nastupujícími magistráty. Proto také docházelo k poměrně četným případům, kdy

¹⁰⁰ MAŠKIN, Nikolaj Alexandrovič. *Dějiny starověkého Říma*. Praha, 1957, str. 164–165.

¹⁰¹ KRÁL, J., *Státní zřízení římské*. Praha, 1921, str. 175.

apparitoři s dlouholetou služební praxí působili doživotně. Ze závažných důvodů mohli být zproštěni služby, případně se vůči nim mohlo vést disciplinární řízení. Za republiky se dokonce ujal zvyk, že odstupující apparitor mohl navrhnout svého nástupce, který následně musel být dotyčným magistrátem přijat. Takovému nástupci se říkalo *vicarius*. Poněkud stinnou stránkou tohoto obyčeje se stala skutečnost, že zmíněné jmenování nástupce často svádělo odstupující apparitory k prodávání těchto míst.¹⁰²

Jako celek vytvářeli apparitoři korporaci, jež byla oprávněna přijímat dědictví, či vlastnit otroky a propouštět je. Tato korporace se označovala jako *decuria*. S apparitory jsme se mohli setkat jak u úředníků patricijských, tak i plebejských. Postupem času se vyvinula praxe, že konsulové, praetoři, censoři a v pozdějších dobách též císaři měli tytéž apparitory, a proto byla jedna dekurie speciálně vyhrazena pro potřeby konsulů a císaři – tzv. *decuria consularis*.¹⁰³

Nejváženější skupinou apparitorů byli písaři (*scribae*). Písaři našli své uplatnění především při správě městských peněz, kdy pak podléhali dvěma městským quaestorům. Poté hovoříme o písařích quaestorských neboli *scribae quaestorii*. Ovšem i vyšší úředníci využívali služby tohoto stavu. Písaři měli velice často bohatou praxi v oblasti státní správy, poněvadž někteří z nich ve své funkci působili dlouhá léta. Pro své znalosti a zkušenosti proto byli využíváni k zaučování nezkušených quaestorů.

Významné postavení mezi veřejnými služebníky římských magistrátů zastávali též i liktoři (*lictores*).¹⁰⁴ Jejich původ klade římská národní tradice až do doby královské. Liktoři, kteří byli často propuštěnci, sami o sobě představovali insignii moci římských úředníků, jelikož symbolizovali imperium a zdůrazňovali vážnost a důležitost úřadu.¹⁰⁵ Již v dřívějším výkladu bylo uvedeno, že užívání liktorů bylo patrně převzato od Etrusků. Náplní jejich práce bylo doprovázet magistráty s imperiem, a jakožto jejich tělesná stráž měli povinnost je chránit a případně též vykonávat tresty, které magistrát uložil. Na veřejnosti kráčeli vždy před úředníkem, jemuž byli v určitém počtu přiděleni, po jednom za sebou, nesouce na levém rameni svazek dvanácti prutů s vetkanou dvoubřitou sekerou (*fasces*).¹⁰⁶ Poslední ze zástupu liktorů, tedy ten, který byl magistrátovi nejbliže, byl nazýván *summus*, *primus* nebo *proximus* a zaujímal mezi

¹⁰² KINDL, Vladimír a kol. autorů. *Dějiny právního stavu a právnických profesí*. Praha, 1999, str. 27.

¹⁰³ KRÁL, Josef. *Státní zřízení římské*. Praha, 1921, str. 176.

¹⁰⁴ Viz příloha č. 6.

¹⁰⁵ Cicero. *Listy přátelům*. str. 143.

¹⁰⁶ KRÁL, Josef. *Státní zřízení římské*. Praha, 1921, str. 112.

liktory přední místo. Mezi posledního liktora a magistráta nesměl nikdo vstoupit, pouze s výjimkou nedospělých synů dotyčného magistráta. Liktoři razili na veřejnosti úředníkovi cestu (*summovere*), vybízeli kolemjdoucí k povinné úctě (*animadvertere*) a vykonávali úředníkovi rozkazy. Pokud se potkali dva magistráti s liktory, bylo povinností toho nižšího z nich sklonit *fasces* před tím vyšším (*fasces summittere*).¹⁰⁷

Ve městě nosili liktoři tógu, při triumfu červený vojenský plášť a při pohřbech se odívali do šatu černé barvy. Po čase, kdy se magistrát nacházel ve svém domě, liktoři čekali ve vestibulu do chvíle, než úředník vyšel ven.¹⁰⁸ Jejich doprovod měl i v případech, kdy chtěl navštívit lázně, či šel do divadla, jelikož i při těchto neúředních vycházkách v jeho volném čase, mohlo dojít k různým právním aktům, kupříkladu k propuštění otroka na svobodu (*manumisse*). Pokud úředník hodlal vstoupit do domu, tak to byli právě liktoři, kteří zatloukli na dveře, aby mu bylo otevřeno. Pakliže chtěl úředník navštívit samosprávnou obec nebo spojenecké město, museli na něj liktoři počkat před branami města, jelikož to byla místa, kde se magistrát nesměl s liktory ukazovat.¹⁰⁹

Počet liktorů přidělovaný jednotlivým úředníkům byl různý a lišil se tak úřad od úřadu. Konsulové, konsulární tribunové a decemvirové měli po dvanácti liktorech (tedy stejný počet jako měli dříve králové). Diktátor se zas těšil doprovodu dvaceti čtyř liktorů, avšak nejspíše pouze mimo pomerium, uvnitř pomeria zřejmě užíval pouze dvanácti liktorů. Teprve až Lucius Cornelius Sulla byl během své diktatury doprovázen i ve městě čtyřadvaceti liktory. *Magister equitum* neboli velitel jezdců, který byl během diktatury jmenován diktátorem, směl užívat šesti liktorů. *Praetor urbanus* měl k dispozici dva liktory, praetoři v provinciích pak šest, načež tento počet směli užívat i ve městě, a to ještě předtím, než odešli vykonávat svůj úřad do provincie. Podobně též propraetorům a prokonsulům příslušelo šest liktorů. Po jednom liktorovi měly také Vestiny panny (*Vestales virgines*),¹¹⁰ či obětník nejvyššího římského boha Iova - *flamen Dialis*.¹¹¹ Censoři a patrně též i kurulští aedilové liktory neměli. Bez liktorů se též

¹⁰⁷ KRÁL, Josef. *Státní zřízení římské*. Praha, 1921, str. 167–170.

¹⁰⁸ GROH, Vladimír. *Starý Řím*. Praha, 1931, str. 72.

¹⁰⁹ KRÁL, Josef. *Státní zřízení římské*. Praha, 1921, str. 168–172.

¹¹⁰ Plútarchos se, patrně mylně, domníval, že Vestálky mohly užívat služeb liktora již odedávna. Nicméně nejspíš byla tato výsada dovolena kněžkám bohyně Vesty až v roce 42 př. n. l. na základě *lex de licitoribus virginium vestalium*.

¹¹¹ SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov, 1999, str. 82.

museli obejít quaestori.¹¹²

Kromě liktorů, kteří sloužili úředníkům, se zde objevovala ještě jedna, velice významná skupina, a to tzv. *lictiores curiatii*, tedy kurijní liktoři. Jejich počet byl totožný s počtem římských kurií, tedy čítali 30 mužů, a každý z nich patřil jedné z kurií. Mezi povinnosti těchto liktorů patřilo svolávat kurijní lidové shromáždění. V pozdějších dobách, koncem republiky, byly jednotlivé kurie zastoupeny na tomto shromáždění pouze symbolicky svými liktory, přičemž tento zvyk se udržel velmi dlouho, až do doby vlády císaře Diocletiana.¹¹³ Za císařství mívaly liktory dokonce i manželky zbožštělých císařů (např. Agrippina mladší měla dva).¹¹⁴ Liktoři též byli přidělováni pořadatelům her, za předpokladu, že oni sami neměli vlastních, a to po dobu trvání her.¹¹⁵

Zvláštní pozici měli *accensi*, kteří byli vybíráni z řad občanů nezařazených do vojska. Zjednodušeně by se dalo říci, že právo užívat *accensi* měl ten, kdo směl užívat liktorů. Na rozdíl od scribů a liktorů, kteří často bývali určováni hromadně pro celé skupiny magistrátů, *accensus* musel být přikázán vždy konkrétnímu magistrátovi.¹¹⁶ Tito pomocníci byli velice úzce vázáni na konkrétního magistráta, protože pokud odstoupil úředník, který *accensa* ustanovil, tak *accensus* odstupoval spolu s ním.¹¹⁷ A právě proto bývali *accensi* vybíráni z osob, které byli danému úředníkovi blízké, jako například jeho známí či propuštěnci. Využití *accensů* zcela podléhalo uvážení daného magistráta, a proto by nás neměla překvapovat skutečnost, že často byli *accensi* úředníkem pověřováni i k důvěrným věcem. Jistá zvláštnost se týkala *censury*, poněvadž *ensor* neměl k dispozici *accensa*. Jeho místo zaujímal tzv. *nomenclator censorius*. Tito služebníci byli velice často vybíráni z řad *ensorových* propuštěnců.¹¹⁸

Vedle výše zmíněných služebníků používali úředníci ještě celou řadu dalších pomocných osob. *Viatores* byli zřizováni k provádění dalších, méně kvalifikovaných úkonů. Mnohdy plnili úlohu úředních posílů a u plebejských magistrátů nahrazovali liktory. *Viatory* se často stávali propuštěnci, či příslušníci prostého lidu. *Praecones*,

¹¹² GROH, Vladimír. *Starý Řím*. Praha, 1931, str. 72.

¹¹³ SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov, 1999, str. 110.

¹¹⁴ KRÁL, Josef. *Státní zřízení římské*. Praha, 1921, str. 169.

¹¹⁵ KRÁL, Josef. *Státní zřízení římské*. Praha, 1921, str. 177.

¹¹⁶ Livius. III 33, 8.

¹¹⁷ KINDL, Vladimír a kol. autorů. *Dějiny právního stavu a právnických profesí*. Praha, 1999, str. 27.

¹¹⁸ KRÁL, Josef. *Státní zřízení římské*. Praha, 1921, str. 177.

pocházející především z řad propuštěnců a nemanželských synů, byli činní vždy v těch případech, kdy magistrát chtěl něco veřejně či ústně oznámit. Plnili tedy roli určitých hlasatelů, přičemž vyvolávali příkazy magistrátů nebo ohlašovali výsledky hlasování. *Geruli* sloužili jakožto poslové a nosili po městě listiny a dopisy, *tabularii* zas plnili funkce účetních a archivářů a konečně *nomenclatores* připomínali magistrátovi jména osobností, se kterými se setkával, aby je mohl oslovovat jménem.

Činnost celé řady apparitorů byla spojena s různými náboženskými úkony, které v rámci své funkce museli magistráti provádět. Úkolem tzv. *pullarii* bylo pečovat o věštná kuřata¹¹⁹ a opatrovat je. Haruspikové (*haruspices*) pak prováděli výklad nejrůznějších věštných znamení, přičemž u neblahých znamení – prodigií i navrhovali způsoby usmíření s bohy. Tvořilo je šedesátičlenné kolegium z řad cizího národa – Etrusků.¹²⁰ Dále byli magistrátům ku pomoci i různí specializovaní odborníci – *medici*, *architecti* a *interpretes*, jejichž obor působnosti vyplývá již ze samotného označení.

Kromě toho, že úředník při plnění úkolů využíval služeb takovýchto pomocníků, bývalo též zvykem, že si zřizoval vlastní poradní sbory (*consilium*). Výběr členů těchto sborů stejně jako jejich počet závisel pouze na vůli samotného magistráta.¹²¹

¹¹⁹ Římané byli pověstní tím, že pokud mělo dojít k nějaké významné události, zkoumali vůli bohů, a to např. před konáním komicií, či před bitvou. K tomu využívali nejrůznějších prostředků a jedním z nich byla i chuť kuřat k žrádлу. Jestliže kuřata s chutí zobala, znamenalo to, že bohové jsou příznivě nakloněni dané události, a proto jejímu konání nic nebránilo. Appetit těchto opeřenců šlo však poměrně jednoduše zmanipulovat, a to tak, že se nebohým kuřatům pár dní před provádění věštění nedalo nažrat.

¹²⁰ SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov, 1999, str. 66.

¹²¹ KRÁL, Josef. *Státní zřízení římské*. Praha, 1921, str. 175.

3. Limity činnosti římských úředníků

„Žádná moc nesmí platit víc než zákony.“¹²²

Cicero, De domo sua 17

Římské magistratury se vyznačovaly jistými základními, charakteristickými znaky. Šlo o jakési nepsané principy, které byly založeny na obyčejovém právu, jež bylo koneckonců základem celé římské republikánské ústavy. Jednalo se o obyčej mladý, vznikající často spontánně, který reagoval na postupný přerod království v republiku a vznik zcela nových republikánských magistratur. Je proto pochopitelné, že republikánské zřízení bylo těsně fixováno na poměry doby královské, a především na počátcích republiky z nich do značné míry také vycházelo. Proto je mnoho z těchto zásad přejímáno již z nejstarších dob, nicméně nové společenské uspořádání vzniknuvší pádem královlády, mělo za následek utváření principů zcela nových. Principů ryze republikánských.

Ony principy činnosti republikánských magistrátů měly zajistit životodárnost nového režimu, a proto jim do značné míry můžeme přisoudit charakter ochranných mechanismů republikánské formy vlády. Plnily tedy funkci jakýchsi pojistek zabraňujících zneužívání veřejné moci, jež by mohlo mít za následek i případný zánik republiky a návrat královlády. Primárním záměrem takovýchto opatření byla snaha o to, aby nedošlo k restauraci předcházejícího stavu. Jednotlivé postupy, jež upravovaly činnost římských úředníků, tedy ve svém souhrnu určovaly určité limity magistrátské moci. Podobně je tomu i u dělby moci v demokratických právních řádech, kdy moc zákonodárná, výkonná i soudní mají taxativně vymezenou oblast své působnosti, načež jedna moc tvoří pevné mantinely pro tu další. Právě takovéto důsledné oddělení jednotlivých složek moci má za cíl bránit případnému zneužití pravomocí. Magistráti, jakožto jedna ze tří složek římské mocenské hierarchie, byli též omezováni vazbami na ostatní mocenské struktury – lidová shromáždění a senát.

Ale existovala i další pravidla, jež vymezovala hranice činnosti římských úředníků a stanovovala různé překážky. Některé funkce s sebou nesly určitá omezení, která vyplývala již ze samotné podstaty daného úřadu. Příkladem budiž zákaz týkající se

¹²² Převzato ze SKŘEJPEK, Michal. *Poodkryté tváře římského práva*. Praha, 2006, str. 25.

praetorů s jurisdikcí, kteří z důvodu zajištění výkonu jejich činnosti, nemohli opustit město Řím na více než deset dnů. Kromě nepsané obyčejové úpravy, jež postihovala danou problematiku, se však můžeme setkat i s cílenou normotvorbou lidových shromáždění. Zřejmě se tak dělo v oblastech, kde obyčej selhával, a bylo proto nezbytné mít tato pravidla zaznamenaná písemně. Dále šlo o úpravu otázek natolik stěžejních, že byla snaha tyto normy jasně deklarovat, a to nejlépe, jakožto výsledek svrchované vůle celého římského národa, tedy formou zákonů lidových shromáždění.

Téměř pokaždé, když dojde k nějaké výrazné změně poměrů, ať už je to „klidná“ revoluce, či vojenský převrat, tak na takové události posléze velice pružně zareaguje i legislativa. Zákony, které na jedné straně odsuzují a trestají hlavní představitele dřívějšího, nyní již svrženého systému, a na druhé straně chrání zřízení nové, se dají vypátrat snad v každé společnosti napříč historickou dobou nebo geografickou polohou. Nemělo by nás překvapit, že takovéto předpisy jsou vždy tvořeny na míru politickým požadavkům vládnoucí elity, která chce upevnit své postavení v nastalém režimu. Otázkou však zůstává, zdali se skutečně jedná o politickou nezbytnost, anebo je přijetí takovýchto norem pouze snahou o jakési „srovnání účtů“, které může být motivováno třeba i pomstou.

Po vyhnání posledního krále se z Římanů stávají velice zanícení odpůrci královlády. Téměř vše, co je spojeno s královstvím, římská společnost proklíná a naprosto tím opovrhne. Tato až fanatická animozita k jakékoliv připomínce dřívější formy vlády se promítá i do běžné mluvy, kdy Římané takřka ze dne na den přestávají užívat slovo král. Toto slovo zůstává zachováno pouze ve dvou ohledech. Jeden z pozůstatků, kde se vyskytuje ono zapovězené slovíčko král, označuje již dříve zmiňovaného představitele kněžské funkce – krále obětníka (*rex sacrorum*).¹²³ Dle tradice bylo možné provést některé náboženské úkony jen za účasti krále a pouze jemu byly tyto úkony vyhrazeny.¹²⁴ V případě, že by nedošlo k jejich řádnému provedení, uvrhlo by to celý Řím v nemilost bohů (*ira deorum*), jelikož by byl porušen smír s bohy (*pax deorum*). Avšak aby tento kněz nemohl zneužít svého označení, bylo mu zcela zakázáno, aby ve svých rukou držel politickou moc. Král obětník se proto nemohl účastnit římského politického života, tudíž měl zapovězeno ucházet se o nějaký úřad,

¹²³ Taktéž žena krále obětníka, která rovněž měla náboženské povinnosti, byla označována jako královna, tedy *regina*.

¹²⁴ Livius. II 2.

či jej zastávat.¹²⁵ Druhý pozůstatek království spočívá v označení úřadu mezikrále (*interrex*). S touto magistraturou jsme se detailně seznámili již v předcházejícím výkladu věnovaném římským úředníkům.

Již ve druhém roce republiky, roku 509 př. n. l., byl přijat zákon, který trestal prokletím, smrtí a propadnutím majetku každého, kdo by usiloval o znovunastolení královlády – *lex Valeria de sacrando cum bonis capite eius qui regni occupandi consilium inisset*.¹²⁶ V souvislosti s tímto zákonem vznikl zvláštní trestní čin tzv. *crimen affectatio regni*, který v hierarchii římských trestných činů zaujímal přední postavení. Postihoval takové pachatele, kteří by útočili na samotné základy republikánského zřízení, případně by usilovali o samovládu. V pozdějších dobách se „skutková podstata“ tohoto trestného činu rozšířila též na snahu o obnovení decemvirátu či obdobných zapovězených magistratur.¹²⁷ Tento trestný čin svoji povahou proto nápadně připomíná trestné činy proti republice objevující se v hlavě IX. zvláštní části zákona číslo 40/2009 Sb., trestního zákoníku. Titus Livius uvádí, že na základě spáchání *crimen affectatio regni* byli dokonce popraveni synové prvního římského konsula, Lucia Iunia Bruta, protože se zapletli se zbytky tarquiniovské rodiny a plánovali povstání.¹²⁸ Výše zmíněná norma z roku 509 př. n. l., stejně jako legendární Brutův zákon *lex Iunia de Tarquiniis exilio multandis*,¹²⁹ byla produktem státního převratu. A právě prostřednictvím těchto dvou zákonů se v Římě zakotvilo republikánské státní zřízení.

Další normy, jež se dotýkaly fungování státní správy a upravovaly z dnešního pohledu římské ústavní právo, se často věnovaly konkrétním magistraturám. Na základě komisiální legislativní činnosti docházelo buď k vytváření úřadů nových – republikánských, případně u stávajících řádných magistratur k navyšování počtu úředníků, kteří je mohli zastávat, anebo daná norma umožňovala přístup plebejů k určitému úřadu. Z mnoha těchto norem uveďme příkladmo jen některé: Zákon z roku 445 př. n. l., kterým byl zřízen úřad vojenského tribuna s konsulskou mocí

¹²⁵ SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov, 1999, str. 80.

¹²⁶ Livius. II 8.

¹²⁷ Livius. III 55.

¹²⁸ Livius. II 5.

¹²⁹ Tento předpis se stal vůbec prvním zákonem republiky, pocházel tedy z roku 510 př. n. l. a jeho navrhovatelem nebyl nikdo jiný než Lucius Iunius Brutus. Stíhal vyhnanstvím příslušníky královské rodiny. O této normě nás často spravují antičtí dějepisci např. Livius. I 59; Dionýsios. IV 71, 75, 84; Cicero. *De rep.* II 25, 43.

(*lex de tribunis militum consulari potestate creandis*);¹³⁰ zřízení censury roku 443 př. n. l. (*lex de censoribus creandis*);¹³¹ významná norma v rámci plebejského politického boje za zrovnoprávnění z roku 367 př. n. l., která stanovila, že jeden z dvojice konsulů musí být plebejského původu (*lex Licinia Sextia de consule plebeio*)¹³² a některé další.¹³³ Mezi důležité zákony, které zavedly pravidla regulující způsob nastupování do jednotlivých magistratur a postup z jednoho úřadu do druhého – tzv. *cursus honorum* (viz dále), patřily *lex Villia annalis*¹³⁴ z roku 180 př. n. l. a *lex Cornelia de magistratibus*¹³⁵ z roku 81 př. n. l. V neposlední řadě byl výkon funkce, především magistrátů s jurisdikcí, omezován zákonem z roku 67 př. n. l. (*lex Cornelia de iurisdictione*), který úředníkům zakázal měnit jednou vydaný soudní edikt. Tento příklad nám jasně dokládá, že i římské právo znalo retroaktivitu a snažilo se s ní účinně bojovat.

Limity činnosti magistrátů však upravovala také celá řada trestních norem, které postihovaly kupříkladu zpronevěru státních prostředků (*crimen peculatus*), zneužívání úředního postavení k vydírání obyvatelstva provincií (*crimen repetunarum*) nebo volební pletichy (*crimen ambitus*). O všech těchto trestných činech bude ještě na následujících stránkách pojednáno.

Nejen zákony lidových shromáždění a nepsaný obyčej však byly limitujícím faktorem činnosti římských úředníků. Vyskytují se i další fenomény, jako například náboženské vnímání, čest, morálka či pocit sounáležitosti s celou římskou obcí. Ačkoliv se nám tato kritéria mohou z dnešního pohledu jevit jako úsměvná, musíme mít na paměti, že moderní civilizaci a římskou *civitas* mezi sebou dělí více jak dva tisíce let lidského vývoje. Je proto logické, že tehdejší společnost se od té naší v některých aspektech lišila. A jelikož vždy jde o charakter společnosti, která daná pravidla aplikuje, tak není vyloučeno, že praktiky, které velice obstojně fungují v současnosti,

¹³⁰ Livius. IV 6.

¹³¹ Livius. IV 8.

¹³² Livius. VI 35-47.

¹³³ K tomu blíže SKŘEJPEK, Michal. *Poodkruté tváře římského práva*. Praha, 2006, str. 28. Mezi další normy tohoto typu patří například *lex Valeria de quaestoribus* z roku 509 př. n. l., *lex sacra* z roku 494 př. n. l. a na ni navazující *lex Icilia de tribunicia potestate* z roku 492 př. n. l., *lex Furia de aedilibus curulibus* z roku 367 př. n. l., celá řada zákonů zvyšující počty praetorů – *lex de praetoribus duobus creandis* (242 př. n. l.), *lex de creandis praetoribus quattuor* (227 př. n. l.), *lex Baebia de praetoribus* (asi 181 př. n. l.) nebo *lex Cornelia de praetoribus octo creandis* (81 př. n. l.), nebo quaestorů – *lex Cornelia de quaestoribus XX creandis* (81 př. n. l.).

¹³⁴ Livius. XL 44.

¹³⁵ Cicero. *De leg.* III 3; Appianos. *Bell. civ.* I 100

by se v dobách antického Říma nemusely osvědčit vůbec, a naopak. Ony výše zmíněné faktory a snaha vykonávat svoji funkci pro obecné blaho, byly jistě také motivovány snahou, aby se daný magistrát těšil přízni svých spoluobčanů, a tedy voličů, protože ztráta popularity a morálního kreditu s sebou často přinášela snížení šancí na opětovné zvolení do úřadu, ne-li přímo úplný konec politické kariéry. V období republiky Římu vládla jen úzká privilegovaná skupina několika nejvýznamnějších rodů, často patricijských. Na tak malém území, kde každý zná každého, je proto pro člověka aspirujícího na politickou kariéru zcela nemyslitelné se nějak vědomě poškodit špatným a nemorálním chováním.

V uvažování starých Římanů se těšily značné důležitosti náboženské představy. Dá se říci, že jimi byl protkán celý život běžného Římana, a to nejen soukromý, nýbrž též i veřejný. Proto by nás neměla překvapit skutečnost, že náboženství hrálo velice významnou úlohu i v oblasti řízení a správy římského státu. Můžeme proto hovořit o určité náboženské odpovědnosti jednotlivých úředníků, ovšem nejen vůči římským bohům, ale též i vůči obci samotné. Ačkoliv tuto odpovědnost nejsilněji pocítujeme především v nestarších obdobích římského státu a postupem času začíná její intenzita slábnout, až nakonec téměř zcela ustoupila do pozadí, i tak by bylo nesprávné ji zcela pominout. S promítáním ryze náboženských institutů do praxe římských úředníků jsme se mohli setkat již v předcházejícím výkladu, když jsme hovořili o poměru či věštných znameních. Římský úředník, kromě toho, že byl reprezentantem římského státu navenek, stál v pozici určitého prostředníka mezi římskou společností a bohy. Proto v sobě funkce římského úředníka často obnášela i výkon různých náboženských úkonů (např. obětí) a účast nejvyšších magistrátů u některých význačných rituálů byla povinností. Souhrn těchto magistrátských práv v náboženské oblasti nazýváme jako *ius spectationis* (případně *ius auspiciorum*).¹³⁶ Magistráti svým konáním či nekonáním ovlivňovali celý římský náboženský život. Z tohoto důvodu můžeme nahlížet na snahu udržovat již zmiňovaný *pax deorum* jako na určitý limit jejich činnosti. Ony náboženské mantinely, ve kterých se musel římský úředník pohybovat, nacházely svůj původ v obyčejovém právu. Jednalo se o náboženské normy, které se označovaly jako *fas* a byly formulovány negativně. Měly tedy charakter zákazů a stanovovaly jaké jednání

¹³⁶ K tomu blíže SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov, 1999, str. 112 a následující.

je bohy považováno za zapovězené.¹³⁷

K postavení náboženství při výkonu úředních funkcí se vyjadřuje i Michal Skřejpek:

„Nepsané fas bylo základem římského práva a vycházela z něho samozřejmě také ústavní pravidla. Jednou z nejdůležitějších povinností (a jak již bylo řečeno právem zároveň) římských magistrátů, byla povinnost zkoumat vůli bohů pomocí věštných znamení. Tato auspicia (auguria) musela být jak provedena, tak i respektována:

Předci nejen veřejné, ale ani soukromé záležitosti nekonali, jestliže nebylo vykonáno auspiciium.¹³⁸

Konzultace s bohy byla nezbytná nejen v případech, kdy se jednalo o náboženské záležitosti (těch se ostatně římscí úředníci z titulu své funkce nejen účastnili, ale pravidelně je také řídili), jako např. zasvěcování chrámů, ale také u všech důležitých veřejných úkonů. Nedbání nepříznivého věštného znamení mohlo mít za následek nejen zrušení úředního úkonu senátem, který byl učiněn v rozporu s ním, ale někdy i daleko horší. Vždyť za druhé punské války ztratil roku 249 př. n. l. P. Clodius Pulcher v bitvě s Kartágem loďstvo u Drepana právě proto, že nedbal nepříznivých znamení.¹³⁹ Jiné důležité omezení pro římské úředníky představoval římský kalendář.¹⁴⁰ Velký počet dnů byl označen písmenem „C“, ty byly vyhrazeny pro jednání lidových shromáždění (dies comitiales), a pokud byla svolána, nebylo pochopitelně možné vykonávat jiné úřední činnosti. Mnoho dnů neslo zkratku „NF“ (dies nefasti), kdy bylo z náboženských důvodů (především konání obětí, slavností atp.) zakázáno provádět úřední úkony, mimo jiné také zahajovat soudní řízení.“¹⁴¹

Další položku v našem výčtu představovala morálka. V dobách antického Říma lze jistě zařadit jako jeden z limitů činnosti i morální odpovědnost římských úředníků. Vázanost určitými etickými kodexy lze vysledovat i v současné společnosti. Tyto kodexy, ačkoliv nejsou vynutitelné, dokáží vyvolat tlak veřejnosti natolik silný,

¹³⁷ S výčtem zákazů, obsahujících nedovolené jednání, se můžeme setkat i v monoteistických náboženstvích, jakými jsou křesťanství nebo judaismus. Legendární Mojžišovo desatero je totiž také formulováno negativně, prostřednictvím zákazů.

¹³⁸ Valerius Maximus II 1. V latinském originále: *Apud antiquos non solum publica, sed etiam privatim nihil gerebatur, nisi auspicio prius sumpto*. Překlad převzat ze SKŘEJPEK, Michal. *Poodkryté tváře římského práva*. Praha, 2006, str. 51.

¹³⁹ Livius. *Periochae* XIX.

¹⁴⁰ Z mnoha vydání římského kalendáře alespoň Tuskulum Kalender. München, 1933.

¹⁴¹ SKŘEJPEK, Michal. *Poodkryté tváře římského práva*. Praha, 2006, str. 51.

že donutí jedince, který se vůči nim provinil svým nevhodným chováním, odstoupit z politického života. Nicméně pravdou je, že morálka má velice proměnný charakter, a to, co jedna generace zcela odmítá a považuje za nemorální, může být pro jinou běžným jednáním. Římané ovšem, aby zajistili jakousi stálost morálních zásad a kontinuitu mravů po delší dobu, povýšili tato pravidla na obyčej. Jejich původ je jistě do značné míry ovlivněn nejrůznějšími náboženskými příkazy a zákazy, které se postupem času přetvřily do norem etických. V prostředí antického Říma se tato pravidla označovala jako *mores maiorum*, tedy zvyky předků. Ony zvyky předků tvořily souhrn vhodných, řádných a především spravedlivých zásad chování, jež tvořily jakýsi odkaz předešlých generací. Jednalo se o velmi staré normativy chování, které byly dle římské tradice dodržovány již od nepaměti. Sami Římané o nich měli velmi vysoké mínění, a proto se těšily značné úctě a autoritě. Tudíž jakékoliv flagrantní porušení, anebo výrazné vybočení od těchto respektovaných pravidel, se setkala s obecným opovržením a následným odsouzením celou římskou společností. Prostřednictvím těchto regulí se utvářela římská morálka a vnímání spravedlnosti, a proto se o nich často hovoří jako o dobrých mravech (*bonos mores*).

Úlohy dohlížitelů nad dobrými mravy v římské společnosti se zhostili nejmávanější římské úředníci – censoři. Tato magistratura proto vyžadovala, aby ji zastával člověk morálně zdatný a čestný. K výkonu funkce jakéhosi mravokárce římských občanů byli censoři samozřejmě vybaveni určitými nástroji mimoprávního postihu. Těchto disciplinárních opatření byla celá řada a dotýkala se prakticky všech členů římské společnosti od běžných Římanů počínaje, přes stav jezdecký, římskými senátory konče. Shledal-li censor u nějakého jedince projev nečestnosti, připsal k jeho jménu vedeném v censu poznámku (*nota censoria*, nebo též *subscriptio censoria*), kde popsal důvody k jejímu udělení. Dalšími významnými kompetencemi, jež patřily do censorské agendy a tito úředníci s nimi mohli disponovat, byla možnost vyloučit senátora ze senátu (*senatum movere*), vyloučení jezdce ze stavu jezdeckého (*equum adimere*), nebo dokonce vyloučení římského občana z tribue (*tribu movere*), což mělo za následek ztrátu římského občanství a práv s tím spojených. Nejmírnějším trestem, který mohli tito úředníci udělit, bylo prosté pokárání. Zde vidíme, že disciplinární pravomoci censorů byly vskutku velice široké, od možnosti učinit prosté napomenutí, až po uložení velmi tvrdých trestů. Právě proto by nás neměla překvapovat skutečnost,

že v pohnutých dobách na konci republiky již byli tito strážci dobrých mravů voleni pouze nepravidelně, či dokonce jejich úřad nebyl vůbec obsazen.

Mezi nejvýznamnější limity činnosti úředníků patřily základní zásady, které vymezovaly samotnou existenci římských republikánských magistratur. Hlavním smyslem těchto principů bylo zabránit, aby se veškerá moc kumulovala v rukách jediné osoby. Tyto zásady sice tedy primárně fungovaly jako pojistky znemožňující návrat královlády, nicméně neměly charakter pevných mantinelů, a proto se u jednotlivých magistratur dají vysledovat četné výjimky. Na následujících stránkách se proto budeme zevrubně věnovat jednotlivým principům, tedy volitelnosti, kolegiálnosti, dočasnosti, bezplatnosti (resp. čestnosti) a dodatečné odpovědnosti.

3.1. Zásada volitelnosti

Jedním z charakteristických znaků republikánského úředníka byla volba lidem. Pakliže se římský občan chtěl zapojit do politického života a stát se magistrátem, tak neexistoval jiný způsob k dosažení tohoto cíle, nežli volba. Volby se uskutečňovaly na lidových shromážděních ve dnech k tomu určených – *dies comitiales*. Jelikož se jedná o skutečnosti notoricky známé, postačí proto pouhá rekapitulace: vyšší magistráti byli voleni centuriálním lidovým shromážděním, nižší magistráty volilo tributní lidové shromáždění a plebejští magistráti byli ustanovováni na plebejských shromážděních. Republikánské označení těchto úředníků jako „*magistratus*“, případně „*honor*“ je proto s tímto zásadním principem zcela ve shodě, jelikož zmíněných označení se nikdy neužilo v souvislosti s absolutními vládci dob pozdějších. Ti byli označováni jako *princeps*, *caesar*, *imperator* či *dominus* (resp. *dominus et deus*), nikoliv tedy jako *magistratus* či *honor*, a již nepodléhali komiciální volbě. Princip volitelnosti tudíž zakotvil zásadu, že pouze lid, jakožto svrchovaný suverén, byl oprávněn udělit někomu úřad a kompetence v oblasti veřejné správy. Stávalo se tak prostřednictvím již výše zmiňovaného *lex curiata de imperio*. Určitou odchylku z této zásady lze spatřovat v tzv. kooptaci (*cooptatio*) – neboli přibráním dalšího člena do zvoleného kolegia, nikoliv uskutečněním doplňující volby, ale jeho jmenováním prostřednictvím již zvolených členů. Kooptace měla tedy charakter nepřímé volby. Římané vycházeli z teze, že úředníci, kteří byli řádně zvoleni na lidových sněmech, mají legitimní mandát

k tomu, aby sami rozhodli, jakého nástupce mají jmenovat na uvolněné místo. S aplikací kooptace jsme se velmi často mohli setkat při obsazování kněžských úřadů.¹⁴²

Termínem magistratus byli označováni zejména úředníci volení. V samotných počátcích republiky byli někteří nižší úředníci, kteří byli později voleni komiciemi, vybírání magistráty vyššími. V takovémto postavení byli quaestori, kteří byli zpočátku pokládáni za pouhé pomocníky konsulů, jimiž byli též vybírání a jmenováni. Proto *questores* nejprve nebyli počítáni mezi magistráty, to se však změnilo v momentě, kdy začali být voleni tributním lidovým shromážděním. Magistrát, který byl komiciemi právoplatně zvolen, tj. proti jeho volbě nebylo formálních námitek, se označoval jako *magistratus iustus*. Král a interrex se nepovažovali za magistráty v republikánském slova smyslu, ačkoliv je celá řada římských právníků a historiků mezi magistráty zařazovala. Mezi magistráty je rovněž počítán diktátor a *magister equitum*.¹⁴³

S výjimkou z principu volitelnosti se setkáváme taktéž u úřadu diktátora. Z dřívějšího výkladu již víme, že diktátor nebyl volen, nýbrž jmenován v krizových situacích některým z úřadujících, řádně zvolených úředníků, a to na návrh senátu. Tento mimořádný magistrát si vybíral svého zástupce, zvaného *magister equitum*, přičemž se však nejednalo o skutečného úředníka, ale o podřízeného důstojníka, jenž měl na starosti velení jízdním jednotkám. Kooptován konsuly byl též *praefectus urbi*. Výše uvedené výjimky ze zásady volitelnosti se vždy však týkaly pouze dočasného zastoupení volených úředníků, nikdy ne trvalého. Jinak tomu však bylo u tribunů lidu, jejichž desetičlenné kolegium bylo nezřídka obsazováno nikoliv volbou na plebejském lidovém shromáždění, nýbrž formou kooptace.¹⁴⁴

Realizace voleb v antickém Římě byla ve své podstatě velmi jednoduchým aktem. Jestliže římský občan splňoval obecné podmínky, jež byly částečně dané obyčejem a posléze i zákony lidových shromáždění (*lex Villia annalis* a *lex Cornelia de magistratibus*), mohl se přihlásit u magistráta řídicího volbu na lidovém shromáždění. Splnit více formalit k ucházení se o úřad třeba nebylo. Pak již následovala volební kampaň, do níž vstupoval jakožto kandidát na daný úřad. Stejně jako v současnosti i v dobách antického Říma byla volební kampaň velice nákladnou záležitostí, a navíc byla často hrazená zcela z vlastních prostředků daného kandidáta.

¹⁴² SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov, 1999, str. 63.

¹⁴³ KRÁL, Josef. *Státní zřízení římské*. Praha, 1921, str. 145.

¹⁴⁴ Livius. III 64.

A teprve poté došlo k onomu kýženému okamžiku, k němuž vše od počátku směřovalo, tedy k samotné volbě komiciemi.

Jak již bylo výše naznačeno, každý kandidát musel splňovat určitá formální kritéria, která zaručovala, že je způsobilý se o úřad ucházet. Proto bylo nejprve nutno zjistit, zdali účasti daného občana ve volbách nebrání nějaká překážka a zdali je uchazeč o magistraturu nositelem pasivního volebního práva (*ius honorum*). Skutečnost, zda se u kandidáta nevyskytuje překážka volitelnosti a je tím pádem způsobilý zúčastnit se volebního klání, posuzoval magistrát řídící volbu. Pakliže se vyskytl složitější případ k posouzení, radil se magistrát buď se svým kolegou, či konsiliem a v opravdu výjimečných případech proběhla diskuze i s římským senátem. A jak už to v právu bývá, vyskytnou-li se určité překážky, právní nauka je vždy rozlišuje na překážky absolutní a relativní. I my proto zůstaneme věrni této tradici a překážky volitelnosti rozdělíme tímto způsobem.

Jednou z nejmarkantnějších absolutních překážek byla absence občanského práva. Přeci jen, jednalo se o římské magistratury, tudíž bylo nutností, aby daný kandidát byl občanem římským. Magistrátem se tedy nemohl stát cizinec (*peregrin*) nebo otrok. Ucházet se o některou z republikánských magistratur bylo též přísně zapovězeno králi obětníkovi. Další z celé řady omezení absolutní povahy bylo pohlaví. V antické společnosti bylo naprosto nemyslitelné, aby některou z politických funkcí zastávala žena. Ačkoliv ženy nebyly zcela vyloučeny s římského veřejného života a především v náboženské sféře jsme se s nimi mohli setkat v podobě kněžek bohyně Vesty anebo chotě krále obětníka – *reginy sacrorum*, tak v oblasti státní správy byla přítomnost něžného pohlaví zcela zapovězena. Stejně omezení se vztahovalo i na občany stížené nějakou duševní poruchou nebo tělesnou vadou. Podmínka bezúhonnosti, která je v současné době nutností pro zastávání úřadů, podnikání či vykonávání živností, anebo působení v justici, byla známá i starým Římanům. Římané však onu bezúhonnost chápali poněkud šířeji, nežli ji chápeme my v současné době. Osobě, která by tuto podmínku nespĺňovala, bylo zapovězeno zastávat jakýkoliv úřad. V římském pojetí to asi nejlépe vyjadřovalo slovo *infamis*, znamenající špatnou pověst, či hanbu. Zajímavou skutečností je, že za republiky neexistoval přesný výraz pro pojem společenské bezectnosti, tento obrat vznikl a obsahově se ustálil až za doby císařské. Jednotlivec stížený bezectností (*infamia*) tedy nemohl vykonávat úřad. Do této

skupiny patřily osoby, které byly odsouzeny, křivě svědčily, nebo osoby, vykonávající určitá nečestná povolání (např. herci, provozovatelé nevěstinců, gladiátoři). Dle starého zvyku byl také nevolitelný ten, kdo provozoval řemeslo nebo konal práci za mzdu.¹⁴⁵ Posledním požadavkem bylo, že se kandidát musel o úřad ucházet osobně a nikoliv v nepřítomnosti.

Mezi relativní překážky patřila kupříkladu kumulace úřadů. Římská republikánská ústava nedovolovala, aby jeden magistrát zastával vícero řádných úřadů současně. Proti současnému vedení úřadu řádného s mimořádným, či kumulaci dvou magistratur mimořádných, však nebylo námitek. Plebejské magistratury rovněž nepřipouštěly sjednocení, jak mezi sebou navzájem, tak mezi úřady patricijskými. Nicméně propojit plebejskou magistraturu s mimořádným úřadem možné bylo. Jako další překážku můžeme uvést nesplnění vojenské povinnosti. Tento požadavek zřejmě nebyl původní a vyvinul se až časem, nicméně ustálenou praxí bylo, že kandidát měl za sebou určitou dobu vojenské služby, dříve než se mohl ucházet o úřad. K zastávání úřadu quaestora bylo nutné nastoupit a vykonat desetiletou vojenskou službu, přičemž vojenská služba římského občana se započítávala od završení sedmnáctého roku věku. Též samotné řízení komičiální volby bylo samo o sobě relativní překážkou volitelnosti, jelikož magistrát, jenž volbu řídil, nemohl na daný úřad kandidovat.

Nedávné zastávání stejného nebo jiného úřadu mělo taktéž charakter relativního omezení. Ačkoliv kontinuační, neboli nepřetržitě zastávání úřadu několik let po sobě, zpočátku výslovně zakázána nebyla, neužívalo se jí, protože odporovala principu annuity (viz dále). Častěji se proto sahalo k tzv. iteraci. Tu můžeme charakterizovat jako opětovné zastávání úřadu po určité časové mezeře. V průběhu let ovšem docházelo k postupnému omezování jak kontinuační, tak iterace, prostřednictvím republikánské legislativní činnosti. Příkladem budiž plebiscit z roku 342 př. n. l. (nebo možná z roku 330 př. n. l., jak je uváděno Liviem),¹⁴⁶ který přikazoval desetiletou časovou prodlevu mezi dvojím zastáváním téhož úřadu, přičemž roky, kdy byl úřad zastáván poprvé a poté opětovně, se do této lhůty nezapočítávaly. Postupem doby se však od striktního dodržování desetileté lhůty upouštělo, nicméně samotný zvyk, že mezi zastáváním stejných, či různých magistratur musí uběhnout určitý časový úsek, zůstal zachován i nadále. Původ tohoto všeobecně uznávaného obyčeje lze dle antických pramenů

¹⁴⁵ KRÁL, Josef. *Státní zřízení římské*. Praha, 1921, str. 145.

¹⁴⁶ Livius. VII 42, 1.

vysledovat zhruba od druhé punské války (konec 2. st. př. n. l.), a to jak pro úřady kurulské, tak i pro nekurulské. Délka časového intervalu ovšem nebyla přesně stanovena a dá se předpokládat, že v těchto dobách mezi zastáváním magistratur postačovala pouze roční pauza,¹⁴⁷ přičemž tuto domněnku potvrzují i *fasti* až do roku 181 př. n. l. Od tohoto roku se však začíná objevovat mezi dvěma patricijskými úřady alespoň dvouletá přestávka (*biennium*).¹⁴⁸

Ta byla výslovně zakotvena v zákoně tribuna lidu Lucia Villia (*lex Villia annalis*), pocházejícího z roku 180 př. n. l. Předmětná norma měla rovněž významný charakter z hlediska zastávání jednotlivých magistratur. Ve Villiově zákoně byla totiž stanovena nejnižší věková hranice pro zastávání úřadů tzv. věkový census. Římané nejprve museli absolvovat desetiletou vojenskou službu, a teprve poté jim bylo dovoleno se aktivně účastnit politického života. Proto bylo stanoveno pravidlo, že se římský občan mohl stát quaestorem až dosažením 28. roku věku a dále v kariéře postupovat vždy až po vypršení dvouletých intervalů, anebo dokonce i mezer jednoletých. Tento zákon doplňoval předpis z roku 81 př. n. l. – *lex Cornelia de magistratibus*, který stanovoval už dříve obyčejem známý a patrně i dodržovaný kariérní postup římských úředníků. Bylo tedy určeno závazné pořadí jednotlivých republikánských magistratur, přičemž byl vytvořen pomyslný žebříček, kde zastávání některých nižších magistratur bylo podmínkou pro další úřední postup do magistratur vyšších. Za republiky se ustálila stupnice postupu v řádných republikánských magistraturách v pořadí quaestura, praetura, konsulát. Plebejský tribunát se zpravidla zastával ještě před praeturou, zatímco censura, jakožto kariérní vrchol římského úředníka, až po konsulátu. Již dříve, dle *lex Villia annalis*, byla zavedena hranice 28 let pro uchazeče o úřad quaestora. Lex Cornelia tuto praxi ještě rozšířila a stanovila proto věkový census i pro další magistratury.¹⁴⁹ Nejdříve ve třiceti sedmi letech se římský občan mohl stát aedilem nebo tribunem lidu, poté následovala praetura, kde kandidát musel být star alespoň 40 let. Pasivní volební účast pro konsulát byla v Římě dána věkem třiačtyřiceti let a konsulem mohl být daný kandidát opětovně zvolen až po uplynutí desetileté lhůty.

Tento promyšlený systém, který Římané užívali pro postup mezi jednotlivými

¹⁴⁷ GROH, Vladimír. *Starý Řím*. Praha, 1921, str. 70.

¹⁴⁸ KRÁL, Josef. *Státní zřízení římské*. Praha, 1921, str. 184.

¹⁴⁹ Zřejmě se průběhem času měnila i věková hranice pro quaesturu, jelikož v odborné literatuře se velmi často objevují rozdílné věky uchazečů (např. 30 let, či 33 let).

magistraturami, označujeme jako *cursus honorum*. Důvodem pro věkový census a odstupňování jednotlivých úřadů bylo, aby se zabránilo příliš mladým a horlivým jedincům v přístupu k těm nejvýznamnějším magistraturám. U dalších magistratur, jakými byly *censura*, *diktatura* a úřad *magistera equitum* neplatilo žádné zákonné ustanovení, které by se týkalo předcházející nebo následující úřední činnosti, nicméně se vžilo (a následně i získalo charakter obyčeje), obsazovat *diktaturu* a *censuru* bývalými konsuly a velitele jezdců vybírat z řad bývalých *praetorů*. U mimořádných úřadů býval nezbytný věk někdy určován samotným zřizovacím zákonem.¹⁵⁰

Volba magistráta měla být teoreticky zcela svobodná a odrážet tak skutečnou vůli lidu, který vybíral ze svého středu ty nejschopnější jedince. Kandidáti obcházeli občany, zejména pak své známé či klienty, a snažil se je přesvědčit, aby jim ve volbách prokázali podporu. Tyto snahy, které jim měly zajistit zvolení do úřadu, se označovaly jako *ambitio*, nebo též *ambire*.¹⁵¹ Jestliže se však uchazeč o úřad angažoval nedovolenými prostředky (např. uplácení, či zastrasování voličů), dopouštěl se takzvaného *ambitu* (*ambitus*),¹⁵² respektive páchal *crimen ambitus*. Na skutečnost, že některým z kandidátů nebyly cizí nejrůznější nečestné praktiky politického boje a volební pletichy, nám poukazuje celá řada tzv. *leges de ambitu*.

První z nich byla přijata roku 432 př. n. l., jak nám dokládá Livius a dále uvádí: „Uznají za vhodné, aby *tribunové ohlásili návrh zákona, aby nikomu nebylo dovoleno oblékat tógu bíle zbarvenou, když by se chtěl ucházet o úřad.*“¹⁵³ Z textu vyplývá, že tato norma byla navržena *tribuny lidu*, nicméně žádné další podrobnosti již o ní nejsou známy. Nakonec se však ona praxe s bíle nakřídovanou tógou pro republikánské volební klání stala naprosto běžnou, a to i výše uvedenému zákonu navzdory. Uchazeči o úřad byli naopak rozpoznatelní právě tím, že nosili *togam candidam*, tedy bíle nakřídovanou tógu. Tóga byla nošena po starém způsobu bez tuniky, přičemž jednotliví kandidáti na sebe jejím prostřednictvím upoutávali pozornost svých spoluobčanů.

¹⁵⁰ MOMMSEN, Theodor. *Römisches Staatsrecht*. I. 564.

¹⁵¹ GROH, Vladimír. *Starý Řím*. Praha, 1931, str. 69.

¹⁵² Podstatné jméno *ambitus* mělo v rámci římského práva hned několik významů. Nejen, že to byl prázdný prostor mezi stavbami ve městech, jehož šíře byla stanovena již podle Zákoníku XII desek na pět stop. Dále jej můžeme dát do souvislosti právě s volebním kláním a překládat jej jako „oblíba“, „ucházení o přízeň“, „ctižádostivá dychtivost“, nebo i přímo jako „obcházení voličů“. S termínem *ambitus* úzce souviselo i slovo *ambitio*, jež lze vyložit jako „vyhledávání přízně“, „okázalost“, „usilování o něco“ či „ctižádostivost“. Z obou výše zmíněných termínů je tak poměrně zřetelně definováno, o jaké jednání šlo. Převzato ze SKŘEJPEK, Michal. *Poodkryté tváře římského práva*. Praha, 2006, str. 76.

¹⁵³ Livius. IV 25.

Samotný výraz kandidát etymologicky souvisí s termínem *candidus*, což znamená bílý. V pořadí druhou normou upravující *ambitus* byl zákon z roku 181 př. n. l., který byl na návrh senátu (*ex auctoritate senatus*) předložen konsuly P. Corneliem Cethegem a M. Baebiem Tamphilem lidovému shromáždění.¹⁵⁴ *Lex Cornelia Baebia de ambitu* opět zakazovala nečestné způsoby získávání podpory voličů, nicméně, jaká byla přesná sankce této normy, již známo není. Polybios uvádí, že jako trest byla stanovena nemožnost se ucházet ve lhůtě deseti let o jakoukoli magistraturu.¹⁵⁵ Podle jiných interpretací mohl být sankcí dokonce trest smrti. Tento zákon nejspíše nedokázal obstojně naplnit svůj účel, a proto poměrně brzy došlo k vydání normy nové. Stalo se tak roku 159 př. n. l., kdy byla přijata *lex Cornelia Fulvia de ambitu*.¹⁵⁶ Také znalosti o tomto předpisu jsou poněkud zastřené.

V dřívějších dobách, došlo-li k překročení pravidel obsažených v obou výše uvedených normách a spáchání *crimen ambitus*, provinilci stanuli před lidovým shromážděním, kde byli souzeni. Nicméně v roce 116 př. n. l. došlo ke zřízení mimořádné trestní poroty (*questio extraordinaria de ambitu*), což souviselo s procesem proti významnému římskému politikovi a vojevůdci Gaiovi Mariovi. Ten byl roku 116 př. n. l. zvolen praetorem, avšak krátce poté byl obviněn z uplácení voličů. V následném soudním procesu se ale Marius domohl vydání osvobozujícího rozsudku.¹⁵⁷ V posledním století republiky již byl pro tato provinění zřízen speciální stálý soud – *quaestio ordinaria de ambitu*.¹⁵⁸ Jeho zřízení roku 81 př. n. l. bylo výsledkem reformy trestního soudnictví, která byla iniciována Luciem Corneliem Sullou. Na základě *lex Cornelia de ambitu* bylo stanoveno, že trestem pro odsouzené dle této normy je nemožnost se ucházet o úřady po dobu deseti let.

V hektických letech konce republiky, sužované neustálými politickými boji a občanskými válkami, došlo k vydání celé řady zákonů upravujících *ambitus*. Připomeňme alespoň telegraficky ty nejvýznamnější. *Lex Calpurnia de ambitu* z roku 67 př. n. l. revidovala sankce ukládané Corneliovým zákonem, a to tak, že je výrazně zpřísnila. Namísto desetiletého zákazu byl nově stanoven trest doživotní ztráty práva být zvolen (*ius honorum*). O čtyři roky později Marcus Tullius Cicero, toho času

¹⁵⁴ Livius. XI 19.

¹⁵⁵ Polybios. VI 56.

¹⁵⁶ Livius. *Periochae* XLVII.

¹⁵⁷ Plutarchos. *Marius* 5.

¹⁵⁸ GROH, Vladimír. *Starý Řím*. Praha, 1931, str. 69.

zastáváje úřad konsula, dokázal prosadit *lex Tullia de ambitu*. Tento zákon z roku 63 př. n. l. tak měl za následek další zostření sankcí za protiprávní jednání. Tresty stanovené Calpurniovým zákonem zůstaly i nadále v platnosti, avšak nově mohl být odsouzený potrestán desetiletým nuceným vyhnanstvím.

Ambitu byla věnována pozornost i za Augustova principátu, tedy v době císařské. Volební pletichy a nečestné jednání kandidátů se v Římě vyskytovaly po celou dobu existence, bez ohledu na momentální státní zřízení. I v současné společnosti se můžeme setkat s obdobnými problémy volební korupce, či kupčení s hlasy. Rozdílem mezi antikou a současností však je, že v prostředí antického Říma se těmto činům věnovala zvláštní legislativa, a to včetně speciálních soudů postihujících právě dané jednání. Možná by si český právní řád mohl z výše uvedeného vzít do budoucna inspiraci.

3.2. Zásada kolegiality

Důležitou zásadou, ne-li vůbec tou nejdůležitější, byla kolegialita. Princip kolegiality byl postaven na velmi prosté, avšak, jak se časem ukázalo, velice účinné myšlence. K samovládě nemůže dojít v ten moment, pakliže je nejvyšší moc ve státě rozložena na více rovnoprávných subjektů. Není zde svrchovaná hlava státu zastoupená jedincem, která by rozhodovala prakticky o všem, jak tomu bylo za království, nicméně vládní kolegium. Osud republikánského zřízení proto spočíval především na velice úzkostlivém dodržování tohoto principu. Zásada kolegiality byla dodržována jak u magistratur řádných, tak i mimořádných. Římské republikánské magistratury byly současně obsazovány vícero úředníky, přičemž všichni měli stejné pravomoci v celém rozsahu působnosti dané jejich funkcí. Z ryze pragmatických důvodů se čas od času stávalo, že jednotliví kolegové v úřadu si kompetence navzájem rozdělili. Došlo-li k této dělbě, tak měla zcela neformální charakter, jelikož podléhala soukromé dohodě, a neměla proto závaznost vůči dalším osobám. Kupříkladu dva konsulové si ujednali, že jeden z nich zůstane trvale ve městě, zatímco jeho kolega potáhne mimo Řím, a bude tedy pověřen velením v poli. Případně na válečném tažení mohli být oba konsulové, načež se jeden z nich vrátil na čas do Říma, aby uskutečnil přípravy pro konání voleb. Ani takovýto postup neodporoval principu kolegiality.

Kolegialita vyžadovala počet alespoň dvou stejně oprávněných kolegů. Takovýto počet byl nejen původní, ale též i symbolický. Dvojice stále v čele konsulátu, dva úředníci též reprezentovali censuru, v Římě působila i dvojice aedilů, původně byli dva též quaestori či tribuni lidu. Od roku 242 př. n. l. v Římě působili dva praetori. Magistratur, ve kterých nedošlo ke změně počtu úředníků a uchovalo se původní duo, následně logicky ubývalo, v souvislosti s neustále se zvětšujícím územím římského státu a rostoucí počtem úkolů pro jednotlivé úřednické pozice. Původní počet se tedy v nezměněné podobě udržel pouze u konsulů, censorů a kurulských aedilů. Dá-li se to říci, tak oblíbenosti se v rámci počtu osob v úřadě těšila čísla deset a tři. Desetičlennou komisi decemvirů snad ani nemusíme připomínat, nicméně deset bylo taktéž tribunů lidu. S triem jsme se mohli setkat u následujících magistratur – *triumviri capitales*, *tresviri coloniae deducandae*, či *tresviri aeri argento auro flando feriundo*. Z praktických důvodů se pak rozšířilo číslo tři i u pracovních komisí.¹⁵⁹

Pokud by jeden z úředníků nesouhlasil s rozhodnutím svého kolegy a aktivně se proti němu postavil, pak by takovýto úřední akt, vydaný přes nesouhlas jednoho z kolegia, postrádal platnost. Tomuto nástroji se říká kolegiální intercesse. Ono právo intercesse, neboli *ius intercessionis* (rovněž i *ius intercedendi*) bylo oprávnění zásahu proti nařízení či opatření úředníka, jehož postavení bylo stejné (tj. kolega v úřadě), případně nižší. Intercesse tedy umožňovala zakročit a zabránit tak vykonání činu, který by nebyl dopředu kolegiem odsouhlasen. Působila nejen horizontálně (vůči úředníkům mající stejné postavení), ale také vertikálně (proti rozhodnutí magistrátů mající nižší postavení). Tomuto principu se vymykali tribunové lidu, kteří byli vybaveni univerzální intercessí, tudíž mohli zakročit vůči nařízení jakéhokoli úředníka. Cílem *ius intercessionis* byly zpravidla individuální akty, nesměly však mít vojenský charakter. V ojedinělých případech se jednalo o jakousi obecnou intercessi, kdy úředník generálně zakázal jakákoliv jednání, která by zmařila či omezila dosažení určitého cíle. Tato *iustitia*, jak jsou označována, byla vydávána jen ve výjimečných případech, jako bylo například válečné nebezpečí, vykonání důležitých náboženských úkonů nebo odvrácení hladu.¹⁶⁰

V dílech antických spisovatelů či historiků se samozřejmě setkáváme se zmínkami o právu intercesse. V antických pramenech se vyskytují dva termíny –

¹⁵⁹ MOMMSEN, Theodor. *Römisches Staatsrecht*. I. 31-32.

¹⁶⁰ SKŘEJPEK, Michal. *Poodkryté tváře římského práva*. Praha, 2006, str. 52.

vetare a *intercedere*, jež jsou užívány velice nevyhraněně. Zatímco *vetare* je charakterizováno jako intervence z vlastní iniciativy magistráta, *intercedere* označuje zákrok, který byl buď uskutečněn na podnět jiné, zainteresované osoby, anebo též z vůle samotného magistráta. Taktéž u *intercessi* tribunů lidu jsme svědky používání obou výše zmíněných termínů. Jednoznačně lze pouze říci, že termín *intercedere* se používal v případech, kdy došlo k zákroku v horizontální rovině a symbolizoval tak kolegiální římských magistrátů.

Jistou zajímavostí u tohoto práva je, že magistrátem vydaný zákrok ještě nemusel být konečný, ale danou *intercessi* bylo ještě možné (poznamenejme však, že jen v některých zcela mimořádných případech) zvrátit. Příkladem budiž, když proti uplatnění práva *intercesse* tribunem lidu, zakročili následnou druhou *intercessi* jeho kolegové.¹⁶¹ Zde ovšem výčet zajímavostí, které bylo možno nalézt u *ius intercessionis* ještě nekončí. Je obecně uznávanou skutečností, že zásah směřoval proti nařízení úředníků, leč v některých případech se lze s aplikací práva *intercesse* setkat i v rámci jednání senátu. Směřovala pak kupříkladu proti svolání senátu, hlasování v tomto sboru, proti kladení dotazů, či dokonce proti hlasování směřující k přijetí usnesení senátu (*senatusconsultum*).¹⁶² V momentě, kdy magistrát užil práva *intercesse* právě proti přijetí usnesení senátu, nezabraňovalo to senátu ve hlasování, nicméně jeho výsledkem nebylo ono *senatusconsultum*, nýbrž pouze *senatus auctoritas*. Proto se někdy k jednotlivým usnesením senátu připisovala zkratka „IN“ mající význam *intercessit nemo*, tedy, že proti danému usnesení žádný z magistrátů nepoužil práva *intercesse*. Výše uvedené příklady však nelze vykládat tak, že magistrát zakročil přímo proti senátu, ale opět se jednalo o zákrok mezi jednotlivými úředníky, neboť to byli oni, kdo svolávali senát a navrhovali mu různé otázky k řešení.

Jestliže shrneme všechny výše uvedené poznatky, tak dojdeme k závěru, že *intercesse* byla institutem ryze politické povahy. V obecném povědomí je známa spíše jako „právo veta“ a spojována s úřadem tribuna lidu. Označovat *ius intercessionis* za právo veta však není úplně přesné, obzvláště když aplikovat toto právo mohli nejen *tribuni plebis*, ale též všichni ostatní římské republikánské úředníci. Toto magistrátské oprávnění lze vnímat jako významnou ústavní záruku zabraňující zneužití moci jednotlivcem. *Intercesse* měla za úkol nejen bránit pokusům, při kterých by si nějaký

¹⁶¹ Livius. II, 44.

¹⁶² SKŘEJPEK, Michal. *Poodkryté tváře římského práva*. Praha, 2006, str. 53.

magistrát chtěl uzurpovat veškerou státní moc, ale též měla charakter pojistky před zneužíváním postavení republikánských úředníků. Proto je na *intercessi* pohlíženo jako na jeden ze základních kamenů římské republikánské ústavy.

Pro efektivní fungování magistratur se časem vyvinula speciální pravidla pro situace, kdy určitý úkon chtělo učinit několik kolegů, ačkoliv mohl být realizován pouze jedním z nich. V ten moment přicházelo do úvahy hned několik způsobů, jak danou situaci řešit. První možností, jak si magistráti mohli navzájem upravit rozvrh práce, bylo střídání v úřadě po určitých lhůtách. Tento princip byl často zvolen v oblasti jurisdikce a je znám již z dob vlády decemvirů. Z ostatních záležitostí byly střídavě vyřizovány především takové, které se pravidelně opakovaly (např. svolávání senátu, lidových shromáždění...apod.). Ten z magistrátů, který danou činnost zrovna vykonával, byl tedy úřadující a užíval též odznaků své moci, zatímco ten druhý nikoliv.¹⁶³ Lhůty pro střídání byly různé úřad od úřadu. U konsulů, a zřejmě také u konsulárních tribunů, tato lhůta činila jeden měsíc. Decemvirové se zas střídali již po čtyřech dnech (ačkoliv Livius má za to, že ona lhůta byla pouze jednodenní).¹⁶⁴ Úřadující kolega byl titulován jakožto *maior*, neúřadující se nazýval *minor*. *Collega minor* zůstal i nadále oprávněn disponovat právem *intercesse* a mohl se aktivně chopit úřadování v případě smrti nebo odstoupení svého kolegy. To, který z úředníků ve funkci začínal, zřejmě určoval los, následně se však ujalo, že mladší kolega dával přednost staršímu, nicméně ani toto nebylo závazné.

V průběhu republiky poté docházelo k významnému omezení této praxe. Když roku 367 př. n. l. došlo ke zřízení úřadu městského praetora, zároveň byl ustanovením této nové republikánské magistratury rozšířen konsulský sbor. Praetor byl považován za *collegu minor* konsulů. Na druhou stranu měl vznik praetury i další dopad, a to, že jurisdikce byla vyňata z kompetencí konsulů a stala se tak náplní činnosti výhradně praetora. Obdobně tomu bylo, když v roce 242 př. n. l. přibyl druhý praetor – *praetor peregrinus*, tak byla veškerá jurisdikce *inter cives et peregrinos* svěřena pouze jemu samotnému. Časem se též přestal dodržovat obyčej, dle něhož nebylo dovoleno užívat úředních insignií moci nižšímu kolegovi.

Druhým způsobem jak rozdělit úkoly byl los nebo dohoda. Při úkonech

¹⁶³ Livius (II 1) tuto praxi potvrzuje, když líčí počátky konsulátu v Římě: „*Jako první držel svazky prutu se souhlasem svého kolegy Brutus...*“.

¹⁶⁴ Livius. III 38, 3.

mimořádných nebo ojedinělých, případně spojených s určitou poctou, se buď úředníci sami mezi sebou dohodli, anebo nechali rozhodnout los za ně. Takto se kupříkladu určovalo, který z úředníků bude jmenovat diktátora. Dobrovolná dohoda se nazývala *inter se parare*, nebo též *comparare* a bývala pravidelně uzavírána pro úřednické volby.¹⁶⁵

Třetí a poslední variantou pak byla možnost společného jednání obou magistrátů v úřadě. A právě v tomto ohledu lze nejlépe a nejvýrazněji pozorovat projevy zásady kolegiality. Možnost společného jednání však šlo aplikovat pouze tehdy, přicházela-li vůbec v potaz. Ve starších dobách se tento princip příliš neužíval, jeho rozmach nastal teprve později, v souvislosti s tím, jak rostla četnost úkolů, které bylo třeba splnit. Úředníci si tento postup oblíbili především proto, že každé rozhodnutí či úkon svého kolegy mohli následně podrobit *intercessi*. Naopak, pokud předem mezi nimi došlo k poradě a daný úkon poté provedli společně, *intercesse* již nebylo třeba.

Velmi zajímavá je z pohledu principu kolegiality otázka praetora. Je všeobecně známo, že praetor zpočátku působil sám, tedy bez kolegy (*sine collega*). I tak se na tuto situaci Římané neřídili jako na výjimku z daného pravidla. A to proto, že tehdy ještě praetura nebyla považována za samostatnou magistraturu, nýbrž praetor byl brán za pouhého pomocníka konsulů se specializací na jurisdikci. Podobně proto musíme nahlížet i na případy *mezikrále* a *praefecta urbi*. Tudíž byl vnímán nikoliv jako solitér, ale jako třetí člen konsulského kolegia. Příklad, který však již vybočuje ze zásady kolegiality, je úřad diktátora. Šlo o výjimku o to závažnější, že ačkoliv se jednalo o magistraturu dočasnou, diktátor představoval nikým neomezovaného, faktického samovládce. Diktátor sice měl povinnost vybrat si a jmenovat z římských občanů velitele jezdců. Tento *magister equitum* však nepůsobil jako kolega diktátora v úřadě, nýbrž se jednalo o podřízeného důstojníka, jenž velel jízdám jednotkám. U censure zas byla zásada kolegiality dohnána až do samé krajnosti. Jestliže totiž zemřel jeden z censorů, nebo pokud jiným způsobem přišel o svoji funkci a již ji nemohl vykonávat, druhý byl nucen na svůj úřad abdikovat.

¹⁶⁵ KRÁL, Josef. *Státní zřízení římské*. Praha, 1921, str. 127-128.

3.3. Zásada dočasnosti

Funkční období římských úředníků bylo omezeno další charakteristickou zásadou ovládající republikánské magistratury, a to tzv. principem annuity (též annality nebo dočasnosti). I z této zásady vyzařovala až přehnaná obava římského obyvatelstva z návratu královlády. Její uplatňování mělo za následek, že bylo dovoleno zastávat úřad pouze určitý omezený časový úsek. Tato lhůta činila zpravidla jeden rok a byla přísně dodržována. Opětovné prodloužení roční lhůty (již zmíněná kontinuační) by se považovalo za porušení této zásady a současně by to odporovalo římským ústavním pravidlům. Nemožnost kontinuační a omezení funkčního období jedním rokem měly za následek každoroční obměnu jednotlivých úředníků a následné pořádání nových voleb. Tento princip, který obstojně fungoval v prostředí antického Říma, a to dokonce po velmi dlouhou dobu, je v dnešních podmínkách naprosto nepředstavitelný.

Nicméně i z této zásady známe několik výjimek. Odchytkou, jak už to bývá dobrým zvykem, opět představoval úřad diktátora. Ten ve své funkci působil nikoliv rok, ale pouhých šest měsíců. Šest měsíců bylo však nejzazším limitem jeho funkčního období. Pakliže pominul mimořádný stav, pro který byla diktatura zřízena, případně pokud sám diktátor tuto situaci úspěšně vyřešil dříve, nežli ve lhůtě šesti měsíců, musel se svého úřadu taktéž vzdát. To z této výjimky dělalo velmi racionální omezení, vzhledem k moci, jíž diktátor vládl. Druhý případ, který prolamoval zásadu annuity, byl *interrex*, který v úřadě působil pouhých pět dnů. Třetí a poslední odchylku pak představovali censoři. Ti byli voleni na pět let, a právě tato nadstandardní délka volebního období, vyvolávala u nemalé části římské populace značné kontroverze. Nejvíce bylo pětileté funkční období trnem v oku vysokým státním představitelům. Ti se proto pokoušeli censuru v tomto ohledu poněkud regulovat a především reformovat. Za všechny lze uvést snahu několikanásobného diktátora Mamerca Aemilia, který roku 434 př. n. l., během své druhé diktatury, navrhl lidovému shromáždění zkrácení volebního období censorů tak, aby trvalo maximálně 18 měsíců. Návrh, který se těšil velké podpory lidu, se mu na sněmu skutečně podařilo prosadit a byla tedy vydána *lex Aemilia de censura minuenda*. Následně se Mamercus Aemilius vzdal své funkce. Jeho počínání však nezůstalo bez reakce ze strany samotných censorů, a proto

brzy následovala odplata. Censoři se vůči jednání Mamerca Aemilia ostře ohradili. Jelikož svými činy snížil vážnost censorského úřadu, vypověděli jej za trest z tribue a současně ho potrestali osminásobnou daní.¹⁶⁶

Zvláštním případem, který představoval jakousi výjimku ze zásady dočasnosti, byla tzv. prorogace imperia. Úřední moc, která by jinak zanikala koncem úředního roku, byla pomocí prorogace prodloužena na další období. Většinou se tak dělo za války u magistrátů působících *militae*, jelikož nebylo možné, aby vojsko zůstalo bez svého velitele. Později k tomu docházelo z důvodu nedostatečného počtu úředníků v provinciích. Do římských provincií se proto, po uplynutí jejich úředního roku v Římě, přesunovali bývalí magistráti, povětšinou praetoři či konsulové. Zde pak působili jako propraetoři, respektive prokonsulové. Takovéto magistráty, kterým bylo prorogováno imperium, souhrnně označujeme jako promagistráty.

3.4. Zásada čestnosti a odpovědnosti

Římské republikánské magistratury měly punc čestných úřadů. Služba lidu v některém z úřadů byla Římany brána jakožto pocta (*honor*).¹⁶⁷ A právě proto, že zastávání magistratur bylo v očích Římanů otázkou samotné cti, vykonávali jej bezplatně. I proto se o jednotlivé úřady ucházela pouze římská nobilita z řad významných patricijských rodů. Jen z této úzké skupiny se totiž rekrutovaly osoby dostatečně zámožné, které si finančně mohly dovolit bezplatný výkon magistratur. To mělo za následek hlavně na počátku republiky mocenský monopol patricijů. Ten se projevoval tak, že nejvýznamnější římské magistratury byly zastávány příslušníky patricijských rodů, ale taktéž přístup do senátu a ke kněžským kolegiím byl dlouho ryze v režii patricijů. Ačkoliv římsští magistráti nepobírali za výkon své funkce žádnou mzdu ani odměny, nebyl tím samozřejmě dotčen nárok na náhradu jimi vynaložených výdajů z vlastního majetku. Stejně tak byli všichni úředníci vybaveni finančními i jinými prostředky, které byly nutné pro řádný výkon jejich funkce.¹⁶⁸ Tato skutečnost

¹⁶⁶ Livius. IV 23, 24.

¹⁶⁷ Právě od slova pocta (*honor*) je etymologicky odvozen latinský termín pro úřady (*honores*). Proto je tedy v systému římského práva, ona masa práva, jež vznikala z činnosti římských úředníků, označována jako *ius honorarium*.

¹⁶⁸ KINDL, Vladimír a kol. autorů. *Dějiny právního stavu a právnických profesí*. Praha, 1999, str. 27.

je logická, protože v opačném případě by i roční pobyt v úřadu magistráty velice rychle finančně zruinoval.

Římany si však nesmíme moc idealizovat, o jejich přehnané čestnosti si nelze dělat iluze a i mezi nimi se pohybovali nečestní lidé. Jedinci, kteří byli vypočítaví, ambiciózní a bažící po moci, kteří si velice dobře uvědomovali, že magistratury jsou cestou ke splnění jejich cíle. Především představitelé vyšších magistratur se těšili silnému postavení ve státě, a to s sebou přinášelo značný vliv, konexe a v neposlední řadě to byl též i prostředek ke zbohatnutí (především u provinciální správy). Osoba, která lačnila po těchto věcech, tak nezdědka volila politickou dráhu, aby ukojila své ambice. A takováto touha po moci bývá u některých jedinců dokonce silnější, nežli ony už výše zmiňované právní, náboženské či morální limity. Apel na správné a čestné chování jistě byl přiživován obavami ze ztráty veškerého morálního kreditu u voličů, čímž by razantně klesly šance na opětovné zvolení do úřadu. Obzvláště pak na půdě starověkého Říma, tedy místa, kde se znali téměř všichni navzájem. Nicméně s jídlem roste chuť a v některých případech jde veškerá čestnost stranou.

Proto se poslední z principů, kterému se budeme nyní věnovat, soustředil na odpovědnost římských magistrátů. O jejich odpovědnosti morální a politické už bylo pojednáno v předcházejícím výkladu a my se proto zaměříme v rámci této zásady na odpovědnost právní. Ačkoliv jedním ze základních principů ovládajících fungování republikánských magistratur byl princip neseaditelnosti úředníka, někdy úředníkového chování či jednání už natolik překročilo stanovené meze, že bylo nemyslitelné, aby zůstal i nadále v úřadě. Takovéto zásahy proti magistrátům však nebyly časté a používaly se zcela výjimečně. Zbavení úřadu neboli tzv. abrogace (*abrogatio*), bylo přípustné pouze v těch případech, kdy úředník ztratil příslušnost k římské obci. K tomu mohlo dojít v souvislosti s porušením norem mezinárodního práva, zejména uzavřeli magistrát smlouvu s nepřítelem bez předchozího souhlasu senátu a spoluúčasti fetiálů.¹⁶⁹ V uvedených případech pak býval takovýto provinilec vydáván do rukou

¹⁶⁹ Fetiálové (*fetiales*) byli starobylým kněžským sborem. Livius připomíná jejich činnost již za vlády šestého římského krále Servia Tullia (Livius. I 24). Dle legend byli zřízeni italským králem Resiem, od něhož jej převzali i Římané. Činnost fetiálů úzce souvisela s právem, konkrétně s právem mezinárodním. Jednalo se o specialisty na náboženské rituály v oblasti mezinárodních vztahů. Častá byla jejich spoluúčast při uzavírání mezinárodních smluv. Při formálním vyhlášení války zas vrhal kněz z řad fetiálů krví zbrocené kopí na území nepřátelského státu, přičemž později se tento obřad odehrával pouze symbolicky u Bellonina chrámu na Martově poli. K tomu blíže SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov, 1999, str. 78 a následující.

nepřítele.

Častěji však docházelo k situacím, kdy byl na úředníka učiněn nátlak, aby se v souvislosti se svými prohřešky vzdal své funkce. Výsledkem pak tedy bylo dobrovolné odstoupení magistráta z úřadu.¹⁷⁰ Známy je též případ praetora P. Cornelia Lentula. Ten se roku 63 př. n. l. za Ciceronova konsulátu zapletl do Catilina spiknutí, načež byl donucen opustit svůj úřad.¹⁷¹ Z antických pramenů vyplývá, že ve většině situací se abrogace užívalo jako nástroje politického boje. Jako příklad mohou posloužit události, kdy Tiberius Sempronius Gracchus odňal moc tribuna lidu svému kolegovi v úřadě, případně odněti konsulské hodnosti Cinnovi.¹⁷²

Aplikace abrogace se však považovala za zvláštní uplatnění právní odpovědnosti římských magistrátů, daleko častější proto byla aplikace odpovědnosti trestní. Velmi dlouho, až do zřízení specializovaných stálých trestních porot na samém sklonku 2. století př. n. l., neexistovaly zvláštní trestní tribunály, na nichž by byly projednávány trestné činy římských magistrátů. Do té doby proto stíhaní úředníci stanuli před lidovým shromážděním, kde byli za své činy souzeni.

Žádný římský zákon přesně neupravoval, ve který okamžik bylo možné provinilého magistráta žalovat. Obyčejem se proto ustálilo, že možnost vznést žalobu vznikala teprve po skončení jeho funkčního období. Aktivně legitimován k takovéto žalobě pak byl kdokoli. Jednalo se o tzv. *actio popularis*, tedy žalobu, kterou mohl podat ve veřejném zájmu kterýkoliv římský občan. V době výkonu funkce bylo též možné žalovat, ale jen za podmínky, že s tím žalovaný magistrát vyslovil souhlas. To se stávalo v těch případech, kdy se magistrát bránil nespravedlivému nařčení a měl tedy před soudem snahu očistit své jméno.¹⁷³ Výrazný obrat nastal až roku 113 př. n. l., kdy došlo k vydání *lex Memmia de absentibus*. Tato norma, kterou navrhl tribun lidu C. Memmius, stanovila, že na úředníka nepřítomného v Římě nelze podat žalobu. Toto pravidlo začalo být postupem času interpretováno tak, že na úředníka není možné podat žalobu po dobu, co vykonává úřad. Žalovat tedy bylo možné pouze po skončení funkčního období daného magistráta.

¹⁷⁰ Jak je uvedeno ve SKŘEJPEK, Michal. *Poodkryté tváře římského práva*. Praha, 2006, str. 62. Takto dobrovolně opustil úřad konsul T. Quinctius Flaminius roku 198 př. n. l., protože neuposlechl mínění senátu a bez ohledu na nepříznivé věštné znamení svedl bitvu s Insubry. Pozoruhodné na tom je, že v této bitvě nejenže zvítězil, ale podle Plútarcha dokonce poté slavil i triumf.

¹⁷¹ Plutarchos. *Cicero* 19.

¹⁷² K tomu blíže SKŘEJPEK, Michal. *Poodkryté tváře římského práva*. Praha, 2006, str. 62 a následující.

¹⁷³ Livius. XLIII 16.

Významnou část provinění magistrátů činily trestné činy majetkové povahy, především pak *crimen peculatus* a *crimen repetundarum*. Nejprve se budeme věnovat prvnímu z uvedených trestných činů. *Peculatus*, taktéž nazýván jako *furtum publicum*, měl v počátcích poněkud úsměvnou skutkovou podstatu. Tento trestný čin se původně vymezoval jako krádež dobytčat, které byly určené k obětování. Později logicky došlo k revizi a též i rozšíření tohoto protiprávního jednání. *Peculatus* byl posléze Římány chápán jako majetkový delikt, který v sobě zahrnoval jakoukoliv formu присvojení si státních prostředků magistrátem, případně neoprávněného nakládání s nimi. Byla v něm obsažena tedy taková jednání jako odcizení či zpronevěra nebo dokonce také poškození (pak byl nazýván jako *furtum pecuniae publicae*). Dlouho byl tento trestný čin postaven pouze na obyčejové úpravě a teprve na samém konci republiky se můžeme setkat s jeho zákonnou úpravou. Zajímavostí u tohoto trestného činu též byla možnost podle něj postihnout kohokoliv, kdo se jej dopustil. Samozřejmě, že nejvíc možností k jeho spáchání měli samozřejmě římsští úředníci, a proto byl *peculatus* primárně cílen na tuto skupinu obyvatelstva. Nicméně tohoto trestného činu se mohl dopustit též kdokoliv jiný, ať už to byl římský občan, anebo dokonce cizinec.¹⁷⁴

Samotné prosazování trestnosti neoprávněného nakládání se státními prostředky však bylo v počátcích jen velice pozvolné. Zpočátku totiž ona právní odpovědnost římských magistrátů týkající se svěřených finančních prostředků prakticky neexistovala. Ne snad že by tato odpovědnost za protiprávní jednání zcela absentovala, ale zastupovala ji odpovědnost morální, jež v dřívějších dobách zcela postačovala. Kupříkladu takový diktátor nemusel činit vyúčtování vůbec, vojenští velitelé zas nebyli nijak omezeni ve způsobu, jak mají naložit s nabytou válečnou kořistí. Censoři pak nemuseli vyúčtovat peníze investované do budování veřejných staveb a aedilové zas finance, které použili na pořádání her. Činili tak pouze dobrovolně, aby římskému lidu prokázali svoji čestnost a morální bezúhonnost. To se ukázalo jako prozíravý a pragmatický politický tah do budoucna, protože si touto cestou chtěli zajistit mezi lidem oblibu a podporu, pro případ, že by se ucházeli o některý z dalších republikánských úřadů. Odchylný postup však platil u questorů, kteří byli povinni předkládat účty při předávání státní nebo provinční pokladny.¹⁷⁵ Došlo-li k finančním ztrátám, tak chybějící

¹⁷⁴ SKŘEJPEK, Michal. *Poodkryté tváře římského práva*. Praha, 2006, str. 66 a následující.

¹⁷⁵ Způsob vyúčtování a doklady k tomu zevrubně uvádí KRÁL, Josef. *Státní zřízení římské*. Praha, 1921, str. 201.

prostředky musely být splaceny ve lhůtě jednoho roku. Z výše uvedených zvyklostí, které vycházely z obyčeje, časem vznikl zvláštní trestný čin – *crimen peculatus*.

Druhým a též posledním z trestných činů, kterému budeme v rámci principu odpovědnosti římských republikánských magistrátů věnovat pozornost, bude *crimen repetundarum*. Na rozdíl od předcházejících trestných činů, u nichž teoreticky mohli být pachatelé i jiné osoby nežli úředníci, u tohoto protiprávního činu to nepřicházelo v úvahu. Byl to tedy ryze úřednický trestný čin, který mohl spáchat pouze úřadující magistrát. *Crimen repetundarum* úzce souvisí s římskými provinciemi, proto se s ním můžeme setkat až v pozdějším období.¹⁷⁶ Tento trestný čin směřoval proti situacím, kdy římský úředník spravující provincií svým nepoctivým jednáním připravil o majetek některé z obyvatel dané provincie (tzv. provinciály). Tito postižení provinciálové měli právo na navrácení ukradených finančních prostředků a dalších neoprávněně zabavených věcí. Bylo tedy nutné poskytnout jim zadostiučinění¹⁷⁷ a zároveň potrestat provinivšího se magistráta.

S tímto trestným činem se navíc pojí jedna velice zajímavá skutečnost. Za účelem stíhání *crimen repetundarum* došlo k vytvoření první stálé trestní poroty – *quaestio ordinaria*. Událo se tak zákonem *lex Calpurnia de repetundis* z roku 149 př. n. l., který byl přijat na návrh tribuna lidu L. Calpurnia Pisona Frugi.¹⁷⁸ Dle Calpurniova zákona předsedal stálé trestní porotě stíhající *crimen repetundarum* cizinecký praetor a porotu tvořili výhradně členové senátu. Zvláštností bylo i to, že pokud byla žalovanému úředníkovi dokázána vina, byl odsouzen na pouhé *simplum*, tedy vracel jen hodnotu věcí, které si neprávem přisvojil. Z takto uložené sankce se velmi zřetelně vytrácela snaha o potrestání pachatele, a spíše se svým charakterem blížila civilnímu procesu.¹⁷⁹

Crimen repetundarum si prošel velmi zajímavým vývojem a věnovalo se mu hned několik zákonů, zmiňme alespoň ty nejpodstatnější. *Lex Acilia repetundarum* (123-122 př. n. l.) bylo plebiscitum navržené tribunem lidu M. Aciliem Glabriem a zaujímá mezi všemi normami, které upravovaly *crimen repetundarum* zvláštní místo. Je totiž v odborné literatuře označováno jako první skutečná trestní norma postihující

¹⁷⁶ První římskou provincií se stala Sicílie, a to po první punské válce roku 241 př. n. l.

¹⁷⁷ Latinský výraz *repetere* se dá přeložit jako požadovat zpět nebo žádat zadostiučinění. Od tohoto termínu tedy pochází etymologický původ pro *crimen repetundarum*.

¹⁷⁸ Cicero. *In Verr.* II 6.

¹⁷⁹ SKŘEJPEK, Michal. *Poodkryté tváře římského práva*. Praha, 2006, str. 70.

tento čin.¹⁸⁰ Od vydání Aciliova zákona stál v čele trestní poroty *praetor de repetundis* a cizinci, který oznámil spáchání takového trestného činu, bylo za odměnu poskytnuto římské občanství. Nejdůležitějším přínosem této normy se však stala skutečnost, že konečně došlo ke stanovení skutečného trestu za spáchání tohoto trestného činu. Pachatel byl odsouzen k *duplu*, tedy dvojnásobku částky, o níž se nespravedlivě obohatil. Tato suma pak připadala státní pokladně.

Další z řady norem, která se věnovala úpravě tohoto trestného činu, měla opět formu plebiscita. Šlo o *lex Servilia de repetundis* z roku 111 př. n. l., jehož prostřednictvím opět došlo k zostření sankce, jelikož odsouzený ztrácel politická práva a byl postižen bezectností (*infamia*). Norma, která též upravovala postih, byla přijatá patrně v roce 81 př. n. l. a jejím autorem nebyl nikdo jiný než iniciátor velké reformy trestního práva, Lucius Cornelius Sulla. Ona *lex Cornelia de repetundis* určovala, že odsouzený pachatel ztrácí třetinu nepoctivě nabytého majetku. Zákon s nejpřísnější a též i nejtvrďší sankcí pocházel z dílny Gaia Iulia Caesara. *Lex Iulia de repetundis*, pocházející z roku 59 př. n. l., se opět soustředila na výši pokuty a zvýšila ji dokonce až na *quadruplum*, tedy čtyřnásobek částky. Trest navíc ještě ukládal ztrátu příslušnosti k senátorskému stavu. Dále tento významný zákon rozšířil okruh pasivně legitimovaných osob, tedy těch, kteří mohli být dle této normy žalováni. Do jednoho roku proto mohla být vznesena žaloba z obohacení také proti dědicům pachatele a dokonce i třetím osobám. Nezanedbatelný přínos Caesarova zákona vyzdvihuje taktéž Michal Skřejpek: „Vedle toho došlo poprvé k rozšíření aplikovatelnosti této normy také na případy přijetí daru za výkon práva (přijmout ho nesměli ani příbuzní úředníka), a pokud přijat byl, nebylo možné k takovéto věci nabytí vlastnictví ani pomocí vydržení. Jednalo se tedy o jakousi protikorupční normu. Za účelem usnadnění důkazního řízení pak bylo stanoveno, že každý správce provincie je napříště povinen uložit účty týkající se hospodaření v době úřadu nejen ve státním archivu (*aerarium*), ale také ve dvou městech provincie, kterou spravoval.“¹⁸¹

Podíváme-li se detailněji na některé aspekty, které měly zajišťovat odpovědnost z činnosti římských úředníků, dojdeme k překvapivému závěru. V ústavní rovině a v oblasti výkonu státní správy existovala celá řada účinných prostředků omezujících možnosti zneužití moci římských úředníků, a to již od počátků existence římské

¹⁸⁰ SANTALUCIA, Bernardo. *Diritto e processo penale nell'antica Roma*. Milano, 1989, str. 162.

¹⁸¹ SKŘEJPEK, Michal. *Poodkryté tváře římského práva*. Praha, 2006, str. 71.

republiky. Tyto pojistky zároveň chránily nové republikánské zřízení a jeho hodnoty před snahou nastolit v Římě samovládu. Jenže v oblasti trestněprávní se tyto nástroje objevují relativně pozdě. Z celé škály těchto trestněprávních prostředků pak vystupuje pouze *affectatio regni*, jehož normování bylo doslova politickou nezbytností pro životaschopnost republiky, jakožto nového státního zřízení.

3.5. Právo provokace

Jedním z nejvýraznějších limitů činnosti římských republikánských úředníků bylo právo provokace k lidu (*provocatio ad populum*).¹⁸² Toto právo můžeme stručně charakterizovat jako jedno ze základních veřejných práv římského občana (*cives Romanus*), a proto bylo římskými právníky vnímáno jako jeden ze základních pilířů republikánské ústavy. Provokace umožňovala římskému občanovi odvolat se k lidovému shromáždění proti takovému rozhodnutí magistráta, kterým mu byl uložen trest smrti, vysoká pokuta, či tělesný trest.¹⁸³ Lid buď trest udělený magistrátem definitivně potvrdil, anebo jej zamítl.

Již nespočet právních romanistů se zabývalo otázkou, jakým způsobem samotná provokace fungovala. Proto na toto téma existuje velice bohatá odborná literatura,¹⁸⁴ ve které se můžeme dočíst různé teorie, jež se podrobně zabírají touto otázkou. Zajímavou teorii o *ius provocationis* zastával významný německý romanista Theodor Mommsen.¹⁸⁵ Ten tvrdil, že provokace měla charakter dnešního odvolání a rozsudek lidového shromáždění, který z tohoto práva vycházel, měl pak formu druhoinstančního rozhodnutí.

Tento názor však kritizuje další velká postava německé právní romanistiky, Wolfgang Kunkel. Ten v provokaci spatřuje následek patricijsko-plebejského soupeření o moc. Dle Kunkelovy interpretace bylo právo provokace prostředkem revolučních bojů, jimiž se plebejové snažili získat politickou moc. Avšak ani jedna z obou výše

¹⁸² Viz příloha č. 7.

¹⁸³ Cicero. *De leg.* III 1.

¹⁸⁴ Např. BLEICKEN, Jochen. *Zum Begriff der römischen Amtsgewalt : auspicium, potestas, imperium.* Göttingen, 1981; KUNKEL, Wolfgang. *An introduction to Roman legal and constitutional history.* Oxford, 1973; MOMMSEN, Theodor. *Römisches Strafrecht.* Leipzig, 1899; SANTALUCIA, Bernardo. *Diritto e processo penale nell'antica Roma.* Milano, 1989 a mnoho dalších.

¹⁸⁵ MOMMSEN, Theodor. *Römisches Strafrecht.* Leipzig, 1899, str. 41, 167, 473.

zmíněných tezí již v současnosti neobstojí.

Provokace totiž směřovala proti koerční moci magistrátů. Již dříve bylo vylíčeno, že *ius coercendi* řadíme pod administrativní pravomoci, načež samotná sankce uložená magistrátem má proto povahu správního aktu. Úředník tedy nejednal ve věci jako soudce, poněvadž koerční pravomoc rozhodně nevyplývala ze soudní moci. Z toho důvodu se Mommsenova teorie jeví jako chybná, jelikož by v takovém případě musel existovat rozsudek, proti kterému by bylo možné se odvolávat k lidovému shromáždění. Žádný rozsudek zde ovšem není a ani býti nemůže, neboť se jedná pouze o administrativní úkon.

Druhá teorie, jejímž autorem byl Wolfgang Kunkel, taktéž stojí na křehkých základech. Pro plebeje totiž existovala i jiná možnost ochrany před magistrátskou mocí, a to již dříve zmíněná ochrana tribunem lidu (*auxilium tribuncium*). Tyto dvě možnosti ochrany se vzájemně překrývaly a konkurovaly si. Provokační ochrana by tedy měla naprosto stejnou funkci a byla by více méně nadbytečná. Byla naopak zavedena patriciji, a to na ochranu sebe samých před zneužitím moci magistrátů pocházejících z jejich vlastních řad. Dalším z argumentů v neprospěch Kunkelova názoru na provokaci může být i to, že se jedná o časově starší institut a některé zkazky ji zasazují již do doby královské. Avšak v tomto období můžeme spíše než o provokaci hovořit o jakémsi jejím vývojovém stádiu.

Patrně se institut provokace plně vyvinul až za republiky, ačkoliv zřejmě bezprostředně reagoval právě na dobu královskou. Často vyskytující se domněnkou je, že provokační právo bylo zavedeno kvůli neblahé zkušenosti s posledním římským králem Tarquiniem Superbem. Přídomek Superbus, znamenající „Zpupný“, dost přesvědčivě charakterizuje představy tohoto panovníka o vládnutí Římu. Provokace tedy sloužila jako opatření, které mělo zabraňovat zneužívání moci magistrátů. Jejím hlavním úkolem byla ochrana římských občanů před případnými, ať už úmyslnými či neúmyslnými, přehmaty úředníků. Motivací pro zřízení takového institutu byla snaha, aby již nikdy více nenastal stav, kdy by byl římský občan zanechán napospas úřednické svévoli.

Určité omezení se však dotýkalo i samotného provokačního oprávnění. Podléhaly mu totiž pouze některé tresty, kterými mohl úředník nadaný koerční neposlušného občana ztrestat. Do této kategorie spadal trest smrti, tělesné tresty

a vysoké pokuty. Zmíněný výčet však nebyl taxativní a postupem času se postupně rozšiřoval, avšak nikdy v sobě nezahrnoval pokuty nižšího rozsahu (do 3020 asů), zabránění věci a též ani uvalení vazby za účelem zajištění pachatele trestného činu na soudu.¹⁸⁶ Stejně tak byly z práva provokace vyloučeny i některé trestné činy náboženského charakteru a dále i zjevná velezrada, jež byla trestána dvěma speciálními úředníky – *duumviri perduellionis*.

Základní, a nutno říci, že i nejdůležitější, podmínkou pro úspěšné uplatnění tohoto práva ovšem bylo římské občanství. V literatuře se můžeme setkat s názory, že nositelem tohoto práva mohl být pouze příslušník mužského pokolení, přičemž něžné pohlaví tímto oprávněním disponovat nemohlo.¹⁸⁷ Zdůvodněno je to tím, že právo provokace bylo spojeno s právem účastnit se a hlasovat na lidových shromážděních (*ius suffragii*), kterým ženy nedisponovaly. Tajemstvím zůstává, jak to bylo s římskými občany, kteří jako osadníci odešli do nově zakládaných měst a byla jim proto z praktických důvodů odňata jejich politická práva (*cives sine suffragio*). V otázce komu vlastně příslušelo ono právo provokace k lidu a komu naopak ne, nám tedy nadále panuje mnoho nejasností. Zajímavá situace související s právem provokace se objevovala u propuštěnců (*libertinus*). Ti se mohli odvolat k lidu proti disciplinárnímu výroku magistráta, ale provokace nemohla být užita vůči jejich patronovi.¹⁸⁸ Římané přiznávali právo provokace taktéž Latinům.¹⁸⁹ To, že se *ius provocationis* nevztahovalo na cizince a otroky však můžeme označit jako nepochybné.

Právo provokace se samozřejmě v průběhu doby vyvíjelo. Jako názorná ukázka nám velmi dobře poslouží *verberatio* – koerční oprávnění tělesně trestat, nejčastěji pak bitím, případně bičováním. Na tuto sankci až do 2. století př. n. l. nebylo možno uplatnit právo provokace. Mezi další takový posun ve vývoji provokace můžeme zařadit omezení, které upravovalo její teritoriální působnost. Titus Livius nás spravuje o tom, že: „...odvolání neplatí pryč dále od města než na tisíc dvojkroků...“¹⁹⁰ Z této citace plyne, že provokace mohla být uplatněna pouze na příkaz magistrátů úřadujících *domi*, tedy uvnitř města a navíc oněch tisíc dvojkroků. Postupem času se ale samozřejmě

¹⁸⁶ SKŘEJPEK, Michal. *Poodkryté tváře římského práva*. Praha, 2006, str. 54.

¹⁸⁷ K tomu např. SANTALUCIA, Bernardo. *Diritto e processo penale nell'antica Roma*. Milano, 1989, str. 162.

¹⁸⁸ GROH, Vladimír. *Starý Řím*. Praha, 1931, str. 43.

¹⁸⁹ GROH, Vladimír. *Starý Řím*. Praha, 1931, str. 48.

¹⁹⁰ Livius. III 20.

oblast možného použítí rozšiřuje až za hranice města. Naproti tomu pro vojenské trestné činy byla aplikace *ius provocationis* naprosto vyloučena. Složitější je ovšem otázka aplikace tohoto institutu na náboženské trestné činy. Zatímco sankce postihující ztrátu panenství Vestiny kněžky byla zjevně ponechána bez možnosti odvolat se k lidu, pokuty udělované nejvyšším pontifikem, jimiž mohl trestat ostatní kněze, odvolání podléhaly. Nehovoří se přitom o klasické provokaci, nýbrž o její sakrální období, přičemž příslušným orgánem, který o potrestání rozhodoval, bylo opět lidové shromáždění. V italské literatuře se pak můžeme setkat s názorem, že i rozsudek ze svatokrádeže (*crimen sacrilegii*) podléhal právu provokace.¹⁹¹ Avšak otázka, jak moc se tato domněnka slučuje s pravdou, zůstane zřejmě již navždy nerozluštěna.

Jak již bylo uvedeno na začátku tohoto výkladu, je poměrně složité stanovit dobu vzniku tohoto institutu. Při pátrání v pramenech, především v Liviových Dějinách (*Ab urbe condita*), se nám však jistě vodítko naskytne. Slavný proces s Horatiem, z dob panování třetího římského krále Tulla Hostilia, nám ukazuje, že možnost odvolat se k lidu byla dána snad již v době královské.¹⁹² Horatius, oslavovaný římský hrdina, se vracel z úspěšné bitvy, načež mu u římských městských bran přišla vstříc jeho sestra. Poté, co mu vyčetla, že v bitvě zabil jejího milého, ji Horatius v afektu zabil. Z hrdiny se tak stal rázem vrahem, zákon však byl neoblomný a požadoval jeho smrt. Horatius se však z rozsudku odvolal ke kurijním lidovému shromáždění, a to jej osvobodilo. Otázkou však zůstává, nakolik můžeme Titu Liviovi při reprodukci této legendy věřit. Dá se totiž předpokládat, že zde byla snaha zasadit tak významný institut, jakým provokace bezesporu byla, co nehlouběji do římských dějin. Takové praktiky nebyly ve starověkém dějepisectví ničím zvláštním, což dokládá nejednotnost názorů antických historiků ohledně datace založení města Řím. Dochovaným pramenům ale vděčíme za cenné informace, které uvádějí a komentují některé zákony vztahující se k provokaci. Samotná existence některých z těchto zákonů je však sporná, navíc ani není jisté, zda jsou přičítány správným osobám.

Nejstarším zákonem o provokaci by měla být *lex Valeria de provocatione*¹⁹³ z roku 509 př. n. l. Zřejmě se jedná o normu, pomocí níž provokace vstoupila do římského právního života. Navrhovatel neboli *rogator* tohoto legendárního zákona

¹⁹¹ COSTA, Emilio. *Crimini e pene da Romolo a Giustiniano*. Bologna, 1921, str. 60.

¹⁹² Livius. I 26.

¹⁹³ Např. Livius. II 8, X 9, III 20; Cicero. *De rep.* II 31, 53; Pomp. D 1.2.2.16; Valerius Maximus. IV 1.

byl římský konsul Publius Valerius zvaný Publicola (Přítel lidu). Obsah Valeriova zákona nám ve svém díle *De republica* přibližuje významná postava římského právního života Marcus Tullius Cicero.¹⁹⁴ Zákon stanovil, že žádný magistrát nesmí dát bičovat a usmrtit římského občana, který se odvolal k lidu. Některé římské magistratury však právu provokace vůbec nepodléhaly, takže na ně se *lex Valeria* logicky nevztahovala.¹⁹⁵ Prvním příkladem úředníků, na které se toto právo nevztahovalo, byli tribuni lidu. Souviselo to, jak s jejich zvláštním postavením v římské republikánské ústavě, tak s povahou jejich pravomocí, konkrétně s *ius coercendi*. Koerční pravomoc tribunů lidu byla, stejně jako u vyšších úředníků s impériem, úplná. Navíc ale disponovali tribuni lidu jako jediní skutečně univerzální koerčicí, kterou mohli použít nejen vůči úředníkům podřízeným, ale (stejně jako v případě *intercesse*) vůči všem. Zatímco patricijští magistráti při výkonu koerčice mohli využít tzv. povolání neboli vokace (*vocatio*),¹⁹⁶ plebejští úředníci museli vykonávat koerčici osobně. Ovšem v případě trestu smrti mohli tribunové lidu potrestat provinilce velice efektivním způsobem, a to svržením onoho nešťastníka z Tarpejské skály. Snad největší předností tribunského úřadu byla skutečnost, že z výkonu jejich koerční pravomoci nešlo uplatnit právo provokace k lidovému shromáždění. Jedinou obranou tedy dle textu bylo využít *ius intercessionis* jiného tribuna.¹⁹⁷ Dále do této skupiny úředníků nepodléhajících provokačnímu právu patřili i decemvirové a do roku 300 př. n. l. též diktátor. Navíc právo provokace nebylo možné uplatnit v případech, kdy jej vyřazovalo takzvané *senatusconsultum ultimum*.¹⁹⁸

Právě na decemvirální období reaguje následující legislativa upravující provokaci. Konkrétně se jedná o *lex Valeria Horatia*¹⁹⁹ a na ni navazující *lex Duilia de provocatione* z roku 449 př. n. l. Obě tyto normy vznikly krátce po vyhnání decemvirů a zakazují do budoucna zřizovat další magistratury, které by nepodléhaly právu provokace. Třetí zákon věnující se provokaci má také pocházet od příslušníka

¹⁹⁴ Cicero. *De rep.* II 53.

¹⁹⁵ Livius, III 33; Cicero. *De rep.* II 61.

¹⁹⁶ Vokace (latinsky *vocatio*) představovala možnost magistrátů nechat si k sobě občana předvolat a případně nechat své příkazy vzkázat například po úředním sluhovi. Konkrétní příklad vokace zachycuje Aullus Gellius. *Noctae Atticae*. VIII 12.

¹⁹⁷ GROH, Vladimír. *Starý Řím*. Praha, 1931, str. 66.

¹⁹⁸ Jednalo se o "nejzazší" usnesení římského senátu, které svěřovalo nejvyšším magistrátům mimořádné pravomoci a zmocňovalo je k záchraně republiky a nastolení pořádku všemi dostupnými prostředky, a to i těmi neústavními nebo dokonce protiústavními. Často byl touto cestou jmenován diktátor.

¹⁹⁹ Livius. III 55; Dionýsios. XI 45; Cicero. *De rep.* II 31.

rodu Valeriů – Marca Valeria Corva, ovšem jako jediný z uvedených zákonů je již spolehlivě potvrzen. V pořadí druhý *lex Valeria de provocatione*²⁰⁰ pochází z roku 300 př. n. l. a je takřka doslovnou rekapitulací svého stejnojmenného předchůdce z roku 509 př. n. l. Ačkoliv obě normy měly totožný obsah, nějaké rozdíly by se mezi nimi přeci jen daly najít. Podle slov Livia má být zákon Valeria Corva opatřen účinnější sankcí, jelikož jednání magistráta, který poruší právo provokace, označuje za *improbe factum* – zavrženíhodný skutek. Ve skutečnosti se tedy jedná spíše o sankci morální, z čehož vyplývá, že nejstarší zákony věnující se provokaci byly pouze *leges imperfectae*. Navzdory Liviově mínění tedy můžeme říci, že skutečnou sankci tyto normy neobsahovaly.

Kromě již vyjmenovaných provokačních zákonů však ještě musíme obrátit svůj zrak i na normy, které se tohoto práva nedotýkaly přímo, ovšem výrazně jej ovlivňovaly. Velice zjednodušeně by se dalo se říci, že šlo o jakési prováděcí předpisy pro tento institut. Těmi nejvýznamnějšími byly zákony *lex Aternia Tarpeia et Menenia Sestia de multa et sacramento*, které se zabývaly výší pokut. Můžeme se s nimi setkat těsně před vydáním zákoníku dvanácti desek (*lex duodecim tabularum*), jelikož byly přijaty v letech 454 a 452 př. n. l. Tyto předpisy mají pro provokační právo nezanedbatelný význam, protože jimi byl rozšířen okruh případů, které podléhaly provokaci. Od doby královské a částečně za republiky byla hodnota pokut vyjadřována v kusech dobytka, jelikož Římané, jakožto archaická agrární společnost, mincí neužívali. Takto tedy byla původně stanovena výše pokuty, od které se už bylo možno odvolat k lidu, na třicet volů a dvě ovce. Později, v dobách užívání mincí, podléhala hodnota pokuty již peněžnímu ocenění. To bylo dle římského přepočtu vyjádřeno částkou 3020 asů.

O právu provokace se na několika místech zmiňuje i zákon dvanácti desek. Hodnověrné svědectví o tom nám vydává Marcus Tullius Cicero:

„*Výsady ať nenavrhují. O životě občana ať jednají ... jen před nejvyšším lidovým shromážděním.*“²⁰¹

²⁰⁰ Livius. X 9.

²⁰¹ Cicero. *De leg.* III 4 (LDT IX 1). Překlad převzat ze SKŘEJPEK, Michal. *Prameny římského práva Fontes iuris romani*. Praha, 2004, str. 45.

„Dva znamenité zákony převzaté z XII desek, z nichž první zakazuje výsady, druhý zakazuje jednat o životě občana jinde, než na nejvyšším shromáždění lidu.“²⁰²

„... z každého rozsudku a trestu je možné se odvolat, tak dosvědčují mnohá ustanovení XII desek.“²⁰³

Dané fragmenty můžeme ve zrekonstruované podobě zákoníku nalézt na třech místech, přičemž prvé dva se nacházejí na deváté desce a poslední citovaný své místo nenašel, načež byl zařazen do fragmentů nejistého místa (*fragmentae incertae sedis*). Na otázku jakou povahu měl výskyt *ius provocationis* v decemvirální kodifikaci je obtížné najít uspokojivé řešení. Romanistická doktrína uvádí, že *lex XII tabularum* měl, s výjimkou základních norem, obsahovat především taková obyčejová pravidla, která byla nová, sporná či nejasná. Nač by tedy bylo toto právo tak čteně uváděno v zákoníku, když o něm již téměř šedesát let existoval zákon lidového shromáždění? Několik možných vysvětlení nám nabízí profesor Skřejpek:

„První z nich by navíc osvětlilo důvod, proč byla v roce 300 př. n. l. přijata norma identického obsahu s prvním provokačním zákonem. Možná totiž, že ona první *lex Valeria de provocatione* z roku 509 př. n. l. vůbec reálně neexistovala a do římské právní tradice byla zařazena z toho důvodu, aby byla doložena starobylost tohoto práva. Pak by ovšem prvním zakotvením provokace byla ustanovení zákona XII desek a předtím by existovalo pouze v podobě obyčeje vycházejícího ze zvyklostí královské doby. Vydání *lex Aternia Tarpeia et Menenia Sestia de multa et sacramento* v době těsně předcházející přijetí zákona XII desek pak neodporuje ani hypotéze o existenci zákona z roku 509 př. n. l., ani variantě o tom, že v době jejího vydání byla provokace založena pouze na obyčeji a uvedená norma obyčej rozšířila. Jiné vysvětlení je daleko prozaičtější a Ciceronovi, v jehož dílech máme doloženy zmínky o právu provokace v zákoně XII desek, pouze vše splynulo, a aby zdůraznil význam provokačního oprávnění, připsal ho také této normě.“²⁰⁴

Garance práva provokace byla zajištěna až zákony vydanými na počátku

²⁰² Cicero. *De leg.* III 19 (LDT IX 2). Překlad převzat ze SKŘEJPEK, Michal. *Prameny římského práva Fontes iuris romani*. Praha, 2004, str. 47.

²⁰³ Cicero. *De rep.* II 31 (LDT fragmenta incertae sedis 5). Překlad převzat ze SKŘEJPEK, Michal. *Prameny římského práva Fontes iuris romani*. Praha, 2004, str. 51.

²⁰⁴ SKŘEJPEK, Michal. *Poodkryté tváře římského práva*. Praha, 2006, str. 58.

2. století př. n. l., a to třemi zákony Porciiovými – *leges Porciae de provocatione/de tergo civium*. Parafrázujeme-li Cicerona, který o nich hovoří jako o „...tres leges Porciae trium Porciorum...“,²⁰⁵ dojdeme k závěru, že šlo o tři jednotlivé normy různých navrhovatelů. První ze zákonů římskoprávní nauka zasazuje do roku 195 př. n. l. a připisuje autorství této normy jedné velice významné osobnosti republikánské doby. Nejedná se o nikoho jiného než o známého zastávce myšlenky zničení Karthága – Marca Porcia Catona Censoria, jenž je v pramenech označován též jako Cato starší. Časovou datací si však u tohoto zákona nemůžeme být zcela jisti. Existuje totiž možnost, že byl navržen již o tři roky dříve, roku 198 př. n. l., tudíž v dobách působení Catona staršího v úřadu praetora a správce Sardinie. Obsah nejstarší *lex Porcia* se věnoval trestu bičování, avšak pouze případům, kdy byl tento trest uložen jako samostatný a nikoliv v kombinaci s trestem jiným (kupříkladu v situacích, kdy býval odsouzený před popravou ještě bičován). Od vydání této normy tedy bylo provokační právo opět rozšířeno, a to tak, že provokaci nově podléhal samostatný trest bičování. Výjimku tvořili níže postavení římských občané, tzv. *humiliores*, proti kterým mohl být tento disciplinární postih i nadále použit bez možnosti odvolat se k lidu.²⁰⁶

Druhá *lex Porcia* je překvapivě také kladena do roku 195 př. n. l., ovšem jako rogátor je označován praetor P. Porcius Parnas. Tímto předpisem bylo znatelně rozšířeno území, na kterém mohl římský občan právo provokace uplatnit. *Ius provocationis* do budoucna mohli využívat také občané sídlící mimo město Řím, ať už na území Itálie, nebo v provinciích. Dokonce se tato působnost rozšířila i na vojáky pokud spáchali nějaký nevojenský trestný čin. U vojenských trestných činů však i nadále zůstala možnost obrátit se na lid zapovězena. Třetí a poslední *lex Porcia de provocatione* je z hlediska autorství obestřena mnoha otázkami. Nejspíše byla navržena roku 181 př. n. l. tehdejším konsulem Luciem Porciem Liciniem. Tento zákon stanovil sankci „těžkého trestu“ (*gravi poena*) pro úředníka, který by nedbal práva provokace. Ačkoliv přesná specifikace tohoto trestu v pramenech chybí, je nasnadě se domnívat, že touto sankcí byl myšlen trest hrdelní. Doložena je však skutečnost, že po vydání provokačních zákonů již nesměli liktoři magistrátů, jejichž výrok podléhal provokaci, užívat uvnitř *pomoeria* na svých svazcích prutů (*fascēs*) seker.²⁰⁷ Právě

²⁰⁵ Cicero. *De rep.* II 31.

²⁰⁶ SANTALUCIA, Bernardo. *Studi di diritto penale romano*. Roma, 1994, str. 187.

²⁰⁷ GROH, Vladimír. *Starý Řím*. Praha, 1931, str. 65-66.

prostřednictvím těchto seker se totiž do té doby vykonávali popravky a tělesné tresty, k nimž opravňovalo právo koercice anebo *ius vitae necisque*. Liktoři tedy reprezentovali výkonný orgán magistrátské moci,²⁰⁸ jenž byl oprávněn provádět exekuce. Aplikace provokačních zákonů tedy měla za následek, že jediným magistrátem, kterému bylo i nadále dovoleno ve městě užívat svazky prutů včetně seker, byl diktátor.²⁰⁹ Jelikož dřívějším zákonům nejspíše chybělo ustanovení o sankci, tak teprve až třetím Porciovým zákonem se zcela naplňuje garanční funkce tohoto práva a dotváří se tak vývoj celého systému provokačních zákonů.

Dřívější výklad se nám snažil ukázat smysl práva provokace, jeho postupný vývoj a zakotvení v republikánské legislativě. Zbývá ještě nastínit, jak vypadal samotný výkon tohoto práva v praxi. Jakým způsobem tedy probíhalo ono uplatňování práva provokace? *Provocatio* měla povahu výhrady proti magistrátskému zákroku, jenž vycházel z *ius coercionis*, k níž byla připojena žádost o projednání věci před lidovým shromážděním. Stávalo se tedy častým jevem, že tam, kde se nejprve dostala ke slovu úřednická koercice, postižený kontroval právem provokace. Římané si svého občanského práva nadevše cenili a provokace pro ně měla důležitou právní hodnotu. Situace, kdy magistrát uplatnil na římského občana trest z titulu své koerciční pravomoci, ale poté již nedbal na jeho odvolání k lidu, nám prameny líčí velice živelně. Úředník, jenž se nepodvolil právu provokace, tím často dokázal velice rychle rozlítit římský lid a leckdy se i se zlou potázal. Uvedené situace samozřejmě poskytly historikům vynikající materiál a nám se proto zachovalo mnoho takových příběhů.²¹⁰ Snad nejznámějším z těchto kauz je proces s Gaiem Verrem, jenž se odehrál kolem roku 70 př. n. l. Verres, správce provincie na Sicílii, kromě dalších provinění navíc nechal ukřižovat římského občana, nedbaje jeho provokace k lidu.²¹¹ Následně se proti Verrovi konal v Římě proces, přičemž byl souzen za mnohá překračování svých úředních oprávnění. Na straně žalobce se objevuje námi několikrát citovaný Marcus Tullius Cicero, který nám zachycuje vypjatost celého procesu:

²⁰⁸ Liktoři nejvyšších magistrátů zřejmě původně vykonávali i rozsudky smrti, které byly těmito magistráty vyřčeny jakožto trest. Koncem republiky se však této činnosti ujal otrok, který byl speciálně určen na provádění poprav, a nazýval se *carnifex*.

²⁰⁹ Kromě diktátora mohl sekery ve svých *fasces* užívat též i triumfátor, pokud mu bylo povoleno slavit ve městě triumf.

²¹⁰ Livius. II 27 a II 55; Aullus Gellius. *Noctae Atticae*. III 3, 15.

²¹¹ K tomu především BARTOŠEK, Milan. *Verrinae: Význam Ciceronových řečí proti Verrovi pro základní problémy státu a práva*. Praha, 1977, str. 208 a následující; KINCL, Jaromír. *Deset slavných procesů Marca Tullia*. Praha, 1997, str. 96-98.

„Soudcové, uprostřed náměstí v Messáně byl bit pruty římský občan, a ten ubožák ani nezanaříkal, nevydal ze sebe v té bolesti za svištění ran ani slovíčko kromě opěťovaného výkřiku: „Jsem římský občan!“ Domníval se, že tímto připomenutím svých občanských práv odežene všechny rány a zbaví tělo mučení. Avšak nejenže nedokázal odvrátit od sebe krupobití ran, nýbrž přesto, že se vícekrát odvolával na svá občanská práva a snažil se je uplatnit, připravoval se kříž, ano, kříž pro usouzeného nešťastníka, který prý nikdy neviděl něco tak hrozného jako je Verres.

Ty sladké jméno svobody! Vy výsady našeho občanství! Zákone Porciův, zákony Semproniovy! Ty, Verre, ses odvážil dát ukřižovat člověka, který o sobě říkal, že je římský občan!“²¹²

Není se proto čemu divit, že po těchto slovech dokázal Cicero přihlížející dav natolik vyprovokovat, že předsedající praetor Glabrio musel dokonce líčení přerušit, neboť hrozilo reálné nebezpečí, že Verres bude davem zlynčován.²¹³ Případ s Verrem nám tedy exemplárně přiblížil, jak závažně bylo pohlíženo na situace, kdy magistrát nedbal práv římského občana a svého postavení takto zneužil.

Provokace byla uplatňována tak, že občan řekl „*Provoco!*“ (Odvolávám se!) a připojil k tomu prohlášení „*Cives Romanus sum!*“ (Jsem římský občan!).²¹⁴ Stejně jako sama provokace se jistým způsobem vyvíjela i podoba řízení před lidem. V těch nejstarších dobách pravděpodobně probíhalo řízení o odvolání před kurijním shromážděním. To nám dokládá i již vzpomínaný proces s Horatiem. Je ale možné, že kurijní shromáždění příslušné nikdy nebylo, což souvisí i s nejasností kolem doby vzniku tohoto institutu. Původně příslušné mohlo být římské vojsko (*exercitus centuriatus*), shromážděné na Martově poli, a jako jeho přímý následovník pak nastoupila centurijní shromáždění. Hovoříme-li o odvolání proti magistrátem uloženému hrdelnímu trestu, prameny nás v našem bádání nenechají na pochybách. V ustanoveních zákoníku dvanácti desek je výslovně potvrzena příslušnost centurijního shromáždění, přičemž je zde uvedeno jako nejvyšší shromáždění lidu.²¹⁵ Ovšem na otázku, před jakým lidovým shromážděním se odehrávalo řízení o pokutě udělené úředníkem, takto jednoznačnou odpověď nenalezneme. A za předpokladu, že se právník dostane do úzkých, nezbyvá mu nic jiného nežli použít analogii. Předpokládá se tedy,

²¹² Cicero. *In Verr.* V 162, 163.

²¹³ Cicero. *In Verr.* V 163.

²¹⁴ KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin a SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. Praha, 1995, str. 324.

²¹⁵ Cicero. *De leg.* III 19 (LDT IX 2).

že stejně jako v případě komiciálního procesu, bylo pro rozhodnutí o pokutě příslušné tribunální shromáždění.²¹⁶ I rozhodování lidu probíhalo stejným způsobem jako u procesu před lidovým shromážděním. Je proto více než pravděpodobné, že se trestní komiciální proces vyvinul jako následek *ius provocationis*. Jelikož magistráti často nechtěli riskovat projednání svého rozhodnutí před lidovým shromážděním, obraceli se na komicie raději přímo. Tento postup jim zajišťoval, že takto nemuseli nést nepříznivé politické důsledky, jež by plynuly z jejich případného špatného, nebo spíše nepopulárního rozhodnutí.

Dalším důsledkem provokace je pak institut značně pozdější, a to až z doby císařské. Protože podoba provokačního práva v jeho republikánské podobě zanikla, lidová shromáždění již nebyla svolávána a nutno říci, že pro potřeby doby již byl institut provokace vycházející ze své klasické podoby již velice vyčpělý a neefektivní, došlo k jeho nahrazení. Na místo provokace nastoupil institut, který již odpovídal potřebám doby a reflektovalo se v něm též i nové mocenské uspořádání. To umožňovalo obrátit se nikoliv na lid, nýbrž na císaře. Provokace tedy byla nahrazena apelací (*appellatio*). Avšak část z provokace stále ještě žila v samotném latinském označení vyjadřujícím ono odvolání k císaři (*provocatio ad imperatorem, provocatio ad Caesarem*).

²¹⁶ BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. Praha, 1981, str. 104, 230.

Závěr

Člověk je tvor společenský, a to se všemi důsledky, které z toho vyplývají. Proto je pro něj charakteristická nejen snaha o sdružování se s ostatními členy tohoto biologického druhu, ale také vytváření komunit. V této práci jsme též věnovali pozornost budování jedné takové komunity. Sledovali jsme, jak obyvatelé několika málo osad vytvořili město, které postupem doby rostlo a vyvíjelo se, až se časem stalo centrem velké říše.

Úkolem a současně i cílem této práce nebylo pojmenovat všechny prvky, které vedly k tomuto pokroku od města k říši, ale zaměřit se pouze na jeden jediný dílek z celé té velké skládačky. Obecně by se dalo říci, že jsme se v práci zabývali fungováním administrativní struktury s důrazem na činnost moci výkonné v období republiky. Konkrétně byly předmětem našeho zájmu principy, na kterých spočívalo fungování římských republikánských magistratur. Těmto zásadám nebývá v učebnicích a leckdy i v odborných pracích věnována patřičná pozornost a výklad je spíše soustředěn na výčet jednotlivých republikánských magistratur. Někdy to až vyvolává dojem, že tyto stěžejní principy bývají odbývány na úkor jiných témat, týkajících se vzniku, vývoje a chodu římských magistratur. Tato práce se však vydala zcela opačnou cestou, a proto je otázka činnosti římských úředníků zestručněna, a tedy zúžena jen na nutné minimum. Zcela pomínuta zůstala problematika politického boje plebejů za zrovnoprávnění a přístupu této skupiny obyvatel k jednotlivým úřadům. Při začlenění těchto informací do výkladu by totiž došlo k výraznému překročení vhodného rozsahu práce.

Ráznou reakcí římské společnosti na zneužívání kompetencí bylo vytvoření celé řady politických, náboženských nebo morálních limitů. Nejvýznamnější místo mezi těmito limity pak zastávaly právní principy, které vycházely z nepsaného obyčejového práva. Tyto principy měly v době antického Říma charakter ústavních zábran, jež chránily římskou společnost před všemi, kdo by usilovali o samovládu. Moc, která spočívala na bedrech římských státních úředníků, byla velmi silným lákadlem. Někteří ambiciózní magistráti se jí nemohli nabažit, a proto nechtěli být ničím ani nikým omezováni. Tento stav dobře vystihuje citát lorda Actona: „Všechna moc korumpuje a absolutní moc korumpuje absolutně.“ Jakoby se právě s touto myšlenkou snažili

Římané aktivně bojovat. Ačkoliv toto úsilí občas může nápadně připomínat souboj s větrnými mlýny, protože téměř v každé generaci se najde někdo, kdo chce uchvátit moc pro sebe, i tak je bezpodmínečně nutná existence takových pravidel.

Tvorba a aplikace těchto zásad však nebyla zbytečnou snahou, o čemž svědčí i fakt, že tyto principy určovaly ráz fungování římských magistratur a životaschopnost republikánského zřízení vůbec, téměř po pět set let.

Seznam použité literatury

- ABBOTT, Frank Frost. *A History and Description of Roman Political Institutions*. Boston, USA; Londýn: Atheneum Press, 1901. 437 s. Dostupný také z WWW: <http://archive.org/details/historydescripti00abbouoft>
- BARTOŠEK, Milan. Administrativní problémy antického Říma do poloviny 3. století př. n. l. In VANĚČEK, Václav (ed.). *Právněhistorické studie 22*. Praha: Academia, 1979, s. 213-245.
- BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva: ve třech fázích jeho vývoje*. 2. přeprac. vyd. Praha: Academia, 1995, 280 s.
- BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. Praha: Academia, 1994, 471 s.
- BARTOŠEK, Milan. *Verrinae: význam Ciceronových řečí proti Verrovi pro základní problémy státu a práva*. Praha: Univerzita Karlova, 1977, 234 s.
- BARTOŠÍKOVÁ, Jarmila. *Římske reálie pre právnikov*. Bratislava: Iura Edition, 2003, 222 s.
- BERGER, Adolf. *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Philadelphia: The American Philosophical Society, 1953, 476 s.
- BLAHO, Peter a VAŇKOVÁ Jarmila. *Corpus Iuris Civilis Digesta. Tomus I*. Bratislava: Eurokódex, 2008, 528 s.
- BLEICKEN, Jochen. *Zum Begriff der römischen Amtsgewalt: auspicium, potestas, imperium*. Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen: Philologisch-historische Klasse, 1981, 46 s.
- BURIAN, Jan a MOUCHOVÁ, Bohumila. *Záhadní Etruskové*. Praha: Mladá fronta, 1966, 208 s.
- BURIAN, Jan. *Cesty starověkých civilizací*. Praha: Práce, 1973, 214 s.
- BURIAN, Jan. *Řím: světla a stíny antického velkoměsta*. Praha: Svoboda, 1971, 285 s.
- COLOGNESI, Luigi Capogrossi. *Diritto e potere nella storia di Roma*. Napoli: Jovene editore, 2007, 386 s.
- COSTA, Emilio. *Crimini e pene da Romolo a Giustiniano*. Bologna: Nicola

- Zanichelli, 1921, 227 s.
- DOSTALÍK, Petr. *Antická státověda v díle M.T. Cicerona*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009, 163 s.
 - FALZEA, Angelo. *Enciclopedia del diritto: aggiornamento*. XXVII, Varese: Giuffrè, 2001, 1128 s.
 - FUSTEL DE COULANGES, Numa Denis. *Antická obec*. Praha: SOFIS, 1998, 392 s.
 - GRANT, Michael. *Dějiny antického Říma*. Praha: BB art, 1999, 472 s.
 - GROH, Vladimír. *Starý Řím*. Praha: Jednota českých filologů, 1931, 502 s.
 - GUIDETTI, Massimo. *Storia del Mediterraneo nell'antichità: 9.–1. secolo a.C.* Milano: Editoriale Jaca Book, 2004, 432 s.
 - IHNE, Walter. *Researches Into the History of the Roman Constitution: With an Appendix Upon the Roman Knights*. London: William Pickering, 1853. 187 s.
Dostupný také z WWW: <http://archive.org/details/researchesintoh00ihnegoog>
 - *Jaderské moře* [online], cit. 11. 4. 2012 dostupné z URL:
<http://www.chorvatsko.cz/obec/jadran.html>
 - KELLER, Werner. *Etruskové*. Praha: Orbis, 1975, 386 s.
 - KINDL, Vladimír a kolektiv. *Dějiny právního stavu a právnických profesí*. Praha: Vodnář, 1999, 134 s.
 - KINCL, Jaromír. *Deset slavných procesů Marka Tullia*. Praha: Beck, 1997, 267 s.
 - KINCL, Jaromír. URFUS Valentin a SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. Praha: Beck, 1995, 386 s.
 - KRÁL, Josef. *Státní zřízení římské*. Praha: Jednota českých filologů, 1921, 303 s.
 - KUNKEL, Wolfgang a WITTMANN, Roland. *Staatsordnung und Staatspraxis der Römischen Republik*. München: Beck, 1995, 806 s.
 - KUNKEL, Wolfgang. *An introduction to Roman legal and constitutional history*, Oxford: Clarendon Press, 1973, 236 s.
 - KVAPIL, Antonín. *Život antický*. Praha: I.L. Kober, 1892, 346 s.
 - LINTOTT, Andrew. *The Constitution of the Roman Republic*. Oxford University Press, 2003. 312 s.

- MAGAGNINI, Antonella. *Etruskové: poklady starobylých civilizací*. Praha: Euromedia Group – Knižní klub, 2008, 207 s.
- MAŠKIN, Nikolaj Alexandrovič. *Dějiny starověkého Říma*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1957, 735 s.
- MOMMSEN, Theodor. *Römische Geschichte*. Berlin: Safari-Verlag, 1941, 630 s.
- MOMMSEN, Theodor. *Römisches Staatsrecht*. Leipzig: S. Hirzel, 1871, 527 s.
Dostupný také z WWW: <http://archive.org/details/rmischesstaatsr02mommgoog>
- MORA, Fabio. *Il pensiero storico-religioso antico: autori greci e Roma*. Roma: L'erma di Bretschneider, 1995, 494 s.
- MOUNTAIN, Joanna. *Serial Coalescent Simulations Suggest a Weak Genealogical Relationship Between Etruscans and Modern Tuscans* [online], cit. 12. 4. 2012 dostupné z URL:
<http://www.sciencedaily.com/releases/2006/05/060526065706.htm>
- PELLECCIA, Marco. *On the origin of the Etruscan civilisation* [online], cit. 10. 4. 2012 dostupné z URL: <http://www.newscientist.com/article/dn11174-on-the-origin-of-the-etruscan-civilisation.html>
- REBRO, Karol a BLAHO, Peter. *Rímske právo*. Bratislava: Iura Edition, 2010, 522 s.
- REVILÁKOVÁ, Nad'a. *Tajemství původu Etrusků prozradily krávy* [online], cit. 10. 4. 2012
dostupné z URL: http://www.rozhlas.cz/leonardo/historie/_zprava/322350
- SANTALUCIA, Bernardo. *Diritto e processo penale nell'antica Roma*. Milano: Giuffrè, 1989, 163 s.
- SANTALUCIA, Bernardo. *Studi di diritto penale romano*. V, Roma: Erma di Bretschneider, 1994, 262 s.
- SCHELLE, Karel. *Právní dějiny*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, 1134 s.
- SKŘEJPEK, Michal. *Constitutio – mos – lex – codex: (Flexibilní ústava starověkého Říma)*. In JIRÁSKOVÁ, Věra (ed.); SUCHÁNEK, Radovan (ed.). *Pocta prof. JUDr. Václavu Pavlíčkovi, CSc. K 70. narozeninám*. Praha: Linde Praha, 2004, s. 31-43.

- SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999, 317 s.
- SKŘEJPEK, Michal. *Latinsko-český slovníček římského práva: vybrané pojmy a termíny*. Praha: LexisNexis CZ, 2005, 59 s.
- SKŘEJPEK, Michal. *Mimořádné zločiny*, [Právní rozhledy 14/2007, s. 507]
- SKŘEJPEK, Michal. *Moc bez hranic? (Právo otce římské rodiny nad životem a smrtí)*, [Právní rozhledy 15/2005, s. 549]
- SKŘEJPEK, Michal. *Poodkryté tváře římského práva: příspěvek k aplikaci „Principů“ E.F. Smidaka*. Praha: Havlíček Brain Team, 2006, 198 s.
- SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Praha: C. H. Beck, 1997. 114 s.
- SOMMER, Otakar. *Prameny soukromého práva římského*. Praha: vlastní náklad, 1932, 189 s.
- TAYLOR, Thomas Marris, *A Constitutional and Political History of Rome: From the Earliest Times to the Reign of Domitian*. London: Methuen & Co., 1899, 568 s.
Dostupné také z WWW: <http://archive.org/details/cu31924030431435>
- ÜRÖGDI, György. *Tak žil starý Řím*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1968, 258 s.
- WATSON, Alan. *The Digest of Justinian*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1998, 960 s.
- WISSOWA, Georg, KROLL, Wilhelm, MITTELHAUS, Karl a ZIEGLER, Konrad. *Paulys realencyclopädie der classischen Alterumswissenschaft: neue Bearbeitung*. Stuttgart: Metzler, 2002, Sloupce 1299-2576 639 s.
- ZAMAROVSKÝ, Vojtěch. *Dějiny psané Římem*. Praha: Mladá fronta, 1967. 267 s.
- ZUCCA, Raimondo. *I popoli italici e le origini de Roma*. Milano: Editoriale Jaca Book, 2004, 63 s.

Seznam použitých edic a překladů pramenů

- APPIÁNOS: *Zrod římského impéria*. Praha: Svoboda, 1986, 491 s.
- APPIÁNOS: *Krize římské republiky*. Praha: Svoboda, 1989, 495 s.
- CICERO, Marcus Tullius. *Listy přátelům I*. Praha: Arista, 2004, 565 s.
- CICERO, Marcus Tullius. *O povinnostech: rozprava o třech knihách věnovaná synu Markovi*. Praha: Svoboda, 1970. 193 s.
- CICERO, Marcus Tullius. *O věcech veřejných*. Praha: OIKOYMENH, 2009, 435 s.
- CICERO, Marcus Tullius. *Řeči proti Verrovi*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1972, 515 s.
- *Codex Iustinianus. Corpus iuris civilis. Volumen secundum*. Ed. KRÜGER, Paul. Berolini: Weidmann, 1929, 516 s.
- *Digesta. Corpus iuris civilis. Volumen primum*. Ed. MOMMSEN, Theodor a KRÜGER, Paul. Berolini: Weidmann, 1928, 994 s.
- GELLIUS Aulus. *Noctes Atticae*. [online]. [cit. 31.12.2013]. Dostupný z WWW: <http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Gellius/home.html>
- HÉRODOTOS. *Dějiny, aneb, Devět knih nazvaných Músy*. Praha: Academia, 2004, 548 s.
- *Iustiniani Institutiones*. Praha: Karolinum, 2010, 410 s.
- LIVIUS, Titus. *Dějiny. I – VII*. Praha: Svoboda, 1971 – 1979.
- PATERCULUS, Velleius, FLORUS, Gaius a Lucius Annaeus. *Dvojitý pohled na římské dějiny*. Praha: Arista, 2013, 583 s.
- PEČÍRKA, Jan a NOVÁKOVÁ, Julie. *Antika v dokumentech I, Řecko*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1961, 441 s.
- PEČÍRKA, Jan a NOVÁKOVÁ, Julie. *Antika v dokumentech II, Řím*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1961, 652 s.
- PLÚTARCHOS. *Životopisy slavných Řeků a Římanů*. Praha: Arista, 2006-2007, 2 sv. 856, 840 s.
- POLYBIOS. *Dějiny*. 1. vyd. Praha: Arista, 2008, 211 s.
- SKŘEJPEK, Michal. *Prameny římského práva Fontes iuris romani*. Praha: LexisNexis, 2004, 375 s.

Seznam příloh

Příloha č. 1: Mapa Etrurie, dostupné z WWW: <http://it.wikipedia.org/wiki/Etruria>

Příloha č. 2: Septimontium, BURIAN, Jan. *Řím: světla a stíny antického velkoměsta.*

Příloha č. 3: Kapitolská vlčice kojící Romula a Rema, dostupné z WWW:
<http://it.wikipedia.org/wiki/Roma>

Příloha č. 4: Lucius Iunius Brutus, dostupné z WWW:
http://it.wikipedia.org/wiki/Lucio_Giunio_Bruto

Příloha č. 5: Serviovské hradby, BURIAN, Jan. *Řím: světla a stíny antického velkoměsta.*

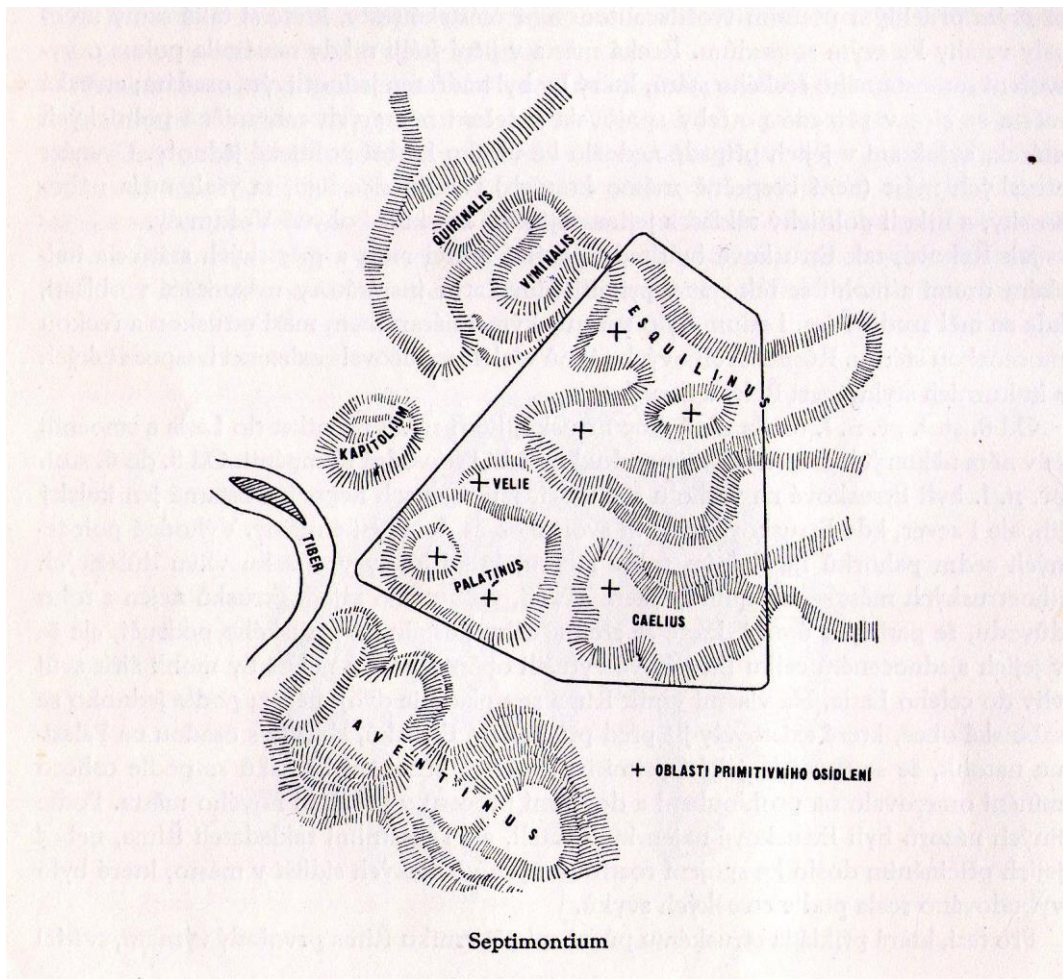
Příloha č. 6: Liktor se svazky prutů (*fascēs*) s vetkanou sekerou, dostupné z WWW:
<http://de.academic.ru/>

Příloha č. 7: Stará římská mince znázorňující právo provokace, dostupné z WWW:
<http://www.ancient-roman-coin.com/>

Příloha č. 1: Mapa Etrurie

Příloha č. 2: Septimontium

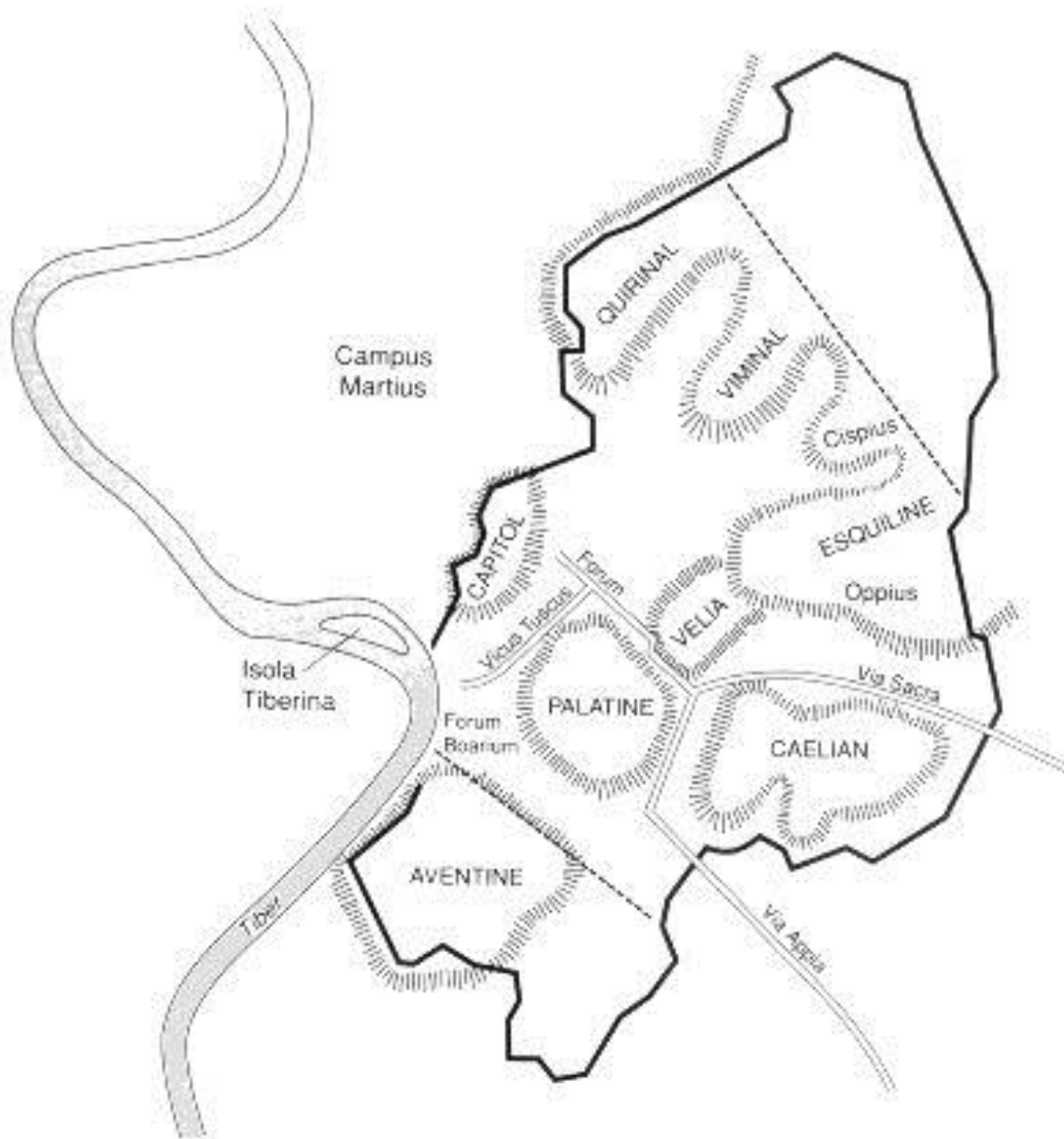
Příloha č. 3: Kapitolská vlčice kojící Romula a Rema

Příloha č. 4: Lucius Iunius Brutus

Příloha č. 5: Řím – Serviovské hradby

Příloha č. 6: Liktor se svazky prutů (fasces) s vetkanou sekerou

Příloha č. 7: Stará římská mince znázorňující právo provokace

A principles of activities of the Roman officials

The main objective of this thesis is to explain the principles which had formed since from the beginning of the city of Rome. Later, in the republic era, these principles had a great influence on the Roman officials and their activities. These principles also helped to form a large part of the Roman constitutional legal system. This thesis describes the period of Roman kingdom and republic and principally deals with the way how the principles affected not only on the officials, but also on the Roman state and law.

The first chapter focuses on the mysterious ancient culture called the Etruscans and establishment of the city of Rome. The Etruscans were very advanced culture. They stood on the beginning of the Roman civilization and they inflicted its future progress in many areas of living, especially in the state administration.

The second chapter devotes to the development of the Roman state administration in the early republic. In this chapter we can find a description and characterization of the Roman offices and the assistants of the officials.

The third and final chapter describes the main limits, which affects all activities of the Roman republican officials. The officials were bound with many rules. Some of them had a form of the law published by the assembly of Roman people. However, most of these rules and limitations appeared in unwritten form in the Roman customary law. The activities of the Roman republican officials were affected not only by many moral and religious limits, but also by the several main principles. In this category belonged principle of eligibility, collegiality, annuity, honesty and responsibility. All these principles are described in detail in this chapter. The last limit, which is described – *ius provocationis*, was a very important right of Roman citizens. This legal institute allowed the Roman citizens to appeal against the punishment of the officials to people's assembly. In this part is defined this right, his origin and evolution.

The main goal of this thesis is to accomplish a compact and understandable study about the principles, which controlled the activities of the Roman officials in the republican era and provided an efficient guarantee that prevented from abusing of their large authorities.

Klíčová slova:

Řím, úředníci, principy

Keywords:

Rome, officials, principles